

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Svazek 9

4. vydání

2022

**EUROPEAN POLITICAL
AND LAW DISCOURSE**

Volume 9

Issue 4

2022

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.4

Přístup redakce

Evropský politický a právní diskurz – mezinárodní časopis věnovaný mezinárodnímu právu, vnitřním právním předpisům evropských zemí, politologie, mezinárodním vztahům. Pro publikaci v časopisu přijímají se vysoce kvalitní články, což představují důležité inovativní, teoretické, koncepční, metodické a empirické příspěvky v příslušných oborech vědy.

V časopisu se uplatňuje systém anonymního recenzování pro ověření kvality vědeckých článků.

Evropský politický a právní diskurz má velký zájem zejména o interdisciplinární výzkumy v oblasti politologie a právní vědy, jsou to srovnávací analýzy nebo prozkoumání jednotlivých jevů. Zároveň vítáme jakékoliv výzkumy týkající se politických a právních problémů různých národních a mezinárodních institucí. *Evropský politický a právní diskurz* přijímá k publikaci jenom původní materiály a nebere v úvahu možnost zveřejňovat dříve tištěné články.

Redakční kolégie:

Boris Babin, doktor práva, Mezinárodní humanitární Univerzita (*Ukrajina*)

Olena Grynenko, doktor práva, Inštituce mezinárodních vztahů při Kyjevské Národní univerzitě Tarase Ševčenko (*Ukrajina*)

Marta Jacyšin, PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (*Ukrajina*)

Darja Kibec', PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (*Ukrajina*)

Borys Kormich, doktor práva, profesor, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (*Ukrajina*)

Volodymyr Kuzmenko, doktor práva, profesor, Nacionalní Univerzita státní daňové služby (*Ukrajina*)

Tamara Latkovska, doktor práva, profesor, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (*Ukrajina*)

Volodymyr Lysyk, PhD., docent, Lvovská národní Frankova univerzita (*Ukrajina*)

Lilija Nevara, PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (*Ukrajina*)

Bertrand Matieu, doktor práva, profesor Univerzity Pantheon Sorbonne Paris-I, Prezident Francouzské asociace ústavního práva, člen Vyšší Rady spravedlnosti (*Francie*)

Olexandr Merezko, doktor práva, profesor, Krakovská Akademia jm. Andrzeja Frycza Modrzewskiego (*Polsko*)

Özgür Oguz, PhD v právu, docent Univerzity Anadolü (*Turecko*)

Anna Pišč, dr hab, profesorkyně, Katedra veřejného obchodního práva, Právnická fakulta, Univerzita v Bialostoku (*Polsko*)

Petra Joanna Pipková, PhD., JUDr., Centrum právní komparatistiky, Právnická fakulta, Univerzita Karlova (*Česká republika*)

Andreas Pottakis, Právnický zástupce (doktorský titul, Oxfordská univerzita), člen Vědecké rady ECCLE, zástupce ředitele Akademie evropského veřejného práva (*Řecko*)

Julian Roberts, doktor práva, profesor, Oxfordská univerzita (*Velké Británie*)

Sergey Sayapin, doktor práva, KIMEP univerzita, Almaty, (*Kazachstán*)

Ksenija Smirnova, doktor právnických věd, profesorkyně, Kyjivská Nacionalní univerzita jm. Tarase Ševčenko (*Ukrajina*)

Leonid Tymčenko, doktor práva, profesor, Výzkumný ústav fiskální politiky, Univerzita státní fiskální služby Ukrajiny (*Ukrajina*)

Alina Zamula, PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (*Ukrajina*)

Olena Chaltseva, doktor politických věd, profesor,

Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa (*Ukrajina*)

Pavol Hrivik, PhD v oboru evropských a globálních studií, Trenčinská univerzita Alexandra Dubčeka (*Slovensko*)

Galina Kuz, doktor politických věd, profesor, Kharkivská Národní pedagogická univerzita G.S. Skovorody (*Ukrajina*)

Tetiana Krasnopol'ska, Ph.D, docent, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (*Ukrajina*)

Daniela La Foresta, profesorkyně, Univerzita jm. Federico II ve m. Napoli (*Itálie*)

Mykola Lazarovych, doktor politických věd, profesor, Ternopilská Národní ekonomická univerzita (*Ukrajina*)

Arkadiusz Modrzejewski, dr hab, profesor katedry věd politických, Gdaňská Univerzita (*Polsko*)

Tetiana Nagorniak, doktor politických věd, profesor, Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa (*Ukrajina*)

Marina Nakchum, PhD v oboru antropologie, Londýnská ekonomická škola (*Velké Británie*)

Mykola Poliovyi, doktor politických věd, profesor, Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa (*Ukrajina*)

Marek Rewizorski, dr hab, Gdaňská Univerzita (*Polsko*)

Eugene Tsokur, doktor politických věd, profesor, Zaporožská Národní univerzita (*Ukrajina*)

Olena Ivanova, PhD. v oboru sociálních komunikací, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Tatiana Kuzněcova, PhD. v oboru sociálních komunikací, profesorkyně, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (*Ukrajina*)

Tetiana Kamenská, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Natalie Kovalisko, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Lvivská Národní univerzita jm. Ivana Franko (*Ukrajina*)

Olena Lisejenko, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Jižně-ukrajinská Národní pedagogická univerzita jm. K.D. Ušinského (*Ukrajina*)

Vitalij Oniščuk, Doktor společenských věd, profesor, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Valentyna Podšyvalkina, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Administrativní redaktory:

Dilara Gadzhyieva, PhD v politických věd (*Ukrajina*)

Marina Kalashlinska, PhD v politických věd (*Ukrajina*)

Ilona Mishchenko, PhD in civil law and civil process, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine)

Alina Polukhina, PhD v politických věd (*Ukrajina*)

Jana Chernopischuk, PhD v oboru ústavního a městského práva (*Ukrajina*)

Editorial Policy

The *European Political and Law Discourse* – international Journal of International Law, domestic Law of European countries, Political Science, Social Communications, International Relations, Sociology is a peer reviewed journal with blind referee system, which aims at publishing high quality articles that may bring innovative and significant theoretical, conceptual, methodological and empirical contributions to the fields.

The *European Political and Law Discourse* has a particular interest in interdisciplinary approaches to law, political science, social communications and sociology, whether through comparative or single case-study analysis, but by no means restricts its interests to these spaces, welcoming any relevant contribution from and about different parts of the World.

The *European Political and Law Discourse* accepts original articles which are not under consideration elsewhere at the time of submission.

Editorial Committee:

Borys Babin, Doctor of Laws, International Humanitarian University (Ukraine)

Olena Grynchenko, Doctor of Laws, Institute of International Relations, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine)

Daria Kibets, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (Ukraine)

Borys Kormych, Doctor of Laws, Professor, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine)

Volodimir Kuzmenko, Doctor of Laws, Professor, National University of State Tax Service (Ukraine)

Tamara Latkovska, Doctor of Laws, Professor, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine)

Volodymyr Lysyk, PhD in Law, associate professor, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)

Bertrand Mathieu, Doctor of Laws, Professor at the Université Panthéon, Sorbonne, Paris I, President of the French Association of Constitutional Law, member of the High Council for the Judiciary of France (France)

Oleksandr Merezhko, Doctor of Laws, Professor, Andrzej Frycz Modrzewski Cracow Academy (Poland)

Lilia Nevara, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (Ukraine)

Özgür Oguz, PhD in Law, Ass.Prof, Anadolu University (Turkey)

Anna Piszcz, dr hab, Professor UwB, Faculty of Law, University of Białystok (Poland)

Petra Joanna Pipková, PhD, JUDr, Charles University Prague (Czech Republic)

Andreas Pottakis, Attorney at Law (D.Phil, Oxon), Member of Scientific Council at ECCLE, Deputy Director at Academy of European Public Law (Greece)

Julian Roberts, Doctor of Laws, Professor of Criminology, University of Oxford, a member of the Sentencing Council of England and Wales (Great Britain)

Sergey Sayapin, Doctor of Laws, Assistant Professor, School of Law, KIMEP University Almaty (Kazakhstan)

Kseniia Smirnova, Doctor of Laws, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Leonid Tymchenko, Major Research Fellow, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Marta Yatsyshyn, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (Ukraine)

Alina Zamula, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (Ukraine)

Olena Chaltseva, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University (Ukraine)

Pavol Hrivik, PhD in European and Global Studies, Alexander Dubcek Trencin University (Slovakia)

Galina Kuts, D.Sc. in Political Science, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine)

Tetyana Krasnopolska, PhD in Political Science, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine)

Daniela La Foresta, Professor, Naples Federico II University (Italy)

Mykola Lazarovych, D.Sc. in Political Science, Professor, Ternopil National Economic University (Ukraine)

Arkadiusz Modrzejewski, dr hab, Professor UG, professor at the Department of Political Science, University of Gdansk (Poland)

Tetyana Nagornyak, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University (Ukraine)

Marina Nahum, PhD in Anthropology, London School of Economics (Great Britain)

Mykola Polovyi, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University (Ukraine)

Marek Rewizorski, dr hab, University of Gdansk (Poland)

Evgen Tsokur, D.Sc. in Political Science, Professor, Zaporozhye National University (Ukraine)

Olena Ivanova, Doctor of Social communications, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (Ukraine)

Tetiana Kuznietsova, Doctor of Social communications, Professor, National University "Odesa Law Academy" (Ukraine)

Tetiana Kamenska, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (Ukraine)

Nataliia Kovalisko, ScD in Sociology, Professor, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)

Olena Liseienko, ScD in Sociology, Professor, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushynskyi (Ukraine)

Vitalii Onyschuk, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (Ukraine)

Valentyna Podshyvalkina, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (Ukraine)

Administrative Editors:

Dilara Gadzhyyeva, PhD in political science (Ukraine)

Marina Kalashlinska, PhD in political science (Ukraine)

Ilona Mishchenko, PhD in law, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine)

Alina Polukhina, PhD in political science (Ukraine)

Iana Chernopyshchuk, PhD in constitutional and municipal law (Ukraine)

The Journal is indexing by Index Copernicus:

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=42760>

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Evidenční číslo: MK ČR E 22311

Vydavatel: BEROSTAV DRUŽSTVO

Adresa: Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

Table of contents

INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS

Shorena Tsintsadze, REGIONAL ORGANIZATIONS IN THE ISRAELI-PALESTINIAN CONFLICT	5

Volodymyr Nahnybida, RECEIPT OF ELECTRONIC COMMUNICATIONS IN THE PRACTICE OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION	13

POLITICAL PROBLEMS OF NATIONAL SECURITY

Irina Saienko, SEPARATIST SENTIMENTS AS A GLOBAL TREND OF OUR TIME AND THE MAIN THREAT TO NATIONAL SECURITY DURING RUSSIA'S MILITARY INVASION OF UKRAINE	25

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC AND PRIVATE LAW

Dmytro Yagunov, CRIMINAL JUSTICE SYSTEM OF UKRAINE IN THE WARTIME: IMPACTS AND CHALLENGES	33

Ilona Mishchenko, PUBLIC AND PRIVATE DICHOTOMY OF CUSTOMS LAW: THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND PRACTICAL ASPECTS	52

Larysa Nalyvaiko, Yuliia Lebedieva, REPRODUCTIVE HUMAN RIGHTS: INTERNATIONAL STANDARDS, EXPERIENCE OF UKRAINE AND LITHUANIA	60

Oleh Todoshchak, Diana Kozachuk, CERTAIN ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE JURISDICTION IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION	74

Pavlo Vovk, PROCEDURAL FORM OF DISPUTE SETTLEMENT WITH THE PARTICIPATION OF A JUDGE IN ADMINISTRATIVE JUDICIARY	82

REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in Czech)	89

REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in English)	94

INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.4.1

Shorena Tsintsadze

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5805-2960>

Technical University of Georgia, Tbilisi

REGIONAL ORGANIZATIONS IN THE ISRAELI-PALESTINIAN CONFLICT

The establishment of the State of Israel in 1948 became the central problem of the Middle East region and the subject of global politics. Consequently, another conflict has emerged in the Middle East region, from which no solution is visible, where there is no single protagonist and both sides have the blame.

The research topic was selected by the author for two reasons. The first is that the researcher of international relations needs to study this conflict and analyze it from a professional point of view. The policies of the main players in global politics and possible changes in the trends of the political climate in the modern world depends on the solution to this problem. Second, the research topic is especially relevant for the author, as a citizen of Georgia, for whom one of the painful topics is the issue of the territorial integrity of Georgia.

The Israeli-Palestinian conflict arose as a result of the conflict between different ethnic groups – Jews and Palestinian Arabs – over the ownership of the same territory (Mandatory Palestine). We think that the degree of intervention in the conflict needs to be activated by the Palestinian people and relatively balanced European actors: Belgium, Denmark, Sweden and Ireland. The purpose of the study is to discuss the interests, declarative diplomacy and approaches of the regional organizations, the EU and the League of Arab States in the Israeli-Palestinian peace process. Based on the author's purposes, widely used and proven methods in political science are used during the writing of the paper. Namely, comparative analysis, historical analysis, content analysis, and situational analysis.

As a result of the research, it was established that the independent efforts of regional organizations in the Israeli-Palestinian peace process did not yield results, and in the peace process, there is a need for the active involvement of the Palestinian people in the Gaza Strip.

Keywords: Israel; Palestine; international organizations; USA; European Union; United Nations; Hamas.

In general, in parallel with the current geopolitical situation, and in particular with the ongoing Russia-Ukraine war, the century-old Israel-Palestine conflict remains an important problem in international relations, which has an impact on global politics. For decades, the process of settling the central problem of the region, the Israeli-Palestinian conflict, is characterized by a multitude of actors.

According to the article "Practical Diplomacy" by international law professor Sumaro Suryokusumo, diplomacy plays an important role in international relations in solving issues such as world peace¹. Political scientist Jeff Berridge explains in his book "Diplomacy, Theory and Practice" that international organizations often address multilateral diplomacy to reach agreements on international issues².

Israel-Palestine-EU relations have a long history. European states played a major role in the creation of the state of Israel and the start of the conflict. Historian Walter Zeev Laqueur in his book "A History of Zionism" defines political Zionism as "a product of Europe"³. According to the article "Borders, Power

¹ Suryokusumo, S. (2004). *Praktek Diplomasi*. Depok: Iblam, 1.

² Berridge, G. R., (2002). *Diplomacy, Theory and Practice*. London: Palgrave, 146.

³ Laqueur, W. (2003). *A History of Zionism*. New York: Schocken Books, 592.

and Interdependence: A Borderlands Approach to Israel-Palestine and the European Union" by associate Professor of Middle Eastern Studies Raffaella A. Del Sarto, the beginning and development of the Israeli-Palestinian conflict were caused by the ambivalent policies of the Great Britain and France, Nazi Germany and the Holocaust¹.

With the establishment of the European Political Cooperation (EPC) in 1970, the European Community (EC) became actively involved in the Israeli-Palestinian conflict, which was continued by the European Union (EU) from 1993². The Israeli-Palestinian conflict has become a personal concern for the European community due to its economic interests in the region. A large part of Europe's energy security depends on the Middle East region, which is also a lucrative market for European consumer goods, services, products and weapons. Peace and stability are important for economic interests, which are hindered by the Israeli-Palestinian conflict.

Conflict resolution has a long history, which begins back with the 1947 UN Partition Plan. In the Israeli-Palestinian conflict, the European Community's first official document of 1971 called parties for peace. It did not mention Palestine as a party to the conflict³. After the October war of 1973 and the oil crisis, the European Commission issued a new document calling for peace in the context of the "legitimate rights of the Palestinians"⁴. The Brussels Declaration of November 1973, the first official declaration of conflict within the framework of European political cooperation, demanded that Israel end its occupation of the Palestinian territories. The London Declaration of 1977 for the first time called for the inclusion of Palestinian representatives in future negotiations and the creation of a "homeland for the Palestinian people"⁵. In a 1977 document, the European Commission referred to the Palestinians as a people and noted that factors such as "homeland" and "national identity" should be taken into account during negotiations⁶.

The European Union has a position on the key issues of the peace process. The EU believes that the borders of the future Palestinian state should be based on the pre-1967 territories. It considers the Israeli settlements in the occupied territories of Palestine as illegal and a violation of the norms of international law, as well as an obstacle to the creation of two states. Supports the recognition of Jerusalem as the capital of two states. Provides significant support to Palestinian refugees and considers it necessary to resolve this issue within the framework of international law. The European Union condemns all acts of violence. Recognizes Israel's right to defend its citizens against attack under international law⁷.

The European Union was the first to start trying to find a peaceful solution to the Israeli-Palestinian conflict. On June 13, 1980, the nine member states of the European Community adopted the Venice Declaration, which clearly established the European policy towards the Israeli-Palestinian conflict, as well as the principles of the Middle East peace process. The document adopted by the European Community preceded the international principles and consensus on conflict resolution, which was adopted 13 years later⁸.

The Declaration of Venice consists of 11 important points. It is based on UN Security Council Resolutions 242 and 338 and requires that all states in the region have an equal right to exist in security, including Israel, and the second principle is justice for all peoples, which implies the recognition of the

---

¹ Del Sarto, R. A. (2015). *Borders, Power and Interdependence: A Borderlands Approach to Israel-Palestine and the European Union*. Palgrave: Macmillan, 11

<https://www.researchgate.net/publication/279953719_Borders_Power_and_Interdependence_A_Borderlands_Approach_to_Israel-Palestine_and_the_European_Union> (2022, June, 20).

² Peters, J. (2000). Europe and the Arab-Israeli Peace Process: The Declaration of the European Council of Berlin and Beyond" In: Behrendt, S., Hanelt, C.-P. (eds). *Bound to Cooperate Europe and the Middle-East*. Bertelsman: Gutersloh, 154.

³ Secretariat of the Commission (1971). *Bulletin of the EC*, 6, 31 <<http://aei.pitt.edu/58646/1/BUL149.pdf>> (2022, June, 20).

⁴ Secretariat of the Commission (1973). *Bulletin of the EC*, 10, 106 <<http://aei.pitt.edu/57094/1/BUL106.pdf>> (2022, June, 20).

⁵ Peters, J. (2010). Europe and the Israeli-Palestinian peace process: the urgency of now. *European Security*, 19, 512.

⁶ Secretariat of the Commission (1977). *Bulletin of the EC*, 6, 62 <<http://aei.pitt.edu/57738/1/BUL136.pdf>> (2022, June, 20).

⁷ An official website of the European Union (2021). *Middle East Peace Process* <https://www.eeas.europa.eu/eeas/middle-east-peace-process_en> (2022, June, 20).

⁸ An official website of the European Union (1980). *Venice Declaration* <https://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/venice_declaration_1980_en.pdf> (2022, June, 20).

legitimate rights of the Palestinians. According to the declaration, the issue of Palestine should be resolved through a peace process with the recognition of the Palestinian people's right to self-determination and the involvement of the Palestine Liberation Organization¹.

According to the 1999 Berlin and 2002 Seville declarations, the European Union considered only peace negotiations as a way to resolve the conflict. Called on Israel to end illegal settlements, and called on the participating states to resolve long-standing injustices in the Middle East through international efforts, taking into account the Palestinian people's right to self-determination².

The second Palestinian uprising known as the Al-Aqsa Intifada, which began on September 28, 2000, led to the breakdown of all peace talks in the Israeli-Palestinian conflict³. To establish peace, the "Middle East Quartet" was created based on the UN Security Council Resolution No. 1397 of March 12, 2002, which reflected the need for effective mediation. The violence caused by the second intifada could only be stopped through intensive diplomatic efforts⁴.

The Quartet included two states – the United States of America and the Russian Federation, one universal international organization – the United Nations, and one regional organization – the European Union⁵. All four mediators had their interests. The Quartet allowed the European Union to adapt its goals and ideas to American foreign policy⁶. On June 24, 2002, the 43rd President of the United States of America, George Walker Bush, adopted the Bush Peace Plan, to establish peace in the Middle East⁷. This plan became the basis of the so-called road map of the Quartet's action principles, which was approved by the UN Security Council Resolution No. 529 of May 7, 2003⁸.

The road map included three phases, each phase was to be completed within a specified time and after three years the ultimate goal of establishing a Palestinian state would be reached: the first phase would include an end to violence, reform of Palestine, including security sector reform, freezing of illegal settlements, withdrawal of Israeli troops and Palestinian elections; the second phase – to create a Palestinian state with temporary borders; Third phase – Israeli-Palestinian negotiations⁹.

In the author's opinion, the Quartet would play the role of an effective mediator in the acute conflict in the Middle East if the interests of America were balanced. An example of the Quartet's ineffectiveness is the "unilateral disengagement plan" launched by Israel on August 15, 2005, which ended on September 23. The disengagement plan, within the framework of which 21 Jewish settlements were evacuated from the Gaza Strip and 4 from Samaria¹⁰. This decision on the part of Israel was an eye-wash for the international community, a strategic move as if Israel would follow the norms of international law. However, similar violations of the law continued in the territory of the West Bank. The decision made by Israel received support from the Bush administration.

Another factor that hindered the fulfilment of the requirements of the roadmap was the victory of Hamas, which was declared a terrorist organization by the European Union, in the 2006 elections

¹ Patokallio, P. (2004). European Union Policy on the Israeli-Palestinian Conflict: From Payer to Player? *Weatherhead Center of International Affairs at Harvard University*, 34-36.

² European Parliament (1999). *Berlin Declaration* <https://www.europarl.europa.eu/summits/ber2_en.htm#tableB> (2022, June, 20).

³ Paljourneys (2021). *Over all chronology* <<https://www.paljourneys.org/en/timeline/overallchronology?sideid=6526>> (2022, June, 20).

⁴ Whitfield, T. (2007). *Friends Indeed? The United Nations, Groups of Friends, and the Resolution of Conflict*. Washington, DC: United States Institute for Peace Press, 238.

⁵ United Nations (2002). *Security Council demands immediate cessation of all violence in middle east; affirms vision of two states, Israel and Palestine* <<https://www.un.org/press/en/2002/sc7326.doc.htm>> (2022, June, 20).

⁶ Mockli, D. (2010). The Middle East Conflict, Transatlantic Ties and the Quartet. In Bulut, E. (ed.) *European Involvement in the Arab-Israeli Conflict. Condesur-Noireau: EU Institute for Security Studies*, 67 <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp124-European_Involvement_in_the_Arab-Israeli_Conflict_1.pdf> (2022, June, 20).

⁷ Bush, G.W. (2002). "George W. Bush Administration: Speech Outlining the 'Bush Peace Plan'". *Jewish Virtual Library* <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/bushplan.html#text>> (2022, June, 20).

⁸ UN Documents (2003). *S/2003/529. Overview of Security Council Letters* <<https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/ip-s-2003-529.php>> (2022, June, 20).

⁹ Tocci, N. (2011). The EU, the Middle East Quartet and (In)effective Multilateralism. *Mercury E-paper*, 9(June), 9 <http://mercury.uni-koeln.de/fileadmin/user_upload/E-paper_no9_r2011.pdf> (2022, June, 20).

¹⁰ Malashkhia, Sh. (2011). *Conflict Anatomy*. Tbilisi: Form, 403.

in the Gaza Strip^{1 2}. Due to the political circumstances in Israel and the Palestinian territories, the demands of the road map were never fully implemented by both sides, and its ultimate goal remained unattainable.

Studying the Middle East Quartet's annual 2002-2021 reports reveals its committed, unwavering and direct support for the Israeli-Palestinian peace process. The final status can be decided only as a result of bilateral negotiations. According to the representatives of the Quartet, trust between the parties and the support of the international community is necessary for successful negotiations. The Quartet affirms its full support for the Palestinian state-building process³.

An important fact is the meeting of representatives of the Quartet, Egypt and the League of Arab States in Cairo on July 1, 2015, where the Quartet recognized the importance of the Arab peace initiative in the process of a comprehensive solution to the Israeli-Palestinian conflict⁴.

Borders and territory are crucial issues in the Israeli-Palestinian peace process. Since the 1967 Six-Day War, Israel has forcibly established borders with Palestine and occupied parts of its territory, which the European Union considers the "biggest obstacle to reform" that limits the progressive development of Palestine. The division of the West Bank reinforced the reality of Palestinian statelessness. International efforts have become necessary to reform the security sector, a major challenge in the Palestinian territories⁵.

The European Union has been actively involved in the security sector reform process in the Palestinian territory with its two missions. The European Union, one of the members of the Quartet, adopted a resolution on November 14, 2005, and on January 1, 2006, established a police mission in the Palestinian territories (later the EU Coordination Office for Palestinian Police Support) to maintain order in the Middle East region and settle the borders of the protracted and unresolved issue of the conflict.

The goal of the mission is to establish a sustainable and effective police system following international standards in the territories owned by Palestine. At the time of the establishment of the mission, the Palestinian police were far from the national police of an independent state⁶. Under the decision of the Political and Security Committee of June 28, 2022, the period from July 1, 2022, to June 30, 2023, was defined as the term of the mission⁷.

In September 2005, Israel signed a movement and access agreement with the Palestinian Authority following a unilateral disengagement plan⁸. Israel was relinquishing control of the Gaza Strip, and the Rafah border crossing was within the Palestinian Authority under third-party monitoring. It should be noted that Rafah is the only area from which it is possible to enter the Gaza Strip. The European Union made a politically relevant decision and took observer status to gain Israel's trust⁹. On November 30, 2005, the EU Border Assistance Mission in Rafah became operational. The mission initially had a twelve-month mandate¹⁰. The mission, which was temporarily suspended in 2007 after the capture of the Gaza Strip by

---

¹ Eur-Lex (2021). *European Union established a list of persons, groups and entities involved in terrorist acts and subject to restrictive measures* <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2021:043:FULL&from=en>> (2022, June, 20).

² Hollis, R. (2011). "Europe and the Middle East: Has the EU Missed its Moment of Opportunity?" *Ortadoğu Etütleri* 2 (2), 44 <https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/2Rosmary.pdf> (2022, June, 20).

³ UNSCO (2015). *Middle East Quartet Reports* <<https://unsco.unmissions.org/mideast-quartet?page=1>> (2022, June, 20).

⁴ UNSCO (2015). *Press Statement by the Middle East Quartet Envoys Cairo* <https://unsco.unmissions.org/sites/default/files/quartet_statement_1_july_2015.pdf> (2022, June, 20).

⁵ Kristoff, M. (2012). *Policins in Palestine; Analyzing the EU Police Reform Mission in the West Bank*. *Journal SSR Issue Papers*, 7, 1 <https://www.cigionlain.org/sites/default/files/ssr_issue_no7.pdf> (2022, June, 20).

⁶ Lia, B., (2006). *A Police Force Without a State; A History of the Palestinian Security Forces in the West Bank*. Gaza: Publisher Ithaca Press, 269.

⁷ Official Journal of the European Union (2022). *Political and security committee decision* <<https://eupolcops.eu/uploads/16578733292047274560.pdf>> (2022, June, 20).

⁸ EUBAM Rafah (2006). *Agreement on Movement and Access (AMA)* <<https://www.eubam-rafah.eu/sites/default/files/u173/Agreement%20on%20Movement%20and%20Access.pdf>> (2022, June, 20).

⁹ Del Sarto, R. (2007). *Wording and Meaning(s); EU-Israeli Political Cooperation According to the ENP Action Plan*. *Journal Mediterranean Politics*, 12 (1), 71.

¹⁰ Eur-Lex (2005). *Council joint action 2005/889/CFSP on establishing a European Union Border Assistance Mission for the Rafah Crossing Point (EU BAM Rafah)* <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:327:0028:0032:EN:PDF>> (2022, June, 20).

Hamas, was renewed in 2011 and its validity period was set to June 30, 2022¹.

The Middle East is vital for Europe. Both its political initiatives and its economic cooperation with Israel and Palestine indicate the active participation of the European Union in the Israeli-Palestinian peace process. Cooperation with Israel and Arab countries, as close neighbours of Europe, has been developing for decades. More recent initiatives include the Mediterranean-Euro-Mediterranean Partnership (EMP) adopted at the Barcelona Conference in 1995. It is an economic union of the European Union and 16 countries on the southern coast of the Mediterranean Sea (including Israel and Palestine), which aims to protect the peace, stability, economic prosperity and democratic values². The developments in the Middle East region led to the destabilization of the region and the reformation of the Mediterranean-Euro-Mediterranean partnership³.

In 2003, the European Neighborhood Policy (ENP) was launched and developed during 2004. It aimed to avoid dividing lines between the enlarged EU and its neighbours (including non-member Israel and Palestine) and instead promote prosperity, stability and security for all⁴. This is based on democracy, rule of law and respect for human rights. European neighbourhood policy has replaced regionalism with bilateral relations⁵.

For the European Union, a two-state solution seems possible under the conditions of the creation of a strong Palestinian state. That is why the goal of the European neighbourhood policy is the institutional building of Palestine, democratic elections and its economic sustainability. The internal political situation in Palestine, the separation of the West Bank and the Gaza Strip, as well as the clashes between Hamas and Israel, have influenced the construction of the Palestinian state. However, the European Union actively supports the two-state solution, and to achieve this goal it actively cooperates with Palestine and is its largest donor.

An important document is the European Neighborhood Policy Instrument report for 2014-2020, according to which in 2016 the EU invested 218.5 million euros in support of democracy, human rights and values, the rule of law and an independent judiciary in Palestine. The EU has three areas of focus: support for local self-government, support for the private sector and economic development, and water and land use development. In 2016, the European Union allocated 10 million euros for each of them. The European Union is also the largest contributor to the UNRWA agency, contributing €82 million in 2016 to aid Palestinian refugees⁶.

The European Neighborhood Policy Supervisory Body is a monitoring group that evaluates and makes recommendations on each partner. An important document for analyzing economic policy is the 2020 report of the monitoring group within the results-oriented framework, which covers the period from 2017 to 2021. According to this document, the main challenges of 2020/2021 in Palestine remain effective, transparent and accountable public administration, democratic government, private sector, and the relationship between the state and the citizen⁷.

On March 22, 1945, the Arab League Charter was signed and the League of Arab States was formed, which supported the de-occupation of the Palestinian territories and participated in the 1967 and 1973 wars against Israel. At the beginning of the 21st century, the political agenda of the Arab countries changed and they began to actively participate in the Israeli-Palestinian peace process. I think this was caused by their realization of the main problem, namely, the presence of a theocratic, future nuclear-armed Iran.

The Arab League Summit on March 27-28, 2002 in Beirut adopted the political document –

¹ EUBAM Rafah (2006). *About Us* <<https://www.eubam-rafah.eu/en/node/5048>> (2022, June, 20).

² Del Sarto, R. A., Schumacher, T. (2005). From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy towards the Southern Mediterranean? *European Foreign Affairs Review*, 10, 18-19.

³ Schumacher, T., (2004). "Riding on the Winds of Change: The Future of the Euro-Mediterranean Partnership". *The International Spectator*, 2, 89-103.

⁴ An official website of the European Union (2015). *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations* <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/european-neighbourhood-policy_en> (2022, June, 20).

⁵ Aliboni, R. (2003). *The Euro-Mediterranean Partnership. Regional and Transatlantic Challenges, Opinions Working Paper*, Center for Transatlantic Relations. SAIS Johns Hopkins University, 8.

⁶ Jaya, J., Ooij Van, J. (2018). Palestine: A Unique Case? *European Policy Review*, 2 (1), 97.

⁷ An official website of the European Union (2022). *Result Oriented Framework of the European Joint Strategy in Support of Palestine 2017-2020* <https://www.eeas.europa.eu/delegations/palestine-occupied-palestinian-territory-west-bank-and-gaza-strip/result-oriented_en?s=206> (2022, June, 20).

Arab Peace Initiative¹. According to the document, the two-state solution had to be carried out within the pre-1967 borders, and East Jerusalem would be the capital of the Palestinian state. As for the Palestinian refugees, their issue would be resolved based on UN Resolution 194. If the mentioned conditions were met, the Arab countries would establish diplomatic relations with Israel.

The peace initiative gained international support. The UN Security Council Resolution No. 1435 of 2002 called on Israel, Palestine and all the countries of the region to recognize the initiative of the Arab countries². The convincing victory of Hamas, recognized as a terrorist organization, in the 2006 Palestinian Legislative Council elections led to a political conflict between the ruling Palestinian party Fatah and Hamas in the Gaza Strip and brought all peace talks to a deadlock³.

The League of Arab States played an important role in renewing the peace process. With the initiative of Saudi Arabia, on February 8, 2007, the Mecca Agreement was signed between Hamas and Fatah, based on which a unified Palestinian government was to be created⁴. The Makkah Agreement, like other agreements in the peace process, proved ineffective due to non-compliance with the principles of the Quartet from the Hamas side. The West boycotted the Palestinian Authority, stopped banking operations in Palestine and suspended peace talks⁵. On March 29, 2007, the Arab Quartet organized the Riyadh summit, the aim of which was to resolve the Israeli-Palestinian conflict peacefully, taking into account the "Land for Peace" formula and through negotiations between the parties⁶.

In June 2007, due to another confrontation between Hamas and Fatah and the establishment of full control of the Gaza Strip by Hamas, the peace process reached a deadlock again. Independent efforts of regional organizations in the Israeli-Palestinian peace process did not yield results. With the efforts of the United States of America, on November 26-27, 2007, an international conference on the Middle East was held in Annapolis, which had full international support. After studying the Annapolis conference, it can be said that only international support is not enough in the peace process and cooperation between the parties is necessary as well. The conference failed due to Israel's operation against Hamas in late December 2008 and the start of new illegal constructions in East Jerusalem.

The Hamas factor had a great impact on the peace process. It can be said that the peace process initiated by the League of Arab States did not yield results. The Arab peace initiative meant the destruction of the state of Israel. As for the Mecca agreement and the Riyadh summit based on it, Israel would never allow negotiations with the internationally recognized terrorist organization Hamas.

In 2020, to prevent the construction of additional illegal settlements on the West Bank by Israel, a peace agreement was signed between four Arab countries and Israel, which is an important step towards the normalization of relations. Despite the Arab peace initiative of 2002, which excluded any kind of recognition of Israel by the Arab countries until its withdrawal from the pre-1967 territories. I could not evaluate the 2020 peace agreement as a rejection of the Arab peace initiative. Because this was one of the ways out of the crisis. The normalization of Israel's relations with the Arab world is a precursor to the Israeli-Palestinian peace process.

The ongoing conflict between Israel and Palestine continues to be an acute issue of international relations, to which the efforts of international and regional organizations are directed. Due to a century of conflict, peace and stability in the Middle East region are always in question. Europe is an active supporter of the creation of a Palestinian state. Its position depends on the observance of the principles of

---

¹ European Parliament (1967). *The Arab Peace Initiative* <https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/empa/dv/1_arab-initiative-beirut/_1_arab-initiative-beirut_en.pdf> (2022, June, 20).

² Security Council Report (2002). *UN Security Council Resolution 1435* <<https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/ip-sres-1435.php>> (2022, June, 20).

³ Podeh, E. (2014). Israel and the Arab Peace Initiative, 2002–2014: A Plausible Missed Opportunity. *The Middle East Journal*, 68(4), 592 <<https://www.jstor.org/stable/43698184>> (2022, June, 20).

⁴ Kostiner, J., Mueller, Ch. (2010). Egyptian and Saudi Intervention in the Israeli-Palestinian Conflict (2006-09). *Local Powers' Mediation Compared*, In Uzi Rabi (ed) *International Intervention in Local Conflicts: Crisis Management and Conflict Resolution since the Cold War*, Publisher Tauris Academic Studies, 207-208. <https://www.academia.edu/639551/Egyptian_and_Saudi_Intervention_in_the_Israeli_Palestinian_Conflict_2006_09_Local_Powers_Mediation_Compared> (2022, June, 20).

⁵ GovTrack (2006). *H.R. 4681 (109th): Palestinian Anti-Terrorism Act* <<https://www.govtrack.us/congress/bills/109/hr4681/text>> (2022, June, 20).

⁶ United Nations (2007). *Riyad Declaration* <<https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-209109/>> (2022, June, 20).

international law and human rights, the occupation of Israel, annexed East Jerusalem and the Golan Heights is contrary to these principles.

As a result of studying the declarations of the European Commission and the European Union, it can be said that the main interest of Europe and the main reason for its involvement in the settlement of the Israel-Palestine conflict is its economic interest in the region. The desire and effort of the European Union are to actively participate in the creation of the Palestinian state through declarative diplomacy and economic policy. The participation of two missions in the process of reforming the security sector is the basis for building an independent Palestinian state. It is the solution of two states that will end the conflict and establish peace in the region. However, the main challenge is peace and security in the region. Also, the lack of consensus among EU members hinders its foreign policy. Each country will always have its priorities and challenges.

The goal of the League of Arab States, like the European Union, is to create an independent state of Palestine. The implementation of the agreements reached by the League of Arab States in the peace process was hindered by the internal political situation in Palestine and Hamas, recognized as a terrorist organization. In 2020, the Arab states replaced the ineffective declarative diplomacy that has been going on for years by establishing direct diplomatic relations with Israel. I believe that the mentioned diplomatic connection is not a disregard for the principles of the Arab peace initiative, but solid bilateral cooperation to start a new round of negotiations and finally reach a consensus on the main issues of the conflict.

Finally, it must be said that the formats of involvement of the European Union and the League of Arab States in the settlement of the Israeli-Palestinian conflict will not be sufficient for the peace process. Instead of a trilateral format, it is necessary to work together with regional organizations and parties to the conflict, the desire of the Palestinian people, the struggle for the liberation of the Gaza Strip from Hamas, and the full support of Israel for the creation of a Palestinian state, which will become a guarantee of its security.

References:

1. Aliboni, R. (2003). *The Euro-Mediterranean Partnership. Regional and Transatlantic Challenges, Opinions Working Paper*, Center for Transatlantic Relations. SAIS Johns Hopkins University, 8.
2. An official website of the European Union (1980). *Venice Declaration* <https://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/venice_declaration_1980_en.pdf> (2022, June, 20).
3. An official website of the European Union (2015). *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations* <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/european-neighbourhood-policy_en> (2022, June, 20).
4. An official website of the European Union (2021). *Middle East Peace Process* <https://www.eeas.europa.eu/eeas/middle-east-peace-process_en> (2022, June, 20).
5. An official website of the European Union (2022). *Result Oriented Framework of the European Joint Strategy in Support of Palestine 2017-2020* <https://www.eeas.europa.eu/delegations/palestine-occupied-palestinian-territory-west-bank-and-gaza-strip/result-oriented_en?s=206> (2022, June, 20).
6. Berridge, G. R., (2002). *Diplomacy, Theory and Practice*. London: Palgrave, 146.
7. Bush, G.W. (2002). "George W. Bush Administration: Speech Outlining the 'Bush Peace Plan'". *Jewish Virtual Library* <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/Peace/bushplan.html#text>> (2022, June, 20).
8. Del Sarto, R. (2007). Wording and Meaning(s); EU-Israeli Political Cooperation According to the ENP Action Plan. *Journal Mediterranean Politics*, 12 (1), 71.
9. Del Sarto, R. A. (2015). *Borders, Power and Interdependence: A Borderlands Approach to Israel-Palestine and the European Union*. Palgrave: Macmillan, 11 <https://www.researchgate.net/publication/279953719_Borders_Power_and_Interdependence_A_Borderlands_Approach_to_Israel-Palestine_and_the_European_Union> (2022, June, 20).
10. Del Sarto, R. A., Schumacher, T. (2005). From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy towards the Southern Mediterranean?" *European Foreign Affairs Review*, 10, 18-19.
11. EUBAM Rafah (2006). *About Us* <<https://www.eubam-rafah.eu/en/node/5048>> (2022, June, 20).
12. EUBAM Rafah (2006). *Agreement on Movement and Access (AMA)* <<https://www.eubam-rafah.eu/sites/default/files/u173/Agreement%20on%20Movement%20and%20Access.pdf>> (2022, June, 20).
13. Eur-Lex (2005). *Council joint action 2005/889/CFSP on establishing a European Union Border Assistance Mission for the Rafah Crossing Point (EU BAM Rafah)* <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:327:0028:0032:EN:PDF>> (2022, June, 20).
14. Eur-Lex (2021). *European Union established a list of persons, groups and entities involved in terrorist acts and subject to restrictive measures* <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2021:043:FULL&from=en>> (2022, June, 20).
15. European Parliament (1967). *The Arab Peace Initiative* <https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/empa/dv/1_arab-initiative-beirut/_1_arab-initiative-beirut_en.pdf> (2022, June, 20).

16. European Parliament (1999). *Berlin Declaration* <https://www.europarl.europa.eu/summits/ber2_en.htm#tableB> (2022, June, 20).
17. GovTrack (2006). *H.R. 4681 (109th): Palestinian Anti-Terrorism Act* <<https://www.govtrack.us/congress/bills/109/hr4681/text>> (2022, June, 20).
18. Hollis, R. (2011). "Europe and the Middle East: Has the EU Missed its Moment of Opportunity?" *Ortadoğu Etütleri* 2 (2), 44 <https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/2Rosmary.pdf> (2022, June, 20).
19. Jaya, J., Ooij Van, J. (2018). Palestine: A Unique Case? *European Policy Review*, 2 (1), 97.
20. Kostiner, J., Mueller, Ch. (2010). Egyptian and Saudi Intervention in the Israeli-Palestinian Conflict (2006-09). *Local Powers' Mediation Compared*, In Uzi Rabi (ed) *International Intervention in Local Conflicts: Crisis Management and Conflict Resolution since the Cold War*, Publisher Tauris Academic Studies, 207-208. <https://www.academia.edu/639551/Egyptian_and_Saudi_Intervention_in_the_Israeli_Palestinian_Conflict_2006_09_Local_Powers_Mediation_Compared> (2022, June, 20).
21. Kristoff, M. (2012). Policing in Palestine; Analyzing the EU Police Reform Mission in the West Bank. *Journal SSR Issue Papers*, 7, 1 <https://www.cigionlain.org/sites/default/files/ssr_issue_no7.pdf> (2022, June, 20).
22. Laqueur, W. (2003). *A History of Zionism*. New York: Schocken Books, 592.
23. Lia, B., (2006). *A Police Force Without a State; A History of the Palestinian Security Forces in the West Bank*. Gaza: Publisher Ithaca Press, 269.
24. Malashkhia, Sh. (2011). *Conflict Anatomy*. Tbilisi: Form, 403.
25. Mockli, D. (2010). The Middle East Conflict, Transatlantic Ties and the Quartet. In Bulut, E. (ed.) *European Involvement in the Arab-Israeli Conflict. Condesur-Noireau: EU Institute for Security Studies*, 67 <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp124-European_Involvement_in_the_Arab-Israeli_Conflict_1.pdf> (2022, June, 20).
26. Official Journal of the European Union (2022). *Political and security committee decision* <<https://eupolcopps.eu/uploads/16578733292047274560.pdf>> (2022, June, 20).
27. Paljourneys (2021). *Over all chronology* <<https://www.paljourneys.org/en/timeline/overallchronology?sideid=6526>> (2022, June, 20).
28. Patokallio, P. (2004). European Union Policy on the Israeli-Palestinian Conflict: From Payer to Player? *Weatherhead Center of International Affairs at Harvard University*, 34-36.
29. Peters, J. (2000). Europe and the Arab-Israeli Peace Process: The Declaration of the European Council of Berlin and Beyond" In: Behrendt, S., Hanelt, C.-P. (eds). *Bound to Cooperate Europe and the Middle-East*. Bertelsman: Gutersloh, 154.
30. Peters, J. (2010). Europe and the Israeli-Palestinian peace process: the urgency of now. *European Security*, 19, 512.
31. Podeh, E. (2014). Israel and the Arab Peace Initiative, 2002–2014: A Plausible Missed Opportunity. *The Middle East Journal*, 68(4), 592 <<https://www.jstor.org/stable/43698184>> (2022, June, 20).
32. Schumacher, T., (2004). "Riding on the Winds of Change: The Future of the Euro-Mediterranean Partnership". *The International Spectator*, 2, 89-103.
33. Secretariat of the Commission (1971). *Bulletin of the EC*, 6, 31 <<http://aei.pitt.edu/58646/1/BUL149.pdf>> (2022, June, 20).
34. Secretariat of the Commission (1973). *Bulletin of the EC*, 10, 106 <<http://aei.pitt.edu/57094/1/BUL106.pdf>> (2022, June, 20).
35. Secretariat of the Commission (1977). *Bulletin of the EC*, 6, 62 <<http://aei.pitt.edu/57738/1/BUL136.pdf>> (2022, June, 20).
36. Security Council Report (2002). *UN Security Council Resolution 1435* <<https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/ip-sres-1435.php>> (2022, June, 20).
37. Suryokusumo, S. (2004). *Praktek Diplomasi*. Depok: Iblam, 1.
38. Tocci, N. (2011). The EU, the Middle East Quartet and (In)effective Multilateralism. *Mercury E-paper*, 9(June), 9 <http://mercury.uni-koeln.de/fileadmin/user_upload/E-paper_no9_r2011.pdf> (2022, June, 20).
39. UN Documents (2003). S/2003/529. *Overview of Security Council Letters* <<https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/ip-s-2003-529.php>> (2022, June, 20).
40. United Nations (2002). *Security Council demands immediate cessation of all violence in middle east; affirms vision of two states, Israel and Palestine* <<https://www.un.org/press/en/2002/sc7326.doc.htm>> (2022, June, 20).
41. United Nations (2007). *Riyad Declaration* <<https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-209109/>> (2022, June, 20).
42. UNSCO (2015). *Middle East Quartet Reports* <<https://unsco.unmissions.org/mideast-quartet?page=1>> (2022, June, 20).
43. UNSCO (2015). *Press Statement by the Middle East Quartet Envoys Cairo* <https://unsco.unmissions.org/sites/default/files/quartet_statement_1_july_2015.pdf> (2022, June, 20).
44. Whitfield, T. (2007). *Friends Indeed? The United Nations, Groups of Friends, and the Resolution of Conflict*. Washington, DC: United States Institute for Peace Press, 238.

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.4.2

Volodymyr Nahnybida, ScD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4233-7173>

National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

RECEIPT OF ELECTRONIC COMMUNICATIONS IN THE PRACTICE OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION

The article is dedicated to the study of legal and soft law approaches, and case law on the issue of what and by which means constitutes proper notice of a party via electronic communications, i.e. receipt of such, in the practice of international commercial arbitration. The relevance of the chosen issue directly stems from the widespread use of electronic means of communication and information exchange in the arbitration dispute resolution system, and the importance of proper notification of the parties about the fact and progress of the arbitration process as a key procedural requirement for the recognition and enforcement of arbitral awards. The stated goals were achieved by the author through the use of methods of analysis and synthesis, formal logic methodology, methods of legal hermeneutics and comparative law. The author substantiates that, although 1985 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration and other international legal sources are more concerned with broadening the interpretation of the “written” form of the arbitration agreement by including to its scope numerous electronic means, the same approach can and should be applied to any “written communication” between the parties and arbitral tribunal. Thus, the main requirements here are such characteristics of an information (data) transmission via electronic communication for the purposes of arbitration proceedings as the possibility of repeated reading, identification and authentication of the sender/receiver and the fact of delivery or attempt of it. These requirements through the facts of their compliance or breach directly influence the outcome of the issue of proper notice and receipt of electronic communication by the parties. It is also formulated that the official character of an e-mail address of the party is determined: 1) directly by the party in the contract, request for arbitration, statement of claim, registration documents, etc.; 2) indirectly by the party by designating an e-mail address in its official documents or website as a mean of communication “which the addressee holds out to the world”; 3) by the arbitral tribunal or administrative body of an arbitration institution if there is a sufficient legal connection between such e-mail address and the party, e.g., it was used by the latter in previous communications concerning the contract and/or arbitration proceedings.

Keywords: electronic communications, arbitral tribunal, e-document, international commercial arbitration, e-mail.

Introduction. Substantially affected by the COVID-19 pandemic, international commercial arbitration as a whole and its separate means and mechanisms now comprise a somewhat new method of dispute resolution. This shows not only in technical terms, requiring electronic data exchange on practically all stages of arbitration proceedings from signing of an electronic arbitration agreement¹ to enforcing an electronic arbitration award², but also in essence, changing our approaches to document production and disclosure, authentication of a party or its representative(s), conduct of virtual hearings etc. Altogether it raises new issues regarding the role of international commercial arbitration in a globalized international commerce and trade, including their electronic manifestations.

---

¹ Piers, M., Aschauer, C. (2018). *Arbitration in the Digital Age. The Brave New World of Arbitration*. Cambridge University Press, 151-181.

² Amro, I. (2019). *Online Arbitration in Theory and in Practice: A Comparative Study of Cross-Border Commercial Transactions in Common Law and Civil Law Countries*. Cambridge Scholars Publishing, 113-117.

While there is a visible trend of adjustment to the modern realities of electronic exchange of arbitration practice as a whole and gradual adaptation of arbitration rules of leading institutions in particular, some problems remain unsolved and require a rigid scientific analysis. One of the latter are the peculiarities of e-document and any electronic communications transmission in international commercial arbitration, namely specifics of delivery of electronic documents from the arbitral tribunal to the parties.

Urgency of this topic can be additionally illustrated by referring to the recent 2022 ICC Arbitration and ADR Commission Report on Leveraging Technology for Fair, Effective and Efficient International Arbitration Proceedings, which establishes, that “documents that may be exchanged electronically include: (a) correspondence (between counsel, among the tribunal and the counsel or the parties, among tribunal members, and with the arbitral institution); (b) pleadings; (c) exhibits and other documents disclosed; (d) hearing briefs, witness statements, and other written submissions; and (e) orders, awards, and other decisions”¹ – basically all and every type of information shared during arbitration proceedings.

Although the key principles and rules regarding delivery of traditional paper documents in arbitration proceedings also generally apply to electronic ones, some specifics do exist, affecting communication between the arbitrator and the parties. Considering the significance of the proper notice of a party of the arbitration proceedings under the Article V(1)(b) of the 1958 United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (further on – New York Convention)², the fact of the absence of which is the ground for the refusal of recognition and enforcement of the arbitral award, the raised problem is of great importance.

Thus, the **purpose** of the article is to study legal and soft law approaches, as well as case law on the issue of what and by which means constitutes a proper notice of a party via the electronic communications in practice of international commercial arbitration.

Methods. In the process of working on the article, were primarily used the methods of analysis and synthesis in combination with the formal logic methodology. Methods of legal hermeneutics and comparative law were also utilized.

Results and discussion. Dr. Ihab Amro in his book on online arbitration through the lens of a comparative study of cross-border commercial transactions in common law and civil law countries rightfully states that “how informational practices that were initially developed in a physical environment can be translated into a digital environment is both challenging and important.”³ This notion corresponds to the fact that almost all foundational conventional and model law on international commercial arbitration was prepared with little to no mentions of alternative to paper forms of communications, demanding further filling of the gaps with the help of amendments, adoption of advisory and additional acts, as well as through judicial and arbitration case law.

For example, New York Convention in Article II(2) just mentions that the term “agreement in writing” (relating to the arbitration agreement) shall include an arbitral clause in a contract or an arbitration agreement, signed by the parties or contained in an exchange of letters or telegrams⁴. Somewhat similar, although expanded, approach is enshrined in Article I(2)(a) of the 1961 European Convention on International Commercial Arbitration (further on – European Convention), where it is stated, that “the term “arbitration agreement” shall mean either an arbitral clause in a contract or an arbitration agreement being signed by the parties, or contained in an exchange of letters, telegrams, or in a communication by teleprinter and, in relations between States whose laws do not require that

---

¹ ICC Commission on Arbitration and ADR (2022). *ICC Arbitration and ADR Commission Report on Leveraging Technology for Fair, Effective and Efficient International Arbitration Proceedings 2022*.

<<https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2022/02/icc-arbitration-and-adr-commission-report-on-leveraging-technology-for-fair-effective-and-efficient-international-arbitration-proceedings.pdf>> (2022, July, 12).

² United Nations Conference on International Commercial Arbitration (1958).

Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards 1958 art. V.

<<https://www.newyorkconvention.org/11165/web/files/original/1/5/15432.pdf>> (2022, July, 12).

³ Amro, I. (2019). *Online Arbitration in Theory and in Practice: A Comparative Study of Cross-Border Commercial Transactions in Common Law and Civil Law Countries*. Cambridge Scholars Publishing, XIII.

⁴ United Nations Conference on International Commercial Arbitration (1958).

Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, art. V.

<<https://www.newyorkconvention.org/11165/web/files/original/1/5/15432.pdf>> (2022, July, 12).

an arbitration agreement be made in writing, any arbitration agreement concluded in the form authorized by these laws”¹ (emphasis added).

The 1985 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration (with amendments as adopted in 2006) (further on – UNCITRAL Model Law)² now goes significantly further in its treatment of electronic communications. Although the UNCITRAL Model Law does not specify what constitutes the “written communications”, stating only that “any written communication is deemed to have been received if it is delivered to the addressee personally or if it is delivered at his place of business, habitual residence or mailing address; if none of these can be found after making a reasonable inquiry, a written communication is deemed to have been received if it is sent to the addressee’s last-known place of business, habitual residence or mailing address by registered letter or any other means which provides a record of the attempt to deliver it” (emphasis added) in Article 3(1)(a), adding that “the communication is deemed to have been received on the day it is so delivered” in Article 3(1)(b). Wording used in the selected fragment implies expansive interpretation of a mean of communication, noting that the only requirement for it is providing a record of the delivery attempt.

Moreover, subsequent provisions of the UNCITRAL Model Law and the Explanatory Note to it contains positions that allow to clarify the understanding of the used term of “written communications”, though not directly. Article 7(4) of the first provides several important definitions in this aspect: “the requirement that an arbitration agreement be in writing is met by an electronic communication if the information contained therein is accessible so as to be useable for subsequent reference; “electronic communication” means any communication that the parties make by means of data messages; “data message” means information generated, sent, received or stored by electronic, magnetic, optical or similar means, including, but not limited to, electronic data interchange (EDI), electronic mail, telegram, telex or telecopy” (emphasis added)³.

The Explanatory Note by the UNCITRAL secretariat on the UNCITRAL Model Law⁴ clarifies the need of improvement of Article 7 and overall understanding of the form of arbitration agreement by referring to the adoption of the wording inspired from the 1996 UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce⁵ and the 2005 United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts (further on – the Electronic Communications Convention)⁶. It is worth pointing out that the Article 20(1) of the latter Convention specifically designates its application to the New York Convention, while stating that the provisions of the Electronic Communications Convention “apply to the use of electronic communications in connection with the formation or performance of a contract to which any of the following international conventions, to which a Contracting State to this Convention is or may become a Contracting State”. In this regard, Article 10(2) of the Electronic Communications Convention (or, as it is often referred to “e-CC”) states, that “the time of receipt of an electronic communication is the time when it becomes capable of being retrieved by the addressee at an electronic address designated by the addressee. The time of receipt of an electronic communication at another electronic address of the addressee is the time when it becomes capable of being retrieved by the addressee at that address and the addressee becomes aware that the electronic communication has been sent to that address. An electronic communication is presumed to be capable of being retrieved by the addressee when it reaches the addressee’s electronic address.” (emphasis added)⁷. This provision confidently establishes

¹ United Nations Organization (1961). *European Convention on International Commercial Arbitration* 1961 art. I. <https://treaties.un.org/doc/Treaties/1964/01/19640107%2002-01%20AM/Ch_XXII_02p.pdf> (2022, July, 12).

² United Nations Commission on International Trade Law (2006). *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration* 1985 (with amendments). <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf> (2022, July, 12).

³ Ibid.

⁴ United Nations Commission on International Trade Law (2007). *Explanatory note by the UNCITRAL secretariat on the United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts* <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-57452_ebook.pdf> (2022, July, 12).

⁵ United Nations Commission on International Trade Law (1998). *UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce* 1996 (with additional article 5 bis). <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-04970_ebook.pdf> (2022, July, 12).

⁶ United Nations Commission on International Trade Law (2005). *United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts* <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-57452_ebook.pdf> (2022, July, 12).

⁷ Ibid.

the principle of interconnection between the time, when an e-mail is capable of being retrieved by the addressee and the time when it reaches its electronic address, relieving the parties of the trouble of determining the time of receipt¹.

Additionally Article 10(3) of the Electronic Communications Convention establishes, that “an electronic communication is deemed to be dispatched at the place where the originator has its place of business and is deemed to be received at the place where the addressee has its place of business, as determined in accordance with article 6” and an Article 10(4) of this Conventions regards that “paragraph 2 of this article applies notwithstanding that the place where the information system supporting an electronic address is located may be different from the place where the electronic communication is deemed to be received under paragraph 3 of this article”².

Based on these provisions and the e-commerce practice, Bantekas I. rightfully supposes, that in the context of electronic notices, there are not always available mechanisms by which to show receipt, unless the addressee expressly declares as such, but “practice, therefore, suggests that electronic service is deemed effected upon successful delivery, without **any subsequent proof of receipt** by the intended addressee. This is based on the rationale that modern technology is able to provide confirmation of delivery” (emphasis added). Therefore, the author states, that it is assumed, in those cases where the parties have agreed to electronic forms of written communication, that upon successful delivery the responsibility of the sender has been discharged and that the recipient is able to access the notice”³.

Para. 57 of the Explanatory Note by the UNCITRAL secretariat on the Electronic Communications Convention cements this proposition by declaring, that “in the context of the Convention, the word “contract” should be understood broadly so as to cover any form of legally binding agreement between two parties that is not explicitly or implicitly excluded from the Convention, whether or not the word “contract” is used by the law or the parties to refer to the agreement in question. Thus, the Convention applies to arbitration agreements in electronic form, even though the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958) and most domestic laws do not use the word “contract” to refer to them”⁴. This clearly indicates the formation of a systematic interpretation and application of the provisions of the New York Convention regarding the form of the arbitration agreement, allowing and even encouraging the possibility of concluding it in the latest electronic formats.

Furthermore, the Explanatory Note by the UNCITRAL secretariat on the UNCITRAL Model Law mentions the 2006 UNCITRAL Recommendation regarding the interpretation of Article II, paragraph 2, and Article VII, paragraph 1, of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, done in New York, 10 June 1958⁵, which “was drafted in recognition of the widening use of electronic commerce and enactments of domestic legislation as well as case law, which are more favourable than the New York Convention in respect of the form requirement governing arbitration agreements, arbitration proceedings, and the enforcement of arbitral awards”, encouraging States both to apply Article II(2) of the New York Convention “recognizing that the circumstances described therein are not exhaustive” and to adopt the revised Article 7 of the UNCITRAL Model Law⁶, meaning the enhanced understanding of the form requirements to the arbitration agreement.

¹ Prokić, D. (2016). The Adoption of the United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts in Serbia – A Way to Facilitate Cross-Border Trade. *Annals FLB – Belgrade Law Review*, 3, 278.

² United Nations Commission on International Trade Law (2005). *United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts* <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-57452_ebook.pdf> (2022, July, 12).

³ Bantekas, I; Ortolani, P.; Ali, S.; Gomez, A. M.; Polkinghorne, M. (2020). *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. A Commentary*. Cambridge University Press, 68-69.

⁴ United Nations Commission on International Trade Law (2007). *Explanatory note by the UNCITRAL secretariat on the United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts* <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-57452_ebook.pdf> (2022, July, 12).

⁵ United Nations Commission on International Trade Law (2006). *Recommendation regarding the interpretation of article II, paragraph 2, and article VII, paragraph 1, of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, done in New York, 10 June 1958* <<https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/a2e.pdf>> (2022, July, 12).

⁶ United Nations Commission on International Trade Law (2006). *Explanatory Note by the UNCITRAL secretariat on the 1985 Model Law on International Commercial Arbitration as amended in 2006*. <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf> (2022, July, 12).

Such understanding of the New York Convention requirements on “written” form of arbitration agreement, with additional references to said UNCITRAL Recommendation is evident in case law as well: High Court of Justice of Catalonia (Civil and Criminal Chamber, 1st Section) in its decision on 15 March 2012 reviewed the issue for the opposition to enforcement which was the alleged absence of a written agreement to submit to arbitration. On this point, the Court held that the allegation was inconsistent with the e-mails exchanged by the parties and recalled the settled case law of Spain in accordance with which it favoured a non-formalist approach, that is to say, it was understood that the requirement for a written document in the 1958 New York Convention was merely for the purpose of there being a record of the existence of an agreement. The Court also referred to the e-mail correspondence between the parties, and in particular to those e-mails in which the parties referred to already agreed conditions in previous commercial relations, modifying, adding or removing some of them, but not clause 61, which contained the arbitration agreement to submit to arbitration in London (London Maritime Arbitrators Association) and English law¹.

Thus, it is obvious that UNCITRAL Model Law is far more spacious on the issue of interpretation of “written” form of arbitration agreement, than defining what constitutes a “written communication” between the parties and arbitral tribunal. Nevertheless, following the letter and spirit of the specified provisions of not only UNCITRAL Model Law, but mentioned Electronic Communications Convention etc., in relationship with the theses and goals formulated in the Explanatory Note to the UNCITRAL Model Law, it could be confidently argued, that “any other means which provides a record of the attempt to deliver it” encompasses electronic communication “if the information contained therein is accessible so as to be useable for subsequent reference”. In other words, we believe that the same broad understanding of the modern form of arbitration agreement can and should be expanded on any electronic communication therefore in arbitration proceedings.

These requirements are interconnected and can be distilled into such characteristics of an information (data) transmission via the electronic communication for the purposes of arbitration proceedings as possibility of repeated reading, identification and authentication of the sender/receiver and the fact of delivery or attempt of it. Also, introducing general concept of “data message” UNCITRAL Model Law expands the list of “traditional” (i.e. referred in the New York Convention and European Convention) methods of communication between the parties and the arbitral tribunal from telegram, telex and telecopy to any information, generated, sent, received or stored by electronic, magnetic, optical or similar means, listing, alongside with mentioned above, electronic data interchange (EDI) and electronic mail, which are widespread and even predominant nowadays.

The defined requirements are fundamental for the outcome of the issue of proper notice and receipt of electronic communication by the parties, because they represent what a “proper notice” is itself as a concept with direct practical implications. Their compliance meets the New York Convention and other legal acts principles of due process, and their breach is a ground for refusal of recognition and enforcement of arbitral award.

Naturally that the “first place” for one to be looking for the implementation of said principles are UNCITRAL Arbitration Rules (now in the version adopted in 2021)². Article 2(1) of the latter states that “a notice, including a notification, communication or proposal, may be transmitted by any means of communication that provides or allows for a record of its transmission”, while Article 2(2) clarifies, that “if an address has been designated by a party specifically for this purpose or authorized by the arbitral tribunal, any notice shall be delivered to that party at that address, and if so delivered shall be deemed to have been received. *Delivery by electronic means such as facsimile or e-mail may only be made to an address so designated or authorized.*” (emphasis added).

Article 2(3) of the UNCITRAL Arbitration Rules formulates basic principles, according to which in the absence of such designation or authorization, a notice is: (a) received if it is physically delivered to the addressee; or (b) deemed to have been received if it is delivered at the place of business, habitual residence or mailing address of the addressee. Furthermore, “a notice shall be deemed to have been

¹ High Court of Justice of Catalonia (2012). *Decision in case 1418* <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/V14/069/84/PDF/V1406984.pdf?OpenElement>> (2022, July, 12).

² United Nations Commission on International Trade Law (2021). *UNCITRAL Arbitration Rules* 1976 (with article 1, paragraph 4, as adopted in 2013 and article 1, paragraph 5, as adopted in 2021). <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/21-07996_expedited-arbitration-e-ebook.pdf> (2022, July, 12).

received on the day it is delivered in accordance with paragraphs 2, 3 or 4, or attempted to be delivered in accordance with paragraph 4. *A notice transmitted by electronic means is deemed to have been received on the day it is sent, except that a notice of arbitration so transmitted is only deemed to have been received on the day when it reaches the addressee's electronic address*" (emphasis added) (Article 2(5) of the UNCITRAL Arbitration Rules).

Thus, above formulated requirements appear to be effectively stipulated in UNCITRAL Arbitration Rules: possibility of repeated reading (a notice may be transmitted by any means of communication *that provides or allows for a record of its transmission*), identification and authentication of the sender/receiver (delivery by electronic means such as facsimile or e-mail *may only be made to an address so designated or authorized*) and the fact of delivery or attempt of it (aforementioned record of the transmission plus the fact of reaching the addressee's electronic address in case of notice of arbitration).

Discussed changes to the UNCITRAL Model Law, the fact that this institution takes into account relatively recent international regulatory developments (namely, 1996 UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce and the Electronic Communications Convention) and offers a new, expanding interpretation of established prescriptions of international arbitration conventions, indicates the development and implementation of a new approach to understanding the essence and significance of electronic communications in international commercial arbitration. One of the prime examples is the latest version of UNCITRAL Arbitration Rules, as illustrated above.

However, the key to a complete understanding of law enforcement approaches in the analysed area and the current role of the mechanisms of electronic communications in the arbitration process, lies at the level of regulations and reports of arbitration institutions and decisions of arbitral tribunals, relevant case law. It is their study that will allow us to closely investigate the problematic of receipt of electronic communications and to monitor the practical implementation of the specified requirements to electronic data transmissions in arbitration. Equally important on practice are the "smaller" questions on what constitutes an "official" e-mail address of the party, how the receipt of an e-mail by the latter can be proven, which indicators show that the party can be viewed as the one, properly noticed etc. It will be further shown that there are no universal approaches, but quite a few guidelines of different of varying degrees of legal power, which can and should be addressed.

First, it should be noted, that different arbitration rules treat issues of receipt of written, including electronic, communications with different levels of details. For instance, Article 3(2) of the 2021 ICC Arbitration Rules¹ states that "all notifications or communications from the Secretariat and the arbitral tribunal shall be made to the last address of the party or its representative for whom the same are intended, as notified either by the party in question or by any other party. Such notification or communication may be made by delivery against receipt, registered post, courier, *email, or any other means of telecommunication that provides a record of the sending thereof*" (emphasis added). In addition, Article 23(1)(b) of ICC Arbitration Rules adds, that arbitral tribunal shall draw up, on the basis of documents or in the presence of the parties and in the light of their most recent submissions, a document defining its Terms of Reference, which shall include, *inter alia*, the addresses to which notifications and communications arising in the course of the arbitration may be made (e-mails, obviously, included in its scope).

Thus, in ICC Arbitration Rules are presented all three requirements, although in "compressed" form. We can also reasonably conclude, that the "official" e-mail addresses of the parties, receipt of all communications on which will be deemed sufficient in the light of New York Convention, are those designated by the arbitral tribunal in the Terms of Reference, and based on parties' submissions.

2017 Arbitration Rules of the Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce (SCC) are sparser on the issue of receipt confirmation of electronic notifications and communications. Article 5(2-3) contains simple general provisions on a matter of notices: "any notice or other communication shall be delivered by courier or registered mail, e-mail or any other means that records the sending of the communication; "a notice or communication sent in accordance with paragraph (2) shall be deemed to have been received by the addressee on the date it would normally have been received given the means of communication used"². This certainly does not contain answers to our questions.

¹ International Chamber of Commerce (2021). *ICC Arbitration Rules 2021*
<<https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/arbitration/rules-of-arbitration/>> (2022, July, 12).

² Stockholm Chamber of Commerce (2017). *SCC Arbitration Rules*.
<https://sccinstitute.com/media/1407444/arbitrationrules_eng_2020.pdf> (2022, July, 12).

On the other hand, 2020 London Court of International Arbitration (LCIA) Arbitration Rules are far more elaborate and specific on that matter. Besides the statement of a requirement that “any written communication in relation to the arbitration shall be delivered by email or any other electronic means of communication *that provides a record of its transmission*” (emphasis added) in Article 4.2, Article 4.3 of this Rules stipulates, that “delivery by email or other electronic means of communication *shall be as agreed or designated by a party*¹ for the purpose of receiving any communication in regard to the Arbitration Agreement. *Any written communication (including the Request and Response) delivered to such party by that electronic means shall be treated as having been received by such party.* In the absence of such agreement or designation or order by the Arbitral Tribunal, if delivery by electronic means has been regularly used in the parties’ previous dealings, any written communication (including the Request and Response) may be delivered to a party by that electronic means and shall be treated as having been received by such party, subject to the LCIA Court or the Arbitral Tribunal being informed of any reason why the communication will not actually be received by such party including electronic delivery failure notification. Notwithstanding the above, the LCIA Court or the Arbitral Tribunal may direct that any written communication be delivered to a party at any address and by any means it considers appropriate”² (emphasis added).

It follows, that LCIA Arbitration Rules establishes several logical “links” in determining the “official” e-mail of the party and the fact of its receipt of communications: e-mail is considered to be delivered if it was send to the address, agreed or designated by the party itself → in the absence of such agreement or designation the rule of “latest used electronic address” is used, unless stated otherwise by the party.

Such connections are worked out in detail in the 2018 Hong Kong International Arbitration Centre (HKIAC) Administered Arbitration Rules. Article 3.1 of the latter stipulates that “any written communication pursuant to these Rules shall be deemed to be received by a party, arbitrator, emergency arbitrator or HKIAC if: (a) communicated to the address, facsimile number *and/or email address communicated by the addressee or its representative in the arbitration*; or (b) in the absence of (a), communicated to the address, facsimile number *and/or email address specified in any applicable agreement between the parties*; or (c) in the absence of (a) and (b), communicated to any address, facsimile number *and/or email address which the addressee holds out to the world at the time of such communication*; or (d) in the absence of (a), (b) and (c), communicated to *any last known address, facsimile number and/or email address of the addressee*; or (e) uploaded to any secured online repository that the parties have agreed to use (emphasis added). Article 3.2 of the HKIAC Arbitration Rules adds, that “if, after reasonable efforts, communication cannot be effected in accordance with Article 3.1, a written communication is deemed to have been received if it is sent to the addressee’s last-known address, facsimile number *and/or email address by means that provides a record of attempted communication*” (emphasis added)³.

Similar provisions are embodied in Article 11(5)(1) of Rules of the International Commercial Arbitration Court (ICAC) at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry, which directly defines, that any written notification shall be deemed to have been received if it is, *inter alia*, “sent to the party to its *e-mail address specified by it or indicated in the contract, on the official website or in official documents, or confirmed, in particular, by registration documents, or used by the party during the conclusion and/or execution of the contract*”⁴ (emphasis added). This provision, alongside with few others, constitute recent changes to the ICAC Rules, aimed mainly at thorough introduction of e-communications and video-

¹ Article 1.1(i) and Article 2.1(i) of 2020 LCIA Arbitration Rules require from the Claimant and the Respondent to accompany the written request for arbitration and the response to it respectively, with an information on all contact details, including email addresses of the parties themselves, their authorised representatives (if any) and of all other parties to the arbitration.

² London Court of International Arbitration (2020). *LCIA Arbitration Rules* <https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2020.aspx> (2022, July, 12).

³ Hong Kong International Arbitration Centre (2018). *HKIAC Administered Arbitration Rules 2018*. <https://www.hkiac.org/sites/default/files/ck_filebrowser/PDF/arbitration/2018%20Rules%20book/2018%20AA%20Rules_English.pdf> (2022, July, 12).

⁴ Presidium of the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine (2022). *Rules of the International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry* <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament_ICAC_ENG_2022.pdf> (2022, July, 12).

conferencing into the arbitration process¹. Additionally the Article 11(5) of the new ICAC Rules stipulates that “If the commercial place of business, habitual residence or mailing address can not be found after making a reasonable inquiry, a written notification is deemed to have been received by the party if it is sent to the addressee’s last-known commercial place of business, habitual residence or mailing address by registered letter or *any other means which provide a record of the attempt to deliver this notification*. A written notification is also deemed to have been received if the person did not appear for receiving the notification or refused to receive it. A written notification shall be deemed to have been received on the day it is so delivered or the recording of a delivery attempt.” (emphasis added). Article 11(6) of the 2022 ICAC Rules further establishes that “a written notification sent to a party by electronic means of communication *shall be deemed to have been received on the day it is so sent* (the time is determined by reference to the recipient’s time zone)” (emphasis added).

Although, contextually from the meaning of Article 11(5)(1) it is deemed that a written notification covers an e-mail, the latter cited provisions of Article 11(5) and Article 11(6), by exemption of emphasized general phrasing (“any other means which provide a record of the attempt to deliver this notification”) does not seem to consider specifics of an e-mail notification, just the “traditionally” written one, concerning the fact of necessity for “*providing a record of the attempt to deliver notification*” via e-mail. On this note, it is advisable to expand the Article 11(6) of the 2022 ICAC Rules to be published in the following version, taking into account all the determined above requirements to the e-communications in international commercial arbitration and approaches taken in other arbitration rules of leading arbitration institutions:

“a written notification sent to a party by electronic means of communication specified in this Article (Part 5) shall be deemed to have been received on the day it is so sent (the time is determined by reference to the recipient’s time zone) *by means that provides a record of attempted communication, regardless of the fact of opening or reading of such notification by the party it is sent to*”.

These lists, presented in the LCIA Arbitration Rules, the HKIAC Arbitration Rules and the ICAC Rules, include all the main ways of confirming the existence of a legal relationship between a party and its e-mail address, either by the direct designation of such connection by the party itself or through sufficiently reliable means. Therefore, we can rightfully assume, that the official character of an e-mail address of the party is determined: 1) directly by the party in the contract, request for arbitration, statement of claim, registration documents etc.; 2) indirectly by the party by designating an e-mail address in its official documents or website as a mean of communication “which the addressee holds out to the world”; 3) by the arbitral tribunal or administrative body of an arbitration institution if there is a sufficient legal connection between such e-mail address and the party, *e.g.*, it was used by the latter in previous communications concerning the contract and/or arbitration proceedings.

Apparently, these conclusions should rather serve as a principles of authentication of e-mail addresses of the parties and, though that, affect the acknowledgment of a receipt of notifications and communications send by the administrative body or arbitral tribunal, than an absolute indicator, regardless the circumstances of a specific case. Moreover, on practice several additional problems and issues may arise.

One of those issues was dealt with in the judgment of the Supreme Court of New South Wales in case *Bauen Constructions Pty Ltd v. Sky General Services Pty Ltd and Another*, namely the fact that the plaintiff had served an adjudication response to the defendant by email, which, while was received, it was, nonetheless, withheld by the spam filter of the adjudication body. In the presented case Bauen referred to the Section 13A of the 2000 New South Wales Electronic Transactions Act, which contains similar to the Electronic Communications Convention terminology and provision, under which “the time of receipt of the electronic communication is the time when the electronic communication becomes capable of being retrieved by the addressee at an electronic address designated by the addressee”². The Supreme Court of New South Wales, taking into account this norm, held that the email was clearly received, even though it was caught by the spam filter. The Court also noted that the words “capable of being retrieved”, required under the applicable law, certainly do not require an email to be opened, or read. The spam filter caught an

¹ International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce (2020). *Amendments into the ICAC Rules* <<https://icac.org.ua/wp-content/uploads/AMENDMENTS-INTO-THE-ICAC-RULES-2020.pdf>> (2022, July, 12).

² New South Wales Legislative Assembly (2021). *Electronic Transactions Act* (As at 10 November) <http://www8.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/nsw/consol_act/eta2000256/> (2022, July, 12).

email that was archived and accessible via the adjudication body's external IT consultant. Consequently, according to the applicable law, when an email was sent and was capable of being retrieved, but had not been actually opened or read, it could be considered as being received by the addressee, and thus "lodged"¹. This judgment is certainly should be viewed as a practical implication of a principle of a possibility of an e-mail to retrieved, regardless technical obstacles (here – spam filter) and, therefore, the acknowledgment of it to be received by the other party.

Some expansion in terms of authentication and receipt of electronic communication mechanisms in connection to the provisions of ICC Arbitration Rules can be found in ICC Commission (ICC Arbitration and ADR Commission) reports. 2016 ICC Arbitration Commission Report on Managing E-Document Production, which, apparently, has a different main topic, still contains several important for our research definitions and tools, primarily in Appendix II "A Glossary of Electronic Document Terms". Concerning the issue of proving actual receipt of an email (which "is a means of communicating via computer Networks including the World Wide Web by using POP or SMTP protocols") by an intended recipient, in the event the recipient denies receipt, Report states that it may be difficult for technical reasons. However, "the content of other available information (documents) may indirectly prove receipt. Computer Forensics may also be used to clarify the issue. Issues relating to Authenticity or subsequent alterations of messages (technically easy) may be resolved by comparing copies of emails. Otherwise, Computer Forensics may also be used to clarify the issue"².

In the same Appendix II of it, the discussed Report clarifies, that Computer Forensics refers to "a branch of forensics dealing with (i) security threats to computing systems and intrusions, but also (ii) Data Recovery and verification of data integrity, which are relevant to eDisclosure". Computer Forensics is a service provided by experts and comprises inter alia: a) extraction of relevant data from computer systems and Data Carriers; b) recovery of deleted data; c) data analysis for establishing the "history" of data and Authenticity. The latter term is described as "a nontechnical attribute ascribed to it in a communication context, here a dispute. An Electronic Document is considered as being authentic if (i) the author or creator who figures as such in the context of the information displayed in the document or identified by somebody as being the author/creator really is or is determined by the arbitrators to be the "real" author/ creator; (ii) that this author/creator did produce exactly this Electronic Document at the moment ascribed to it by him or a third party; and (iii) that the Electronic Document was not subsequently altered by anybody"³.

Therefore, it could be argued, that the proposed mechanism of Computer Forensics expertise, alongside with the indirect confirmation of receipt of e-mail, can be used for the purposes of establishing the history of electronic messages sent and received, authentication of those facts and the person of the sender (author/creator). We see such means as of additional nature, when the "official" e-mail address of the party is not presented or confirmed or there are any other difficulties.

Other, "external" to the arbitration procedure, approach to establishing official e-mail address, as illustrated by the Draft Law on amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the use of electronic addresses, which proposes introduction of an official e-mail address (legal entities (including state bodies and local self-government bodies) and natural persons – entrepreneurs will be obliged to submit to the state registrar information about their official e-mail address) in the Ukrainian Unified State Register of Legal Entities, Sole Proprietors and Public Associations, which, together with the official e-mail address that will function in the Unified Judicial Information and Telecommunication System, will be used in courts when conducting economic, civil and administrative proceedings to send copies of decisions, rulings, court summonses and other documents to the participants of the court process in electronic form⁴. We believe that such mandatory registration of the legal entity's official e-mail address can have a positive effect on the recognition and enforcement of foreign arbitration awards in Ukraine, eliminating

¹ NSWSC 1123 (2021). *Judgment in the case Bauen Constructions Pty Ltd v Sky General Services Pty Ltd & Anor* <http://www.uncitral.org/docs/clout/AUS/AUS_180912_FT.pdf> (2022, July, 12).

² International Chamber of Commerce (2016). *ICC Arbitration Commission Report on Managing E-Document Production* <<https://iccwbo.org/publication/icc-arbitration-commission-report-on-managing-e-document-production/>> (2022, July, 12).

³ Ibid.

⁴ *Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання електронних адрес* 2021 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72166> (2022, July, 12).

the possibility of a potential reference by a party to failure to notify it of the start and course of arbitration proceedings.

In this view, considering further improvement of e-communication practices between an arbitral tribunal and the parties, we can turn to the already mentioned 2022 ICC Arbitration and ADR Commission Report on Leveraging Technology for Fair, Effective and Efficient International Arbitration Proceedings. It specifically handles the issue of proof of service, regarding the transmission and receipt of information by e-mail, pointing at its possible controversial outcome. To minimize such effects, the authors of the Report propose several recommendations of managerial and technical nature. One of it is, according to the Report, that directions concerning some or all of the following precautionary measures could be considered: (i) duty to check electronic mailbox or website hosting a document repository at certain intervals (e.g. daily); (ii) duty to acknowledge receipt with copy to all, especially the tribunal; and (iii) directions regarding what happens if receipt is not acknowledged within a certain period of time.

Many recommendations in this Report are relying on technical capabilities of e-mail programs and other software, that can: generate acknowledgements of receipt, which are electronically returned to the sender if this functionality is activated; track access to a document; be used as a certified e-mail service, which will confirm the delivery, receipt, content, chain of custody and chronological stamp of e-mails and contents (Certimail, eEvidence, E-Post, eWitness) etc.. Naturally, it is also recommended to consider taking appropriate steps in case management field, quoting: "it would be a simple matter to agree on the requirement that any recipient manually generate and send an electronic acknowledgement of receipt and confirm its successful access to the files" or, from an early stage of the proceedings reaching an agreement between the tribunal and the parties on the use of such tools (certified e-mail services). The Report also proposes a notion that "at least to date, receipt of e-mails and other documents transmitted in the course of the arbitration is normally not an issue", with the possible exception of a non-participating party, but in these instances, considers delivery of hard copies by courier as "the most prudent option to secure proof of service"¹.

We believe that, although main guarantees and principles of e-communication in international commercial arbitration, first and foremost the ones that regulate receipt of such, must be embodied in legal texts and confirmed in consistent case law, it must not preclude the arbitration institutions, arbitral tribunals and/or the parties to develop more detailed set of rules on this aspect or to use special e-mail or tracking services. The latter steps can prove themselves to be quite efficient, simultaneously in the functionally and legally.

Conclusions. Nowadays the widespread use of electronic communications in e-commerce and, therefore, in international commercial arbitration, dealing with the cases, which arise from it, corresponds to the establishment of set of legal principles, defining the requirements to e-communication and its receipt by the parties of the arbitration. In this article we substantiate the thesis, that these requirements are interconnected and can be distilled into such characteristics of an information (data) transmission via the electronic communication for the purposes of arbitration proceedings as possibility of repeated reading, identification and authentication of the sender/receiver and the fact of delivery or attempt of it. These requirements are stipulated in one way or another in international conventions, model laws and arbitration rules of leading arbitration institutions (on examples of ICC, LCIA, SCC, HKIAC and ICAC at the Ukrainian CCI). Their compliance is therefore crucial to the outcome of the issue of proper notice and receipt of electronic communication by the parties, meeting the New York Convention and other legal acts principles of due process, and their breach is a ground for refusal of recognition and enforcement of arbitral award.

Meanwhile, the problematic of receipt of electronic notifications and communications in international commercial arbitration lies in practical and technical issues of what constitutes a factual delivery of an e-mail to the addressee and which e-mail address should be viewed as an "official", meaning there is a legal link between the receipt of a message on this address and the person of the party. On the first issue there is, developed on conventional level, principle, according to which the time of receipt of an electronic communication is the time when it becomes capable of being retrieved by the addressee at an electronic

---

¹ ICC Commission on Arbitration and ADR (2022). *ICC Arbitration and ADR Commission Report on Leveraging Technology for Fair, Effective and Efficient International Arbitration Proceedings 2022*
<<https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2022/02/icc-arbitration-and-adr-commission-report-on-leveraging-technology-for-fair-effective-and-efficient-international-arbitration-proceedings.pdf>> (2022, July, 12).

address designated by the addressee. As a case law shows technical obstacles to such reading (e.g. spam filters) are not taking into account by the court.

On the latter question, we conclude, that the official character of an e-mail address of the party to the arbitration proceedings is determined: 1) directly by the party in the contract, request for arbitration, statement of claim, registration documents etc.; 2) indirectly by the party by designating an e-mail address in its official documents or website as a mean of communication “which the addressee holds out to the world”; 3) by the arbitral tribunal or administrative body of an arbitration institution if there is a sufficient legal connection between such e-mail address and the party, e.g., it was used by the latter in previous communications concerning the contract and/or arbitration proceedings.

References:

1. Amro, I. (2019). *Online Arbitration in Theory and in Practice: A Comparative Study of Cross-Border Commercial Transactions in Common Law and Civil Law Countries*. Cambridge Scholars Publishing.
2. Bantekas, I; Ortolani, P.; Ali, S.; Gomez, A. M.; Polkinghorne, M. (2020). *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. A Commentary*. Cambridge University Press.
3. High Court of Justice of Catalonia (2012). *Decision in case 1418* <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/V14/069/84/PDF/V1406984.pdf?OpenElement>> (2022, July, 12).
4. Hong Kong International Arbitration Centre (2018). *HKIAC Administered Arbitration Rules 2018*. <https://www.hkiac.org/sites/default/files/ck_filebrowser/PDF/arbitration/2018%20Rules%20book/2018%20AA%20Rules_English.pdf> (2022, July, 12).
5. ICC Commission on Arbitration and ADR (2022). *ICC Arbitration and ADR Commission Report on Leveraging Technology for Fair, Effective and Efficient International Arbitration Proceedings 2022*. <<https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2022/02/icc-arbitration-and-adr-commission-report-on-leveraging-technology-for-fair-effective-and-efficient-international-arbitration-proceedings.pdf>> (2022, July, 12).
6. International Chamber of Commerce (2016). *ICC Arbitration Commission Report on Managing E-Document Production* <<https://iccwbo.org/publication/icc-arbitration-commission-report-on-managing-e-document-production/>> (2022, July, 12).
7. International Chamber of Commerce (2021). *ICC Arbitration Rules 2021* <<https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/arbitration/rules-of-arbitration/>> (2022, July, 12).
8. International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce (2020). *Amendments into the ICAC Rules* <<https://icac.org.ua/wp-content/uploads/AMENDMENTS-INTO-THE-ICAC-RULES-2020.pdf>> (2022, July, 12).
9. London Court of International Arbitration (2020). *LCIA Arbitration Rules* <https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/Lcia-arbitration-rules-2020.aspx> (2022, July, 12).
10. New South Wales Legislative Assembly (2021). *Electronic Transactions Act* <http://www8.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/nsw/consol_act/eta2000256/> (2022, July, 12).
11. NSWSC 1123 (2021). *Judgment in the case Bauen Constructions Pty Ltd v Sky General Services Pty Ltd & Anor* <http://www.uncitral.org/docs/clout/AUS/AUS_180912_FT.pdf> (2022, July, 12).
12. Piers, M., Aschauer, C. (2018). *Arbitration in the Digital Age. The Brave New World of Arbitration*. Cambridge University Press.
13. Presidium of the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine (2022). *Rules of the International Commercial Arbitration Court at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry* <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament_ICAC_ENG_2022.pdf> (2022, July, 12).
14. *Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do deyakikh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vykorystannya elektronnykh adres 2021* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Use of Electronic Addresses 2021 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72166> (2022, July, 12). [in Ukrainian].
15. Prokić, D. (2016). The Adoption of the United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts in Serbia – A Way to Facilitate Cross-Border Trade. *Annals FLB – Belgrade Law Review*, 3, 278.
16. Stockholm Chamber of Commerce (2017). *SCC Arbitration Rules*. <https://sccinstitute.com/media/1407444/arbitrationrules_eng_2020.pdf> (2022, July, 12).
17. United Nations Commission on International Trade Law (1998). *UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce 1996* (with additional article 5 bis). <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-04970_ebook.pdf> (2022, July, 12).
18. United Nations Commission on International Trade Law (2005). *United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts* <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-57452_ebook.pdf> (2022, July, 12).

19. United Nations Commission on International Trade Law (2006). *Explanatory Note by the UNCITRAL secretariat on the 1985 Model Law on International Commercial Arbitration as amended in 2006*.
<https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf> (2022, July, 12).
20. United Nations Commission on International Trade Law (2006). *Recommendation regarding the interpretation of article II, paragraph 2, and article VII, paragraph 1, of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, done in New York, 10 June 1958*
<<https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/a2e.pdf>> (2022, July, 12).
21. United Nations Commission on International Trade Law (2006). *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985 (with amendments)*. <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf> (2022, July, 12).
22. United Nations Commission on International Trade Law (2007). *Explanatory note by the UNCITRAL secretariat on the United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts*
<https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-57452_ebook.pdf> (2022, July, 12).
23. United Nations Commission on International Trade Law (2021). *UNCITRAL Arbitration Rules 1976*
(with article 1, paragraph 4, as adopted in 2013 and article 1, paragraph 5, as adopted in 2021).
<https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/21-07996_expedited-arbitration-e-ebook.pdf> (2022, July, 12).
24. United Nations Conference on International Commercial Arbitration (1958). *Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards 1958 art. V*.
<<https://www.newyorkconvention.org/11165/web/files/original/1/5/15432.pdf>> (2022, July, 12).
25. United Nations Organization (1961). *European Convention on International Commercial Arbitration 1961 art. I*.
<https://treaties.un.org/doc/Treaties/1964/01/19640107%2002-01%20AM/Ch_XXII_02p.pdf> (2022, July, 12).

POLITICAL PROBLEMS OF NATIONAL SECURITY

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.4.3

Irina Saienko, PhD in Political Science

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5623-1022>

Odesa Military Academy, Ukraine

SEPARATIST SENTIMENTS AS A GLOBAL TREND OF OUR TIME AND THE MAIN THREAT TO NATIONAL SECURITY DURING RUSSIA'S MILITARY INVASION OF UKRAINE

Ірина Саєнко, к. політ. н.

Військова академія, м. Одеса, Україна

СЕПАРАТИСТСЬКІ НАСТРОЇ ЯК СВІТОВА ТЕНДЕНЦІЯ СУЧАСНОСТІ ТА ОСНОВНА ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ВТОРГНЕННЯ РФ ДО УКРАЇНИ

The article analyzes separatism, which at the present stage of development of the world community is becoming one of the main threats to the stability of the system of international relations and generates numerous active and "frozen" conflicts, as well as creates tension in many regions of the world, in particular, on the territory of the former USSR. The circumstances that contributed to this were the result of a rather long-term action of external and internal factors aimed at creating obstacles to the formation of a single humanitarian space of Ukraine, the development of national Ukrainian culture, the expansion of the functioning of the state language, the final break with the Soviet past. The purpose of this article is to analyze the structure of threats and trends in the development of separatist movements in the world, Europe and Ukraine and their impact on the national security of the state. It has been proven that terrorism in modern Ukraine is defined as terrorist separatism because of its purpose, features and duration in time. The reasons and features of terrorist separatism in Ukraine are clarified. The peculiarities of the use of powerful information technologies, in particular, the technologies of information warfare as one of the features of terrorist separatism, are emphasized. The role of Russian propaganda in the growth of separatist moods in Ukraine is outlined. Among the negative consequences of separatism in Ukraine, the following are mentioned: violation of the functioning mechanism of the political system, the fall in the legitimacy of the central government, and the crisis of national politics. Separatism, creating a threat to state sovereignty, undermines territorial integrity, violates the principles of geopolitical security of the state, reduces its international prestige, etc.

Keywords: separatism, separatist sentiments, terrorist separatism, political instability, social mutualism, national security.

За рахунок глибоких змін у світогляді значної частини населення певних регіонів стала можливою активізація сепаратистських рухів в Україні у 2014 році, які виявилися у посиленні антиукраїнських настроїв, агресивному неприйнятті європейського вектору розвитку держави, зміні національної самоідентифікації та загостренні загрози національній безпеці, особливо зараз, під час воєнного вторгнення РФ до України.

Протягом останніх років місцеві проросійські сили відповідних регіонів успішно протистояли поширенню українського гуманітарного простору на своїх територіях та підтримували

функціонування специфічних культурних і символічних просторів з метою формування специфічного світогляду, цінностей та ідентичності місцевого населення. Центральні органи влади на практиці мали дуже незначний вплив на культурно-освітні сфери у цих регіонах. З іншого боку, місцеві проросійські сили успішно реалізували свою стратегію, спрямовану на збереження радянських символів та топоніміки, поширення російської історіографії та поглиблення міжрегіональних протиріч.

Можемо згадати про вільне функціонування філіалів деяких російських університетів та наукових інституцій у Криму, організацію заходів, спрямованих на зміцнення стереотипів та цінностей місцевого проросійського світогляду, зокрема, фестивалів («Великий російський світ» або святкування 400-річчя королівського дому Романових у Криму), а також пам'ятних подій, на яких активно використовувалась радянська та імперіалістична символіка.

Якщо проаналізувати прояви та особливості сепаратизму, який дорівнює тероризму в сучасній Україні, то, насамперед, слід констатувати, по-перше, його «новодержавний» характер, що пов'язано із утворенням, так званих, Донецької народної республіки (ДНР) і Луганської народної республіки (ЛНР). По-друге, сьогодні ми маємо справу не з одноразовим політичним актом, або замахом, згідно визначень цього поняття, а із системним, пролонгованим характером його прояву. Це тривалий процес, який розпочався з анексії Криму, й продовжується сьогодні. Міжнародне право вбачає в терористах звичайних злочинців без політичного підтексту. Тобто, якщо був скоєний теракт, де загинули люди, то терористів судитимуть за вбивство людей. З точки зору політології, терористи розглядаються, як маргінали, які прагнуть вплинути на політичні процеси. ДНР та ЛНР вже не підпадають під категорію маргіналів, адже їм вдалось встановити контроль над певною частиною території Донбасу. Українська влада ці території визнала, як окуповані, проте на офіційному міжнародному рівні ДНР та ЛНР не визнані як терористичні організації¹.

По-третє, сьогодні усе частіше вживається слово «війна», яка стала фактично реальністю й до якої поступово усе більше звикає й наша суспільна свідомість. Однак, офіційно вищим українським керівництвом війна не оголошується. З іншого боку, загально прийнято, що дії, вчинені під час війни, не кваліфікуються як терористичні.

Отже, існує низка протиріч як теоретичного, так і практичного характеру, точніше, сумна існуюча практика проявів сепаратизму й тероризму, що ставить нові запитання перед теорією щодо розуміння цих понять.

Питання впливу гуманітарних чинників на національну безпеку України ставали предметом наукового інтересу багатьох дослідників. Зокрема, цій проблематиці присвячені роботи В. Богуша, П. Гай-Нижики, В. Горбуліна, С. Здіорука, С. Зубченка та інших.

Західні дослідники розглядають сепаратизм переважно в контексті модернізації та глобалізації суспільства (Р. Бербах, У. Робінсон, У. Бек, Дж. Келлас та ін.), досліджують взаємозв'язок націоналізму та сепаратизму, умови та чинники реалізації права націй на самовизначення, причини негативного впливу сепаратизму на систему міжнародної безпеки (С. О'Брайєн, П. Глоц, Л. Грінфелд, Б. О'Лірі, Х. Кон, Д. Міллер, Й. Тамір та ін.)². Однак феномен сепаратизму у сучасних міжнародних відносинах досі недостатньо вивчений, дослідження цієї теми фрагментарні і потребують глибшого аналізу.

Головна мета статті – дослідити проблеми, які викликають виникнення загрози національній цілісності держави та визначити заходи щодо їх усунення в майбутньому з урахуванням жорстоких реалій сучасної України.

Актуальність дослідження визначають складні етнополітичні процеси, перебіг яких диктує нові умови суспільного розвитку багатьох держав світу та небезпека проявів сепаратизму в сучасних міжнародних відносинах. Сепаратизм – одна з форм боротьби націй за створення власної державності, принаймні, за розширення повноважень у відносинах між «центром» і «периферією». Позатим сепаратизм усе частіше слугує інструментом тиску на політику тієї чи іншої держави, дестабілізуючи ситуацію³.

¹ Далявська, Т. П. (2013). *Міжнародні технології врегулювання проблем невизнаних держав Наукові праці. Політологія*. Київ, 76-81.

² Цебенко, О. (2017). Феномен сепаратизму у сучасних міжнародних відносинах. *Політичні науки*, 3 (1), 57.

³ Там само.

Будь-яке соціальне явище виникає на тлі певних обставин. І чим складнішим і серйознішим є для суспільства це явище, тим погляд на обставини, що його спричинили, має бути глибшим. Зростання насильства у повсякденному житті сучасного суспільства примушує звернутися до теоретичних і психологічних витоків тероризму, коріння якого сягає глибини століть.

На сьогодні нові підстави для штучного нагнітання сепаратистських настроїв у певних регіонах світу породжує розширення комунікативних можливостей у постіндустріальному світі¹.

Термін «сепаратизм» (від лат. *separatus* – окремий) – це рух за територіальне відокремлення частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономного статусу за національними, мовними, релігійними ознаками². Виникнення сепаратистського руху можливе за наявності двох умов: дискримінації етнічної спільноти з боку державної влади та формування активної політичної еліти, здатної очолити цей рух. На думку американської дослідниці Спенсер, яку вона висунула у своїй роботі «*Separatism: democracy and disintegration*», головний рушійний фактор, що спричиняє виникнення сепаратизму – національна ідентичність³.

Сьогодні у світі існує значна кількість сепаратистських рухів. Одним із найпроблемніших регіонів є пострадянський, на якому зосереджені такі проблемні регіони, як Чечня, Дагестан, Придністров'я, Гагаузія, Крим, Косово, Донбас, Нагірний Карабах, Абхазія, Південна Осетія. На Європейському континенті сепаратизм зосереджений у таких територіях, як Північна Ірландія, Країна Басків, Каталонія, Корсика, Фландрія і Валлонія, Фарерські острови, Північний Кіпр. На Близькому Сході проблеми із сепаратизмом виникають у Курдистані, Гірському Бадахшані в Таджикистані, пакистанській провінції Белуджистані, Південному Ємені, області Читтагонг у Бангладеші, на півночі Афганістану і на півдні Алжиру. Прикладами азіатського сепаратизму є: індійські штати Джамму і Кашмір, Пенджаб, Наголенд, Ассам, північна Шрі-Ланка, області Карен і Шах в М'янмі (Бірма), південні Філіппіни, Східний Тимур і Ірман-Джая (західна частина Нової Гвінеї) у Індонезії, Тибет і Синьцзян (Уйгурістан) у Китаї. Сепаратистські рухи зосереджені в таких регіонах Африки, як Південний Судан, провінція Кабінда в Анголі, Північне Сомалі, Коморські острови, провінція Квазу-Наталь в ПАР, Руанда і Бурунді⁴.

Отже, вище наведено не повний перелік сепаратистських рухів у різних регіонах світу, наслідками яких є велика кількість людських втрат, фінансових ресурсів, руйнація цілих міст та сіл⁵.

Очевидно, що для виникнення сепаратизму необхідна низка умов, які створюють відповідне підґрунтя. Серед них можна виділити, зокрема, такі:

- неоднорідність населення країни (етнічна, релігійна та ін.);
- нерівномірність економічного, соціального, культурного, демографічного розвитку окремих регіонів;
- історичні чинники;
- невиважена політика центральної влади щодо етнічних меншин та конфесійних спільнот, яка погіршує їх становище або сприймається ними як така, що спрямована на позбавлення (порушення) їхніх прав та свобод;
- зовнішній вплив з боку зацікавлених держав, наявність зовнішніх союзників, які надають військову, політичну та інформаційну підтримку сепаратистам тощо⁶.

Отже, тероризм є складним соціо-політичним явищем, і сепаратизм можна вважати однією з його форм.

¹ Басараб, М. (2011). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 281.

² Бусел, В.Т. (ред.) (2003). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Ірпінь: Перун, 600.

³ Molina, F. (2010). The historical dynamics of ethnic conflicts: confrontational nationalisms, democracy and the Basques in contemporary Spain. *Nations and Nationalism*, 16 (2), 240-260.

DOI: <<https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2010.00413.x>>.

⁴ Рахмайлов, В. В. (2013). Типологія та генеза сепаратизму в науковій літературі: до постановки проблеми. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 59-60, (303-310), 304.

⁵ Цебенко, О. (2017). Феномен сепаратизму у сучасних міжнародних відносинах. *Політичні науки*, 3 (1), 57.

⁶ Романюк, Н. І. (2014). Сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності. *Актуальні проблеми країнознавчої науки. Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція* <<https://internationalconference2014.wordpress.com/2014/10/20/>>. (2022, червень, 21).

Які ж причини поширення тероризму у сучасному українському суспільстві? По-перше, відсутність високого рівня правової і політичної культур; по-друге, наявність ідеологічного вакууму, що склався в суспільній свідомості та заповнюється ідеологією націоналізму в широкому діапазоні – від спекуляцій на тему духовного відродження нації або народу до войовничого націоналістичного або етнічного екстремізму, що звертається до терористичних методів боротьби. По-третє, кризовий стан в економіці, що використовується деструктивними силами для зміни політичної еліти, політичного режиму і державного устрою.

Серед причин можливого виникнення тероризму в Україні визначають політичну нестабільність; існування конфліктів у релігійному середовищі; міжкланові конфлікти; міжетнічні та міжконфесійні конфлікти в окремих регіонах України, спрямовані на дискримінацію окремих етнічних груп, відстоювання прав етнічних меншин з боку їх радикальних представників і латентне втручання в ці конфлікти третіх країн, а також спробу змінити території компактного проживання деяких етнічних груп; незахищеність інформаційного простору України тощо¹.

До цього слід додати питання мови, яке підняли депутати Верховної ради після Євромайдану (про введення єдиної державної української мови), і яке було використано сепаратистами та екстремістами для розпалювання ворожнечі та початку терористичних дій на сході України. Крім того, підґрунтям для розвитку сепаратизму тут виявились високий рівень незадоволення умовами життя й підвищення рівня недовіри до влади.

Загалом антитерористична протидія у світі полягає в боротьбі з джерелами фінансування міжнародного тероризму. Спецслужби відстежують банківські рахунки осіб чи офшорних компаній, що підозрюються в причетності до фінансування терористичних угруповань. Якщо такі підозри підтверджуються, то згідно міжнародного права, банки накладають арешт на рахунки. Нажаль Україна фактично не застосовує такий міжнародний досвід стосовно осіб, які причетні до фінансування тероризму на Донбасі.

Явище, яке спостерігається сьогодні в Україні, можна визначити як «новий сепаратизм» чи «новий тероризм». Проводячи аналогію із терміном «гібридна війна», який також є сьогодні часто уживаним, можна, кваліфікувати це явище як «терористичний сепаратизм» й визначити останній як особливу форму «соціального мутуалізму». У природному середовищі цей термін являє собою певний різновид симбіозу, співіснування різних біологічних видів. Але на відміну від мутуалізму, симбіоз може бути і не вигідний одному з партнерів, наприклад, у випадку паразитизму.

Терористичний сепаратизм слід вважати також сьогодні впливовою технологією, що змінює свідомість громадян, агресивно впливає на формування їх ідентичності та прийняття ними важливих політичних рішень.

Факт утворення ДНР і ЛНР слід вважати технологією Росії з метою реалізації свого окупаційного плану, що вносить певні корективи у визначення цього феномену.

По-перше, тривалий терористичний сепаратизм в Україні використовується політиками для відволікання уваги громадян від обраного Євроінтеграційного курсу, прийняття низки непродуманих законів і млявого впровадження реформ.

По-друге, громадяни знаходяться в стані постійного стресу і страху, відповідно, готові підтримати будь-які рішення політиків, які обіцяють швидке розв'язання проблеми тероризму та військового конфлікту.

По-третє, він сприяє чіткій ідентифікації громадян і поділу населення на два табори: «своїх» та «чужих». Протистояння стає дедалі гострішим і позначається на поглибленні кризи в державі.

По-четверте, вказаний феномен сприяє розвитку військово-промислового комплексу і збагаченню певних олігархічних кіл: в тривалому перебігу військового конфлікту зацікавлених сторін досить багато, ще й з огляду на те, що бізнес в зоні проведення ООС продовжує працювати.

Варто детальніше зупинитися на таких особливостях терористичного сепаратизму, як використання потужних інформаційних технологій, зокрема, технологій інформаційної війни. Як правило, для тероризму характерний інформаційний резонанс після того, як відбудеться акт. Стосовно наявного українського варіанту тероризму, то відбувалась підготовка громадян через ЗМІ до утворення ДНР і ЛНР щодо федералізації країни, постійно демонструвались сфабриковані новини про українську владу та діяльність добровольців тощо. Незалежний медіаексперт Костянтин

¹ Зеленецький, В. С., Настюк, В. Я. (ред.) (2008). *Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України*. Харків: Право, 42.

фон Еггерт наводить статистику: лише 18% росіян визнають, що федеральні канали у Росії сприяють ескалації конфлікту з Україною, а 80% впевнені у правдивості телевізійної картини. Цей показник залишається стабільним багато років. Пропаганда поступово перетворює суспільство на аморфну масу, завжди готову до покори¹.

Громадську думку на сході України значною мірою формує саме російське телебачення. Чимало мешканців Донбасу радше дивитимуться новини з Казані та Рязані разом з російською версією українських подій, аніж новини місцевих ЗМІ.

Терористичний сепаратизм може стати тривалим конфліктом, який буде мляво протікати. Лише держава, яка може забезпечити авторитарний контроль над інформаційним простором на всій території конфлікту, перевагу військових мобільних підрозділів й інфраструктур доставки фінансів, солдат, зброї та боєприпасів, має шанс на перемогу. Мережеві дії терористів на території України в сукупності з підтримкою російських військ на кордоні постійно дозволятимуть продовжувати Росії постачання терористів, зброї та боєприпасів на українську територію. Допоки ми не контролюємо інформаційний простір на власній території сходу України, не можна розраховувати на підтримку з боку власного населення. А це означає, що можливе постійне підкріплення терористів з боку «зомбованого» населення².

Отже, тероризм в сучасній Україні можна визначити як терористичний сепаратизм через його мету, особливості та тривалість у часі. Він дедалі набуває масштабності й подолати його можна через оголошення воєнного стану та встановлення інформаційного контролю на всій території України. Одним з головних чинників у перемозі над терористичним сепаратизмом є формування позитивного зовнішнього іміджу України, зокрема, проведення реформ, спрямованих на Євроінтеграцію та демонстрація демократизації життя суспільства.

Проблема пошуку шляхів протидії різних видів тероризму й сепаратизму є міждисциплінарною, і, на наш погляд, потребує дослідження побудова ефективної наддержавної структури, здатної зупинити агресію будь-якої держави світу.

Наслідки тривалого впливу на суспільну свідомість жителів України радянської ідеології та пропаганди, несприятливої для національного розвитку мовно-культурної політики СРСР, безумовно, ускладнили для незалежної Української Держави задачу створення власного гуманітарного простору³.

На думку М. Рябчука, радянська ідеологія та пропаганда, серед іншого, переслідували також мету недопущення формування загальноукраїнської ідентичності, штучно нав'язуючи ідею роз'єднаності Східної та Західної України навіть після того, як всі етнічні українські землі опинились в межах УРСР. Ще у 2011 році він зазначав, що жителі Центральної України почувають більшу соціальну дистанцію між собою і західними українцями, ніж між собою та росіянами. А жителі Півдня і Сходу вважали не лише «западенців», а й жителів Центральної України більш чужими собі, ніж росіяни і навіть білоруси⁴.

Частково це пояснюється також особливостями етнічного складу населення регіонів України. Трудова міграція в Донецьку та Луганську області у період індустріалізації СРСР (2-а половина 20-х і 30-і роки), а також особливості заселення Криму після Другої світової війни призвели до істотного збільшення у складі їх населення відсотка росіян. Так, за даними перепису 2001 року в Автономній Республіці Крим 58 % населення склали етнічні росіяни, 97 24 % – українці. 78,75 % населення півострову вважало рідною мовою російську, 9,51 % – українську⁵.

Як свідчить історичний досвід, прихильники сепаратизму для досягнення своїх цілей можуть вдаватися як до ненасильницьких дій, так і застосовувати збройні форми і способи боротьби.

¹ Гладка, К. (2014). Інформаційна війна за Схід: час боронитися. *Український Тиждень* <<https://tyzhden.ua/Columns/50/114335>>. (2022, червень, 21).

² Національний інститут стратегічних досліджень (2016). Міжнародний досвід боротьби з сепаратизмом: висновки для України. *Аналітична доповідь*, 12. Київ.

³ Там само.

⁴ Рябчук, М. Ю. (2011). «Сяк-так, абияк»: двадцять років посткомуністичної трансформації в Україні. *Україна. Процеси націотворення*. Київ: К.І.С., 381-396.

⁵ Всеукраїнський перепис населення (2001). *Національний склад населення, мовні ознаки, громадянство*. Розподіл населення за національністю та рідною мовою <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/>. (2022, червень, 21).

Відповідно до цього методи, що застосовуються державами для збереження територіальної цілісності, можна умовно поділити на два основні типи: ненасильницькі та насильницькі (силові або репресивні).

Міжнародний досвід з протидії сепаратизму засвідчує, що з часом (або з моменту відмови прихильників сепаратизму від збройної боротьби) військово-силові репресивні методи поступаються несиловим компромісним заходам, за допомогою яких досягалась можливість управляти та позитивно впливати на дезінтеграційні процеси. Проте у разі виникнення загрози державності практично всі країни, у т.ч. демократичні, не виключають можливості застосування силових заходів. Очевидно також, що успіх у протидії сепаратизму багато в чому залежить від ефективності превентивних заходів, зокрема спрямованих на недопущення формування сепаратистських збройних груп, та спроможності держави вибудовувати адекватну внутрішню та зовнішню політику.

При цьому під час вирішення проблем сепаратизму, особливо на початковому та завершальному етапах, необхідно максимально прагнути до застосування ненасильницьких політичних методів, інтенсифікувати інформаційну політику в проблемних регіонах, роз'яснюючи переваги стабільної територіальної цілісності країни, а також недоліки або неможливість відокремлення та утворення нової країни, особливо коли такі дії суперечать законодавству.

Методи і способи боротьби із сепаратизмом, ефективність яких підтверджується лише з певним або навіть мінімальним ступенем ймовірності або хоча й очевидна, але не була доведена дослідниками через брак прикладів:

1. Вирішення нагальних місцевих проблем та демократизація (розвиток демократії в країні, де відбувається конфлікт). Як засвідчує світовий досвід, вирішення низки проблем, які спричинили конфлікт або були приводом до нього, і задоволення законних вимог місцевого населення підвищують легітимність уряду і мають сприяти умиротворенню.

2. Амністування учасників конфлікту, які складають зброю і припиняють боротьбу, створення системи заохочень та винагород для тих, хто співпрацює з урядом. Цей підхід хоча і не забезпечує перемогу, дає змогу послабити бойовиків і прискорити завершення конфлікту.

3. Використання національних (місцевих) кадрів силових структур у боротьбі з бойовиками. Ця рекомендація ґрунтується на припущенні, що основні проурядові сили можуть сприйматися місцевим населенням як такі, що до певної міри відрізняються в культурному чи іншому плані. Це застереження стосується і практики залучення міжнародних контингентів або особового складу іноземних сил до боротьби з бойовиками.

4. Розуміння та врахування культурних особливостей місцевого населення під час організації боротьби з бойовиками. Актуальність такого підходу зростає, коли існують культурні відмінності між основними проурядовими силами та населенням у зоні конфлікту. Крім того, в інформаційну добу певні помилки проурядових сил можуть набути всесвітнього розголосу за кілька хвилин і бути використані у пропагандистській війні для формування відповідної світової суспільної думки¹.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства під сепаратизмом розуміють політику і практику відокремлення, відділення частини території (сецесії) держави з метою створення суверенної держави, дезінтеграцію країни, перехід до складу іншої держави (іредентизм) чи набуття статусу дуже широкої автономії. Зрозуміло, коли йдеться про відокремлення або відділення частини території України, це повинно розглядатися нами як загроза державному суверенітету і територіальній цілісності України.

Під політичним сепаратизмом розглядають певний різновид існуючої в суспільстві та суспільно-політичній площині певної політичної опозиції. Важливо, що метою такої опозиції є відокремлення частини території держави для створення нового (приєднання до вже існуючого) державного утворення або для надання певній частині держави автономії. Необхідно зауважити, що політичний сепаратизм притаманний політичним відносинам, які виникають на внутрішньодержавному рівні. Крім того, тільки політичний сепаратизм своїм наслідком передбачає територіальне відокремлення від існуючої країни певної території як єдиний спосіб вирішення політичної проблеми в суспільстві.

Наслідками діяльності сепаратистських рухів для гуманітарної безпеки України стала втрата ресурсів та необхідної інфраструктури для захисту і підтримання національного гуманітарного

¹ Копотун, І. М. (2017). Ефективність застосування окремих методів протидії сепаратизму. *Право і суспільство*, 5 (208-211), 210.

простору на частині територій, існування перешкод для захисту від інформаційного впливу супротивника жителів окупованих районів, поглиблення протиріч і суперечностей в українському суспільстві, радикалізація певної його частини, створення умов для маніпулювання патріотизмом та національною ідеєю, активізація діяльності популістських антивоєнних проросійських рухів тощо. Наприклад, як пише *Washington Post*, Росія ворухе не лише українське зерно і метал, а також захопила території, багаті корисними копалинами. Серед них – титанова і залізна руда, родовища невикористаного літію та великі поклади вугілля. У сукупності вони коштують десятки триліонів доларів. Раніше це було основою української економіки¹.

Разом з тим, загроза суверенітету і майбутньому існуванню України є мотивуючим фактором для вдосконалення системи гуманітарної безпеки та реформування гуманітарної політики для консолідації суспільства, вироблення загальноукраїнської ідентичності, цінностей та формування політичної нації. Заклики до сепаратизму можуть призвести на лаву підсудних. Так, стаття 109 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, публічні заклики до таких дій тощо. Стаття 110 Кодексу передбачає відповідальність за умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, у тому числі, якщо вони вчинені особою, яка є представником влади, або за попередньою змовою групою осіб та ін.

Верховною Радою України прийнято зміни до зазначених статей Кримінального кодексу України. Тепер за скоєння зазначених дій при обтяжуючих обставинах передбачена відповідальність за ст. 109 до 10 років позбавлення волі, а за ст. 110 Кримінального кодексу України від 5 до 10 років позбавлення волі. Крім того, мінімальний строк позбавлення волі у якості покарання за державну зраду підвищений з 10 до 12 років, за диверсію – з 8 до 10 років, шпигунство – з 8 до 10 років. Також у Кримінальний кодекс вводиться стаття про «перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань». Згідно з нею, перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань в особливий період карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років. Такі ж дії, що призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків каратимуться позбавленням волі на строк від 8 до 15 років².

Отже, сепаратистські процеси є негативними для Української Держави в цілому: порушується механізм функціонування політичної системи, падає легітимність центральної влади, загальнодержавна політика переживає кризу. Сепаратизм, створюючи загрозу державному суверенітету, підриває територіальну цілісність, порушує принципи геополітичної безпеки держави, знижує її міжнародний престиж тощо.

References:

1. Molina, F. (2010). The historical dynamics of ethnic conflicts: confrontational nationalisms, democracy and the Basques in contemporary Spain. *Nations and Nationalism*, 16 (2), 240-260. DOI: <<https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2010.00413.x>>.
2. The Washington Post (2022). Rossiya voruyet u Ukrainy prirodnyye resursy na desyatki trillionov dollarov [Russia steals tens of trillions of dollars worth of natural resources from Ukraine]. *Censor.Net* <<https://censor.net/ru/n3360796>>. (2022, June, 21). [in Russian].
3. Basarab, M. (2011). *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa* [Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I. F. Kurasa]. Kyiv: NAN Ukrayiny. [in Ukrainian].
4. Busel, V.T. (ed.) (2003). *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Irpin: Perun. [in Ukrainian].
5. Vseukrayinskyy perepys naseleennya [All-Ukrainian population census] (2001). *Natsionalnyy sklad naseleennya, movni oznaky, hromadyanstvo. Rozpodil naseleennya za natsionalnistyu ta ridnoyu movoyu* [National composition of the population, language features, citizenship. Population distribution by nationality and native language] <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/>. (2022, June, 21). [in Ukrainian].

¹ The Washington Post (2022). Россия ворует у Украины природные ресурсы на десятки триллионов долларов. *Censor.Net* <<https://censor.net/ru/n3360796>>. (2022, червень, 21).

² Заклики до сепаратизму можуть призвести на лаву підсудних. Див.: *Кримінальний Кодекс України, 2001*, ст. 109 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=109#w1_1>. (2022, червень, 21).

6. Hladka, K. (2014). Informatsiyna viyna za Skhid: chas boronytysya [Information war for the East: time to defend]. *Ukrayinskyy Tyzhden* [Ukrainian Week] <<https://tyzhden.ua/Columns/50/114335>>. (2022, June, 21). [in Ukrainian].
7. Dalyavska, T. P. (2013). *Mizhnarodni tekhnolohiyi vrehulyuvannya problem nevyznanykh derzhav Naukovi pratsi. Politolohiya* [International technologies for solving the problems of unrecognized states Scientific works. Politology]. Kyiv, 76-81. [in Ukrainian].
8. *Kryminalnyy Kodeks Ukrayiny, 2001* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Criminal Code of Ukraine, 2001, Art. 109 (Supreme Council of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=109#w1_1>. (2022, June, 21). [in Ukrainian].
9. Zelenetsky, V. S., Nastyuk, V. Ya. (eds.) (2008). *Problemy systematyzatsiyi ta kompleksnoho rozvytku antyterrorystychnoho zakonodavstva Ukrayiny* [Problems of systematization and comprehensive development of anti-terrorist legislation of Ukraine]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
10. Kopotun, I. M. (2017). Efektyvnist zastosuvannya okremykh metodiv protydyi separatyzmu [The effectiveness of the application of certain methods of countering separatism]. *Pravo i suspilstvo* [Law and society], 5, 208-211. [in Ukrainian].
11. Natsionalnyy instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute for Strategic Studies] (2016). *Mizhnarodnyy dosvid borotby z separatyzmom: vysnovky dlya Ukrayiny. Analitychna dopovid* [International experience of fighting separatism: conclusions for Ukraine. Analytical report]. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Rakhmailov, V. V. (2013). Typolohiya ta heneza separatyzmu v naukovi literaturi: do postanovky problemy [Typology and genesis of separatism in scientific literature: before the statement of the problem]. *Sotsialni tekhnolohiyi: aktualni problemy teorii ta praktyky* [Social technologies: current problems of theory and practice], 59-60, 303-310. [in Ukrainian].
13. Romanyuk, N. I. (2014). Separatyzm yak suspilno-politychne yavlyshche suchasnosti [Separatism as a socio-political phenomenon of modern times]. *Aktualni problemy krayinoznavchoyi nauky. Mizhnarodna naukovo-praktychna Internet-konferentsiya* [Actual problems of country studies. International scientific and practical Internet conference] <<https://internationalconference2014.wordpress.com/2014/10/20>>. (2022, June, 21). [in Ukrainian].
14. Ryabchuk, M. Yu. (2011). «Syak-tak, abyyak»: dvadtsyat rokiv postkomunistychnoyi transformatsiyi v Ukrayini. *Ukrayina. Protsesy natsiotvorennia* ["One way or another": twenty years of post-communist transformation in Ukraine. Ukraine. Processes of nation building]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
15. Tsebenko, O. (2017). Fenomen separatyzmu u suchasnykh mizhnarodnykh vidnosynakh [The phenomenon of separatism in modern international relations]. *Politychni nauky* [Political sciences], 3 (1), 57. [in Ukrainian].

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC AND PRIVATE LAW

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.4.4

Dmytro Yagunov, MSSc in Criminal Justice, PhD in Public Administration, D.Sc. in Political Science

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2822-2268>

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment

CRIMINAL JUSTICE SYSTEM OF UKRAINE IN THE WARTIME: IMPACTS AND CHALLENGES

The 2022 military invasion to Ukraine became the event that significantly changed the European political landscape as well as impacted economic and cultural life in all European countries and the EU in general in context of perspectives of the EU – Ukraine relations.

The problem of the criminality and crime rates in Ukraine have become more an issue after the European Parliament's resolution have called on the Heads of the EU states or governments to grant the EU candidate status to Ukraine "without delay".

All aspects of life in the contemporary Ukrainian society have become affected by wartime including criminal justice system and its elements. A traditional burden of protection human rights imposed on the Ukrainian criminal justice system according to the European Convention of Human Rights has become obviously impossible to comply with in frontline areas.

Therefore, the first step in the sphere in criminal justice (and justice in general) was expectedly concerned with derogation of Ukraine from its obligations under the European Convention on Human Rights what had been done on March 2, 2022. The same steps have been taken on the national level (martial provision of the Code of Criminal Procedure, for example) that are discussed below.

The criminal justice system (and justice system in general) has floated (or it is floating) out from the deepest crisis caused by external war-concerned factors what has become possible due to its virtual character (use of the electronic services for participants of court proceedings and their representatives as well as distance character of court sessions).

Research of crime rates in war-time Ukraine shapes a difficult task for many reasons. Movement of big masses of population abroad and within the country, disorganization of the police forces on the first stages of Russian invasion, intentional sabotage or reluctance in registering crimes by the police officers and other factors distort the real picture or crime trends of the first seven months of 2022.

Nevertheless, it could be presumed with a high level of accuracy that Russian invasion led to a partial decrease in criminality due to simplified (from the point of view of long-term crime prevention) additional control measures introduced by authorities (closing public places, curfews, abolition of transport connection for long periods, the police and military block-posts, prohibition of sale of alcohol etc.).

Any further analysis of general crime rates in wartime (and post-war, as we hope) Ukraine should bear that Ukraine is a country filled with weapons and explosives in which much more people know how to use these weapons and explosives. Therefore, violent property crime and organized crime could pose a risk for stability of social relations in Ukraine as well as in any postwar country.

Human trafficking will also pose a more serious problem for Ukraine and its border states. It is expected that economic factors will lead to impoverishment of population which could more easily become victims of human trafficking.

As far as issues of the prison and probation system is concerned, the 2022 Russian invasion has underlined to which extent the rehabilitative component of the prison policy is sensitive and

could be easily removed (shortened) due to conditions of the war-time routine in favor of punitive philosophy covered with slogans of control and national safety.

Keywords: the 2022 Russian invasion to Ukraine, criminal justice system, distance justice, Code of Criminal Procedure of Ukraine, prison system, human rights, crime rates, property crimes, crimes against human life and health, crime committed with firearms, prison riots.

Introduction

The 2022 Russian military invasion to Ukraine became the event that significantly changed the European political landscape as well as impacted economic and cultural life in all European countries and the EU in general in context of perspectives of the EU – Ukraine relations.

From the beginning of the European integration of Ukraine, the EU had been permanently interested in having clear picture *inter alia* on two issues: firstly, what was the situation with crime in Ukraine (especially organized crime), and, secondly, to which extent criminality in Ukraine could affect the crime rates in the EU member-states.

In 1996, when the Action Plan for Ukraine was signed, those actions and strategies that Ukraine would have to implement were defined as “*the battle against organized crime and money laundering*” which would have “*to be the subject of intense cooperation between the Community and its member States and Ukraine*”. It was stressed that the Union would have to “*be very concerned at the development in Ukraine of organized crime and the weakening of government institutions due to the development of a black economy and the power of clans on the administration and the economy*”. The same was to be said about “*control of illegal migration ... and the fight against drugs*).

In 2022, as soon as Ukraine was proclaimed as “*one of us*” and declared “*wanted in the EU*”, the ‘big family’ obviously has received more grounds to demand from Ukraine more concrete explanations on the subject of criminality in this ‘new member of the family’, where the Ukrainian crime rates have and will have a bigger importance in the light of mass social and political transformations caused by a new wave of Russian military invasion where forced mass migration of Ukrainian refugees laid in the center of these transformations.

Finally, the problem of the criminality and crime rates in Ukraine have become more an issue after the European Parliament’s resolution have called on the Heads of the EU states or governments to grant the EU candidate status to Ukraine “*without delay*”.

Therefore, this research aims at: 1) investigation how the Ukrainian criminal justice system stood up before the threats of the new wave of Russian military invasion; and 2) investigation of the contemporary situation with the Ukrainian criminal justice system with corresponding analysis of crime rates.

Questionable Human Rights

All aspects of life in the contemporary Ukrainian society have become affected by wartime including criminal justice system and its elements. A traditional burden of protection human rights imposed on the Ukrainian criminal justice system according to the European Convention of Human Rights (*hereafter – ECHR*) has become obviously impossible to comply with in frontline areas.

Therefore, the first step in the sphere in criminal justice (and justice in general) was expectedly concerned with *derogation* of Ukraine from its obligations under the European Convention on Human Rights what had been done on March 2, 2022.

The same steps have been taken on the national level (martial provision of the Code of Criminal Procedure (*hereafter – the CCP*), for example) that are discussed below.

Distance Justice

One of the essential achievements of the Ukrainian justice system shaped and implemented before the 2022 Russian invasion was the system of “Electronic Court”, which allowed lawyers and all interested parties participate in civil, commercial and administrative proceedings on-line from their homes or offices.

As far as criminal justice is concerned, there were some restrictions in the CCP, which granted a right to parties and their representatives participate to participate *on-line* in distance criminal proceedings only from premises of other courts under authorization of an officer of the court. This course was maintained due to several decisions of the Supreme Court passed in January 2022 refereeing to declared needs of protection of the rights of defendants although it was more than arguable.

The 2022 Russian invasion and corresponding military actions immediately brought changes to possibilities of distance criminal justice proceedings and removed the resistance of some judges to conduct public hearings in criminal cases on-line not from the authorized premises of other courts, especially after several incidents of aiming of missiles into buildings of some courts.

As a result, the “*Electronic Court*” system has become a very powerful and effective tool that had allowed the Ukrainian judiciary kept afloat in these more than difficult times.

The same could be said about ordinary people who were allowed to be in close touch with the judiciary even during evacuation and abroad.

The same could be said about other criminal justice agencies which mostly re-shaped their activities and interactions with suspects, defendants, victims and witnesses using electronic mail, as well as accepting all applications and claims by email signed with electronic keys.

The Wartime Criminal Procedure

In 2014, due to the first wave of Russian military invasion to Ukraine, the CCP was supplemented by Chapter IX-1.

According to the Law dated August 12, 2014 (№1631-VII) “*On Amendments to the Code of Criminal Procedure of Ukraine Regarding the Special Regime of Pretrial Investigation in Conditions of Military, State of Emergency, or in the Area of an Anti-Terrorist Operation*”, in areas where a state of war or emergency or an anti-terrorist operation is in effect, the powers of the investigating judge, as defined by the CCP, as well as regarding the selection of a preventive measure for a period of up to 30 days, were given to prosecutors. However, this applied to criminal proceedings only in relation to an exclusive list of crimes.

After the new wave of Russian invasion, the name and provisions of mentioned CCP section was changed several more times. At present, Section IX-1 of the CCP is defined as “*Special regime of pretrial investigation, judicial proceedings under the conditions of martial state*” and contains Article 615 with the provisions related to the martial state.

The most important changes are the following.

It is obvious, that the war conditions have made difficult or even impossible using of witnesses during the police searches of property. Instead of using witnesses for a search, the CCP prescribes that the search is allowed without witnesses but with compulsory nonstop videorecording of such an action.

The CCP also says that if there is no objective possibility of further conduct, completion of the pretrial investigation and application to the court with an indictment, the term of the pretrial investigation can be stopped by a prosecutor.

Investigation officers have received the powers of arrest a person without a decision of the judge or the head of the prosecutor’s office if there were reasonable circumstances to believe that an escape of a suspect is possible. The period of detention of a person without a decision the judge or head of the prosecutor’s office during martial law may not exceed two hundred and sixteen hours from the moment of detention. A person detained without a decision of the judge or the head of the prosecutor’s office under martial law must be released or brought to the investigating judge, the court or the head of the prosecutor’s office for consideration of a request for a preventive measure against him or her.

In case of impossibility of holding a preparatory court session, the preventive measure in the form of detention chosen during the pretrial investigation is considered to be extended until the relevant issue is resolved in the preparatory court session, but no longer than two months.

In the case of the expiration of the court decision on detention and the impossibility of consideration by the court of the issue of extending the period of detention, the selected preventive measure in the form of detention is considered extended until the relevant issue is resolved by the court, but for no more than two months.

If there are objective circumstances that make it impossible to deliver a written notice of suspicion to the detained person within the time limits (normally – 24 hours), under martial law the deadline for serving a written notice of suspicion to the detained person may be extended up to 72 hours. If a person is not served with a notice of suspicion within seventy-two hours from the moment of his detention, such a person is subject to immediate release.

In criminal proceedings, in which no person was notified of the suspicion on the date of the introduction of martial law, the period from the specified date to the date of termination or cancellation of martial law is not included in the general periods of procedural terms.

Testimony obtained during the interrogation of a witness or victim conducted under martial law, may be used as evidence in court only if the course and results of such an interrogation was recorded using available technical means of video recording.

Testimony obtained during the interrogation of a suspect conducted under martial law, may be used as evidence in court only if a defense attorney participated in such interrogation, and the course and results of the interrogation were recorded using available technical means of video recording.

Copies of materials of criminal proceedings, in which pre-trial investigation is carried out under martial law, must be kept in electronic form by the investigator or prosecutor.

Right to Freedom in the Hands of Prosecutors

As it was stressed above, one of the most controversial changes brought to the Ukrainian criminal justice system under martial law was giving the powers of investigating judges to prosecutors. Article 615 of the CCP says if there is no objective possibility for the investigating judge to exercise the powers of choosing a preventive measure in the form of detention of a suspect for a period of up to 30 days (*list of crimes is provided by the law*), if the delay in choosing a preventive measure can lead to the loss of traces of a criminal offense or the escape of a suspect, such powers are exercised by the head of the prosecutor's office or his/her deputies.

The idea was more than understandable and accepted in areas located directly on the frontline or near the frontline. Nevertheless, in Kyiv, even after Russians troops were knocked out from the neighborhoods of the capital, investigatory judges did not fulfill their duties for a big enough period and, consequently, these powers were taken by prosecutors. Unlimited use of imprisonment – very often without proper grounds – has showed the extreme importance of the judicial control over deprivation of freedom on pre-trial stage of criminal proceedings in democratic society; the prosecutors, in contrast, showed the danger of the strategy *'it is much easier to close him/her rather than have any troubles in the case of escape in these unstable times'*.

Crime Rates

According to the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, there was a decrease in the level of criminality what was influenced by the decision of the Parliament to strengthen responsibility for property crimes under martial law (now for such crimes one can receive from 10 to 15 years in prison), as well as the presence of the police or military block-posts on the roads and the introduction of a curfew.

Here, we can draw some conclusions from the crime rates in Ukraine for the first six months of 2022 as compared with the same period of 2021 or even of the previous 9 – 10 years.

Compared to the first half of 2021, in the first six months of 2022 the number of registered crimes decreased from 189,900 to 163,400 (by 14%).

At the same time, the number of crimes in which persons were suspects were detected decreased from 86.6 thousand to 53.4 thousand (by 38%)

The number of indictments sent to the court decreased from 72.3 thousand to 40.4 thousand (by 44%).

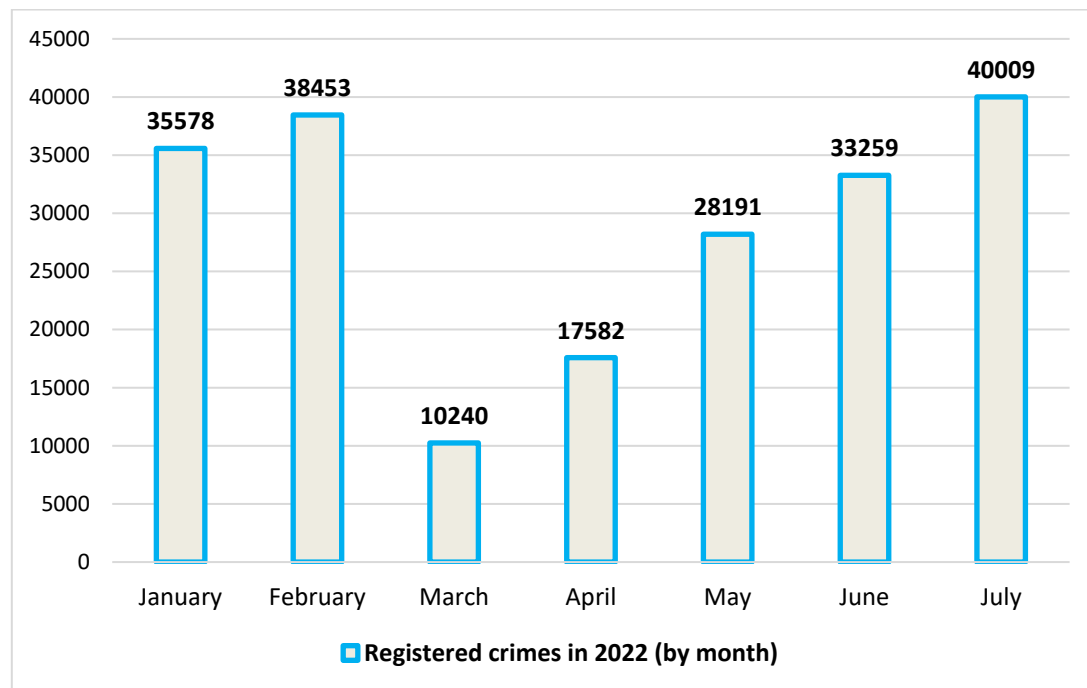
What is important is the fact that during this time, the number of investigators and prosecutors practically did not change (except for the temporarily occupied territories):

The figure 1 shows that the new Russian invasion "cut" the number of crimes in March 2022 what can be explained both by breakdown of the normal routine even of criminals as well as obvious impossibility of registering all crimes.

It should be also noted that the police and military block-posts and curfews indeed shortened the number of possibilities where people used to commit illegal acts as the Ministry of Internal Affairs had stated. A factor of reducing of both potential criminals and victims also should be taken into consideration as soon as many million Ukrainians left the country (*Figure 1*).

In the first half of 2022, we can observe more than a significant decrease (almost twice) in the number of indictments sent to courts against the background of a relatively insignificant (by 1/7) decrease in the number of recorded offenses. Therefore, it could be concluded that the new wave of Russian invasion seriously undermined the criminal justice system of Ukraine when the general number of crimes changed insignificantly in the light of more than substantive reduce of persons who had been detected as criminals.

On the other hand, after the 2022 Russian invasion more than 5,2 million refugees left Ukraine. Therefore, mention above numbers should reflect the reduce of the Ukrainian population after the beginning of the War.

Figure 1. Number of registered crimes in 2022 (by month)

The number of crimes *against judiciary and justice* reduced from 4.6 thousand to 2.1 thousand (a decrease of 54%) where the number of indictments in such cases sent to court decreased by 47%. The decrease was largely due to Article 382 of the Criminal Code (intentional non-execution of a court decision) – 709 in 2022 against 1,931 in 2021 what could be easily explained that in the first weeks of the War a few people were seriously concerned with the execution of court decision in the life of absolutely instability.

The number of offenses *against human life and health* remained approximately at the same level – 21.7 thousand against 20.5 thousand in 2022. However, the number of intentional homicides (Article 115 of the Criminal Code) has increased significantly – from 3,051 crimes registered in 2021 to 9,293 in 2022. Probably, these statistics also included homicides committed by the 2022 Russian military against the civilian population of Ukraine.

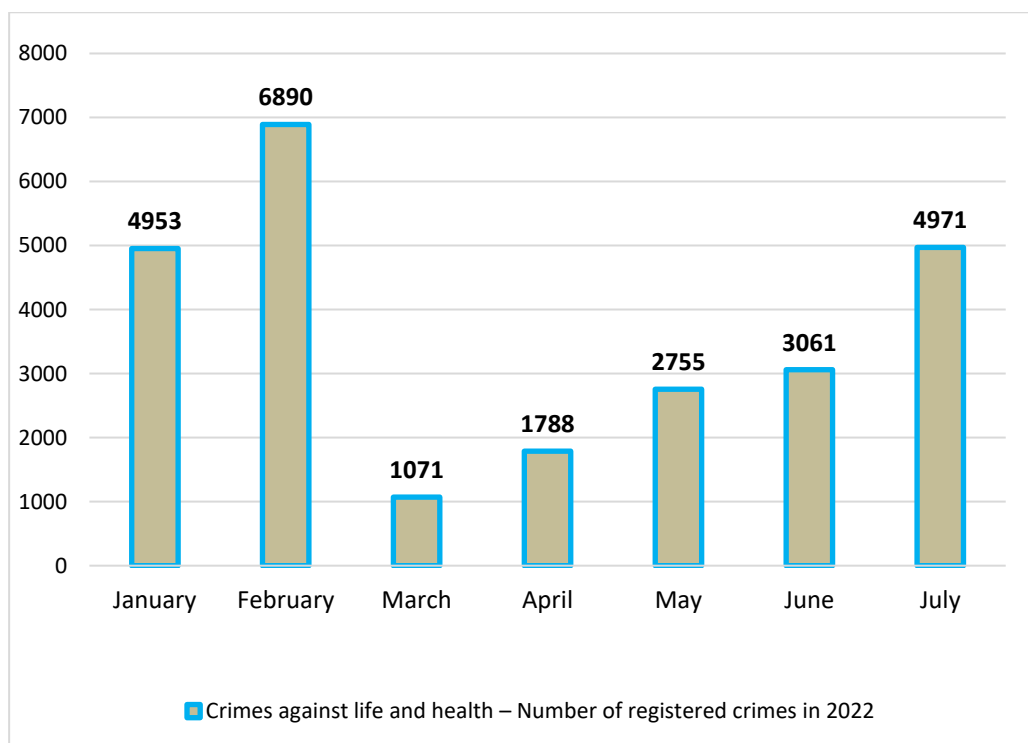
The Figure 2 presents the number of crimes against human life and health registered in the first six months of 2022: again, we can observe how the War “cut” the number of crimes against human life and health in March 2022 because of the mentioned above reasons. As a result, in July 2022 the number of crimes against human life and health, previously dropped in March 2022, has reached the level of January (Figure 2).

A special attention should be paid to the statistics on intentional homicides where, as it was stressed earlier, number of homicides committed by Russian soldiers was incorporated into general number of all crimes of the same type.

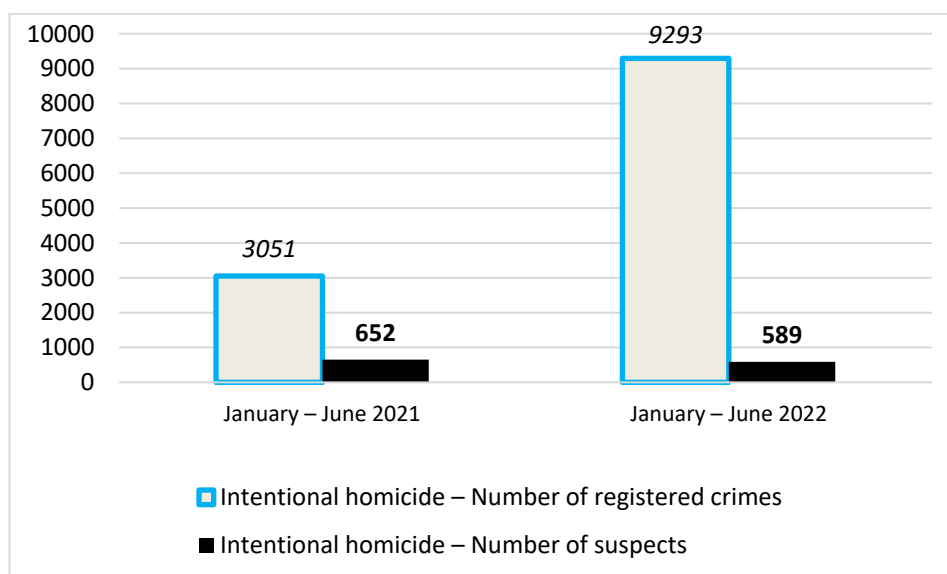
The figure below presents the number of registered intentional homicides registered in the first six months in 2021 and 2022 (Figure 3).

At the same time, having approximately the same number of suspects for the first half of each year, we can point at the fact that in the first half of 2021 the 5th criminal was detected having committed this grave crime. In contrast, in 2022 only the 15th criminal was identified what indicates the weakness of the national criminal justice system in the wartime.

As far as interaction between victims and law-enforcement bodies is concerned, after Russian military invasion, Ukrainians applied to the law enforcement agencies with claims of minor injuries much less – 7,364 in 2022 against 12,981 in 2021, about domestic violence – 773 in 2022 against 1,508 in 2021. These aspects can also be explained that people in general understood the priorities of the law-enforcement system in the wartime where the police officers will be reasonable expected to sabotage registering such minor cases.

Figure 2. Crimes against human life and health in 2022 (by month)

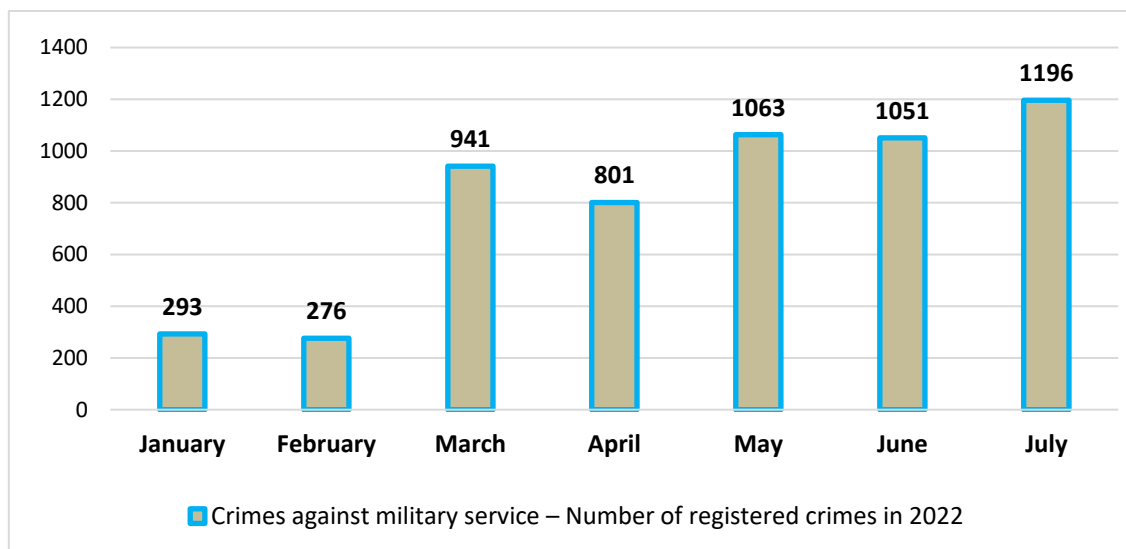
Figure 3. Intentional homicides (six months of 2021 and 2022)

At the same time, the number of crimes *against the will, honor and dignity of a person* has increased significantly – from 451 offenses to 1.5 thousand. There is an increase of 3.3 times, but at the same time the number of criminal proceedings sent to court with an indictment did not increase, but on the contrary decreased by 2.5 times. The increase is explained with a broader use of Article 146-1 of the Criminal Code – “*Forcible disappearance*”. In 2022 first (six months), 1219 offenses were recorded, compared to 25 in 2021. Here, we are presuming the facts of the disappearance of missing people during the war, and in the vast majority of cases the perpetrators will not be detected and punished.

Offenses against of Military Service (Military Crimes)

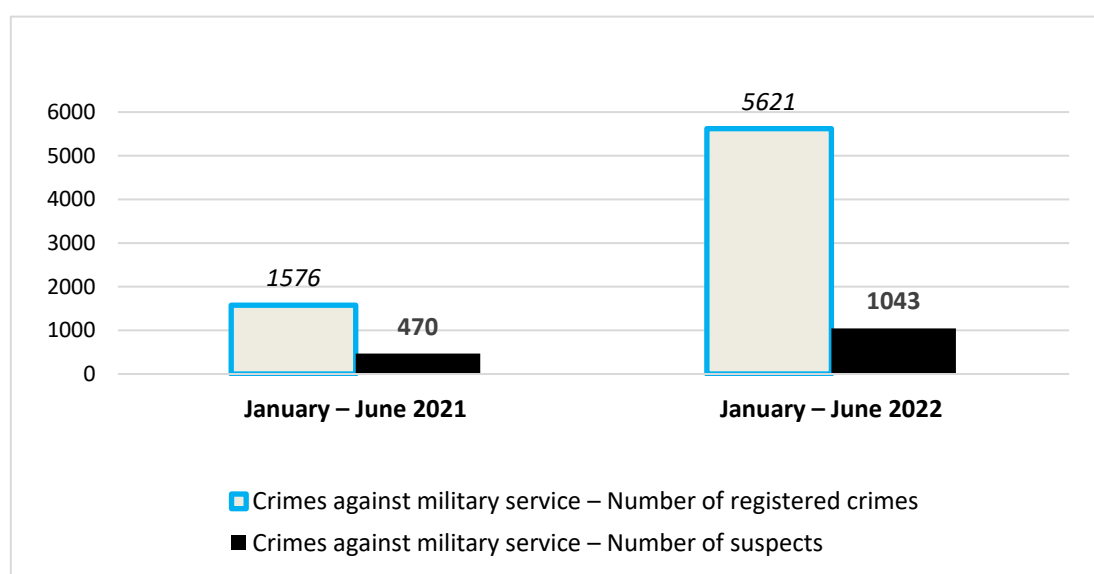
Expectedly, the number of offenses *against of military service (military crimes)* also increased significantly – from 1.6 thousand to 4.4 thousand (increase by 270%, but the number of indictments sent to courts increased by only 22%). Unfortunately, the increase was due to Article 407 (“*Abandoning a military unit or place of service*”), Article 408 (“*Desertion*”) and Article 402 of the Criminal Code (“*Disobedience*”).

The figure below presents the number of crimes *against military service* registered during six months in 2021 and 2022. It shows that increasing of the personnel of the Military Forces of Ukraine expectedly led to increasing of crimes committed by Ukrainian officers and soldiers (*Figure 4*).

Figure 4. Crimes against military service in 2022 (by month)

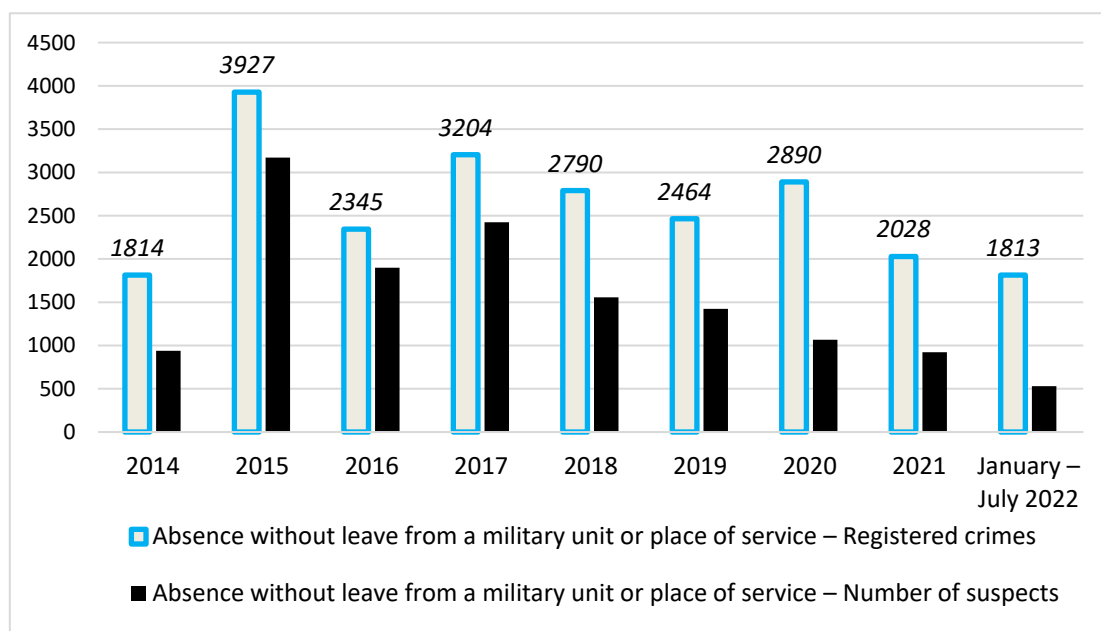
The figure below presents the number of crimes against military service registered during six months in 2021 and 2022 (*Figure 5*).

Figure 5. Crimes against military service (six months of 2021 and 2022)

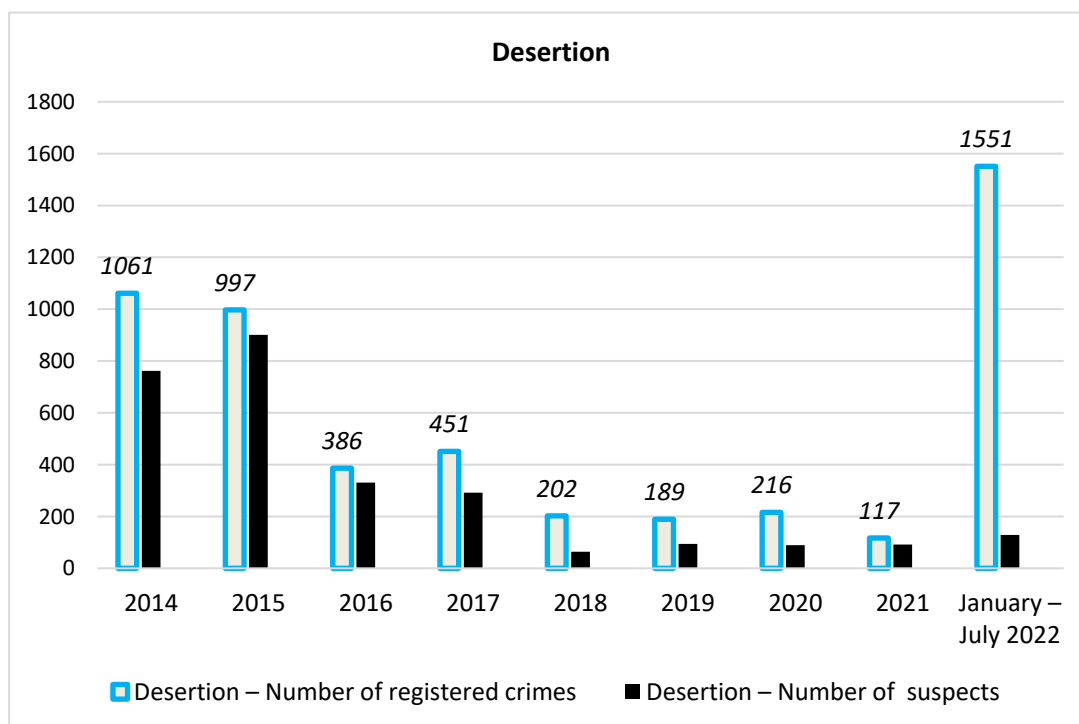
A special stress is paid to number of crimes in the form of *absence without leave from a military unit or place of service*.

The main conclusion is that the number of registered crimes has increased (although not significantly, see data, for example, of 2015) parallel to the decrease of identified suspects (*Figure 6*).

Figure 6. Absence without leave from a military unit (2014 – 2022)

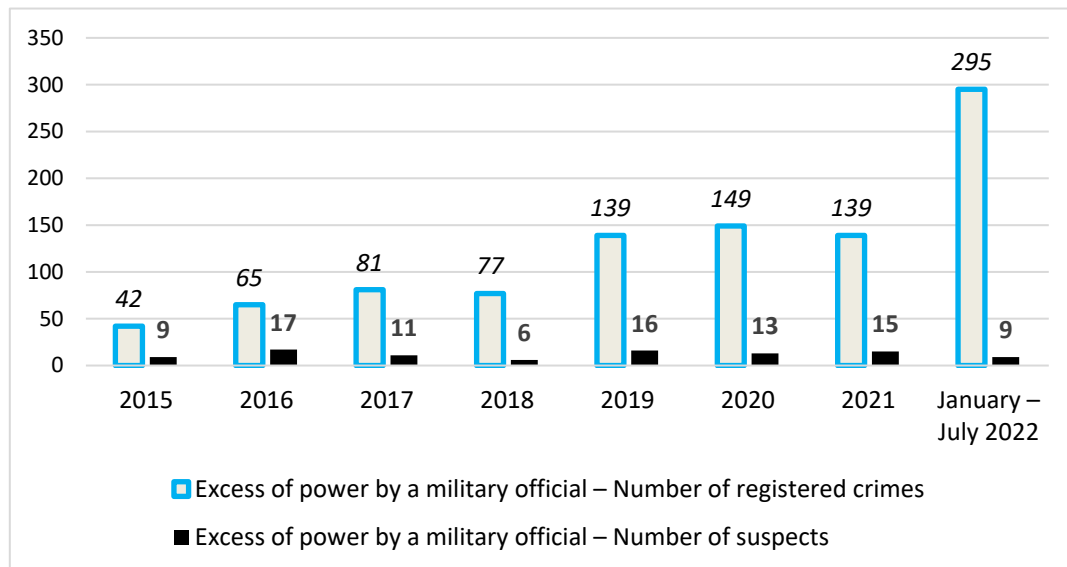
Partly the same could be said about more grave crime – *desertion*: in 2014 a ratio between registered crimes and suspects was 1,4 and 1,1 in 2015. As far as the first six months of 2022 is concerned, the same ratio is 12 (*Figure 7*).

Figure 7. Desertion (2014 – 2022)

No fewer interesting conclusions could be drawn from the use of Article 426-1 of the Criminal Code (*Excess of power or official authority by a military official*). In the period of the first seven months of 2015, 22 crimes were registered with 1 suspect (42 crimes with 9 suspects for the whole 2015), in 2022 we can observe increasing distance between number of crimes and number of suspects (*Figure 8*).

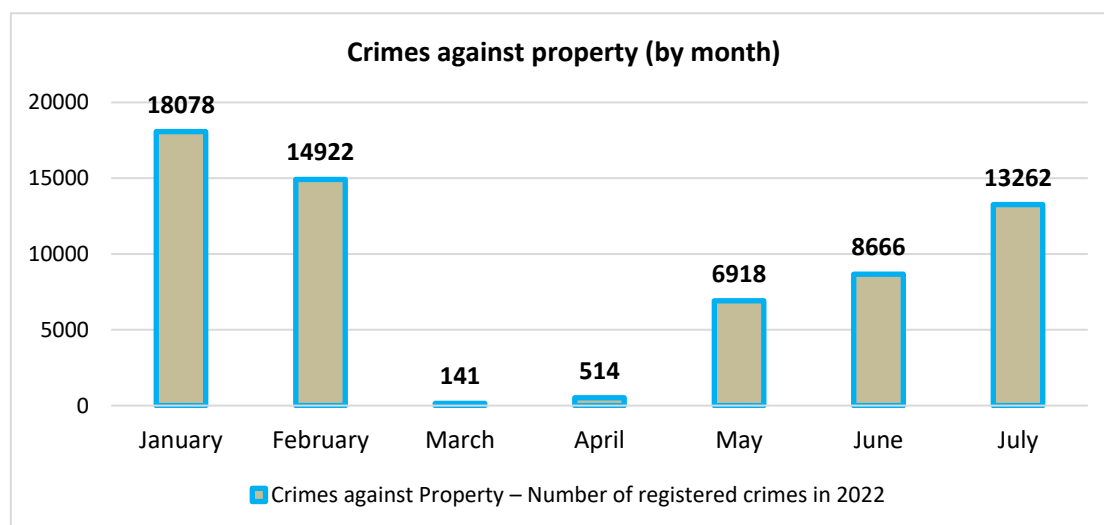
Figure 8. Excess of power by a military official (2015 – 2022)

Property Crimes

While talking about *property crimes* in wartime Ukraine, the first hypothesis appears that the absence of the well and properly organized policing would lead to serious increase of property crimes.

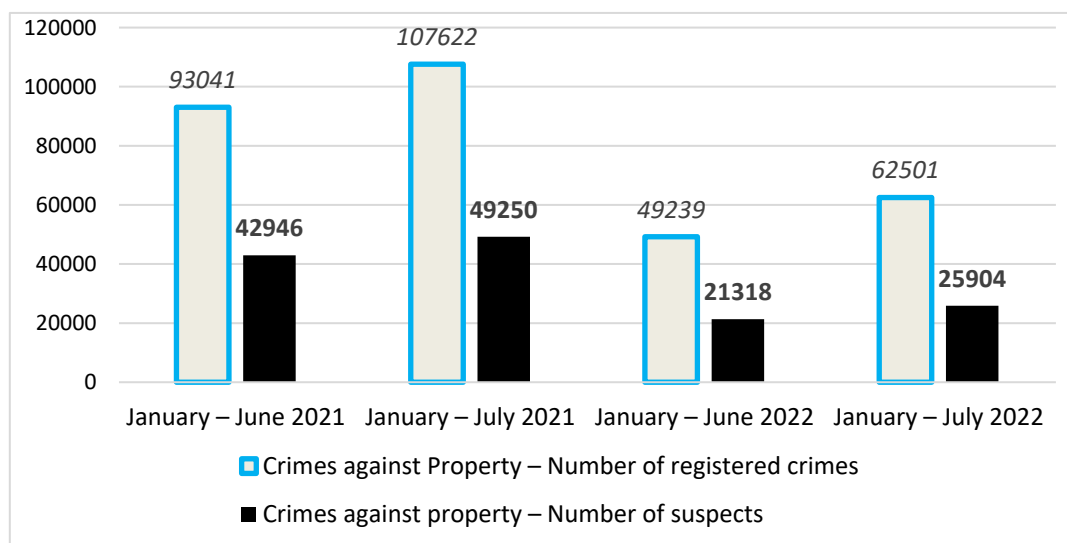
Nevertheless, the number of recorded offenses against property has significantly decreased – from 93,000 in the first half of 2021 to 49,200 in the first half of 2022 (by 47% less). This number should be analyzed together with the fact that the number of indictments in property crimes sent to court decreased by 56%.

The figure 9 below presents the number of crimes against property registered every month in 2022 (*Figure 9*).

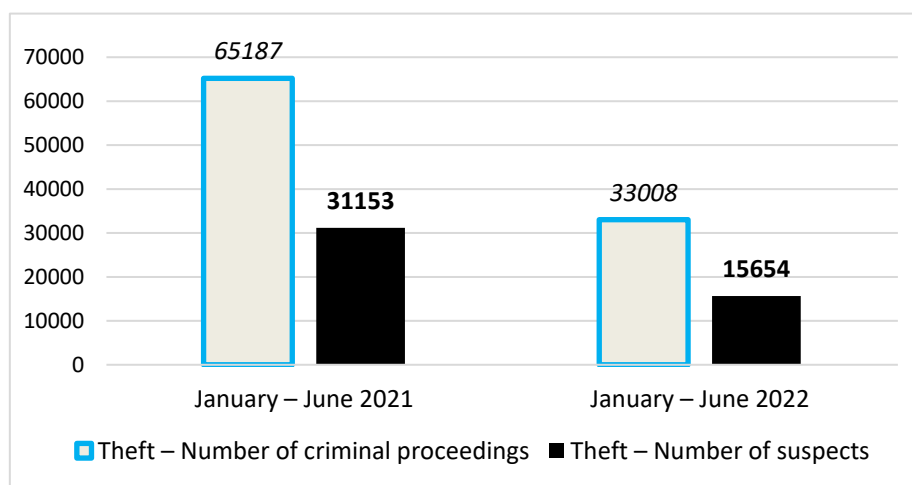
Figure 9. Crimes against property in 2022 (by month)

The figure below presents the number of *crimes against property* registered every month in 2021 and 2022 (Figure 10).

Figure 10. Crimes against property (by month)

The figure below presents the number of *thefts* registered in the first six months in 2021 and 2022 (Figure 11).

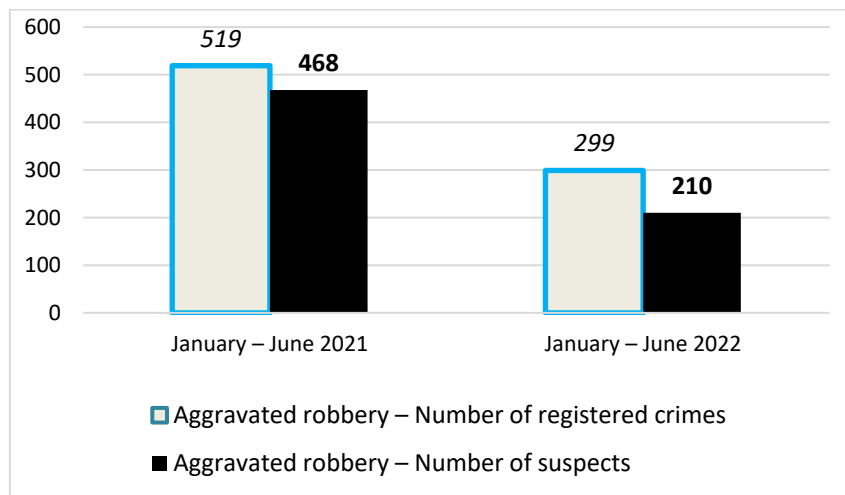
Figure 11. Theft (six months of 2021 and 2022)

The next figure presents the number of aggravated robberies registered for the first six months in 2021 and 2022 (Figure 12):

As far as the crime of *marauding* is concerned, it is considered not as a crime against property but as one against military service although the Article stresses directly on the property issues.

According to Article 432 of the Criminal Code (Marauding), theft on the battlefield of things belonging to the killed or wounded become punishable by imprisonment for a term of 5 to 10 years according to the Law No. 2117-IX dated 03.03.2022 (previously, the minimum level of punishment was 3 years of imprisonment).

On the opinion of the Committee of the Ukrainian Parliament on law-enforcement issues “*during the discussion of the draft law, [members of the Parliament’s Committee] emphasized that the proposed changes will allow establishing a fair punishment for persons who use the helpless state of residents of certain territories during hostilities for robbery and aggravated robbery, as well as appropriate other people’s property on the battlefield, using tragic circumstances for their own profit*”.

Figure 12. Aggravated robbery (six months of 2021 and 2022)

In the explanatory note to the Draft Law, the Committee explained that “*marauding is an unacceptable phenomenon in a civilized country, and the effective fight against its manifestations is one of the urgent tasks of the state*”.

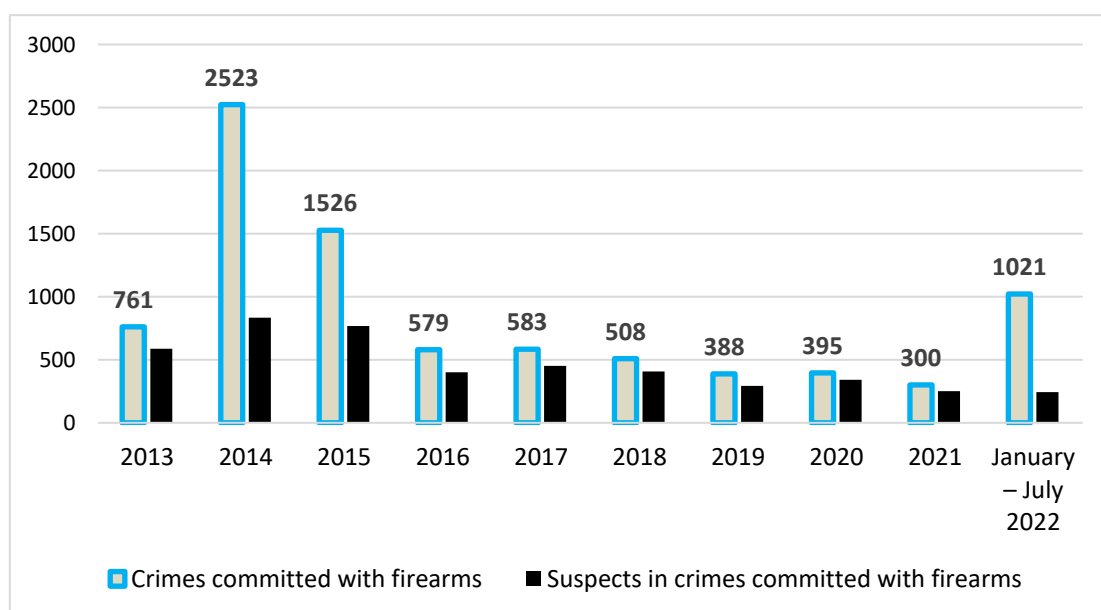
Nevertheless, the reality was far from the official notes and declarations: only one crime of marauding was registered in 2014 and one crime in 2022. Moreover, on both cases, suspects were not detected. In 2013, 2015 – 2021 no crimes of marauding were registered at all.

Crimes Committed with Firearms

While analyzing *crimes committed with firearms*, it could be expected that crime rates resulted from illegal use of firearms would extremely be rising after February 2022.

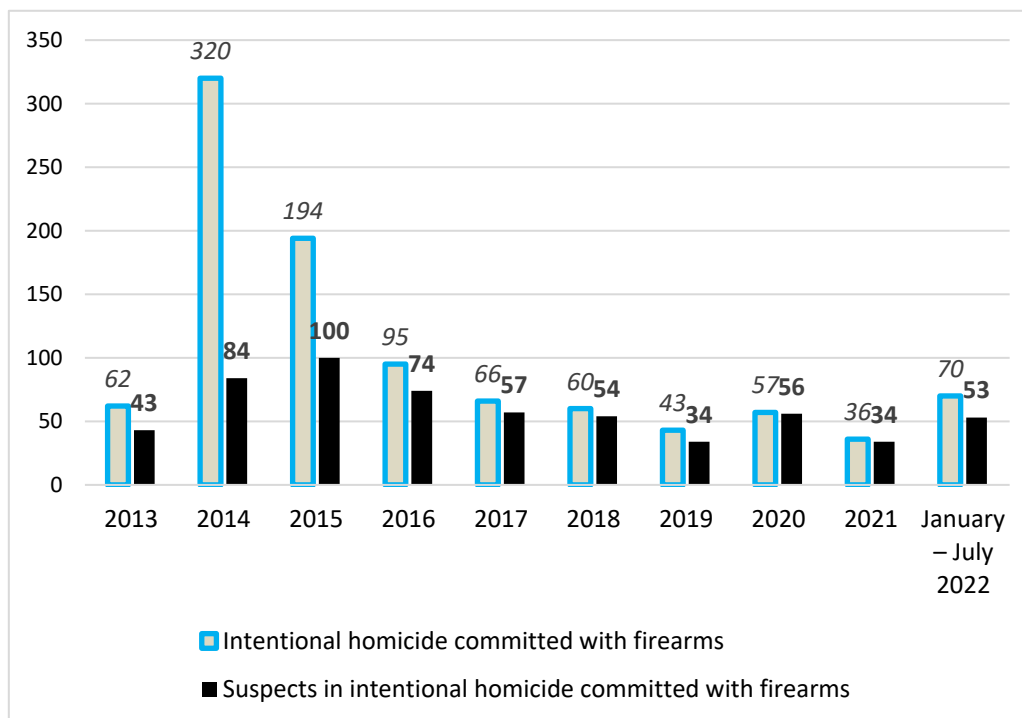
Nevertheless, the official crime statistics from the Office of General Prosecutor partly refutes such a presumption (*Figure 13*).

Yes, it is obvious that the number of crimes with weapons has seriously risen for the seven months of 2022 comparing even with the whole year of 2021. On the other hand, the Ukrainian history knows examples when number of crimes with weapons was higher even in peacetime (2014, 2015). Additionally, it should be noted that in 2022 alongside with increasing of number of crimes committed with weapons the number of suspects in the same criminal proceedings decreased (*Figure 13*).

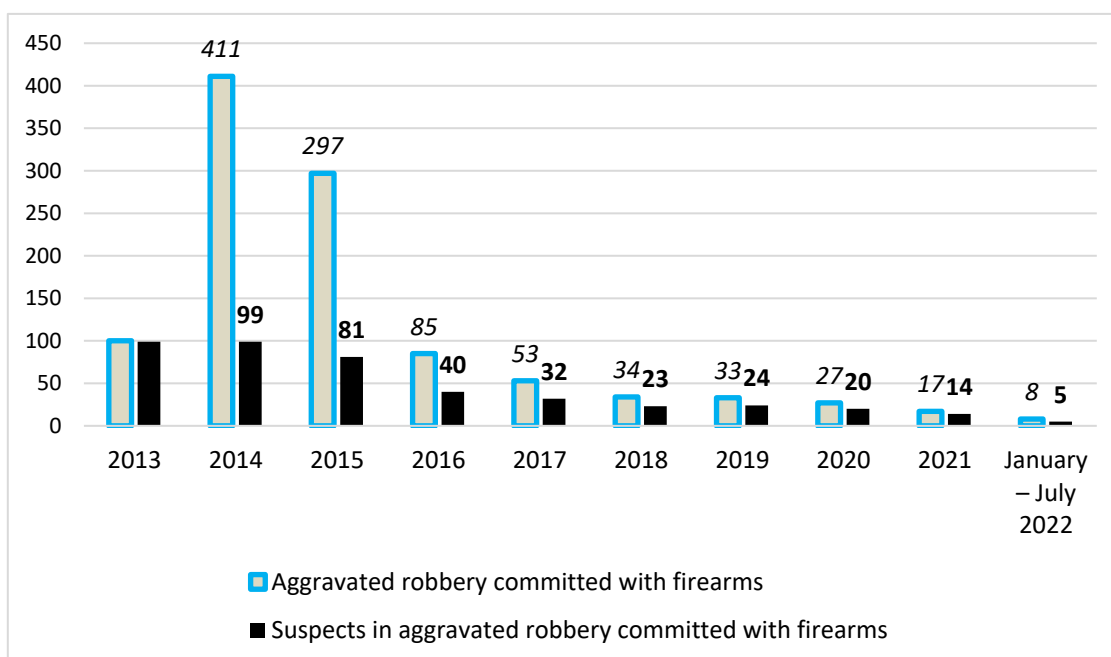
Figure 13. Crimes committed with firearms (2013 – 2022)

Official statistics from the Office of General Prosecutor does not prove the hypothesis that “saturation” of the Ukrainian society with firearms during the first days of Russian invasion lead to increase of number of crimes concerned with illegal use of firearms (*Figure 13*).

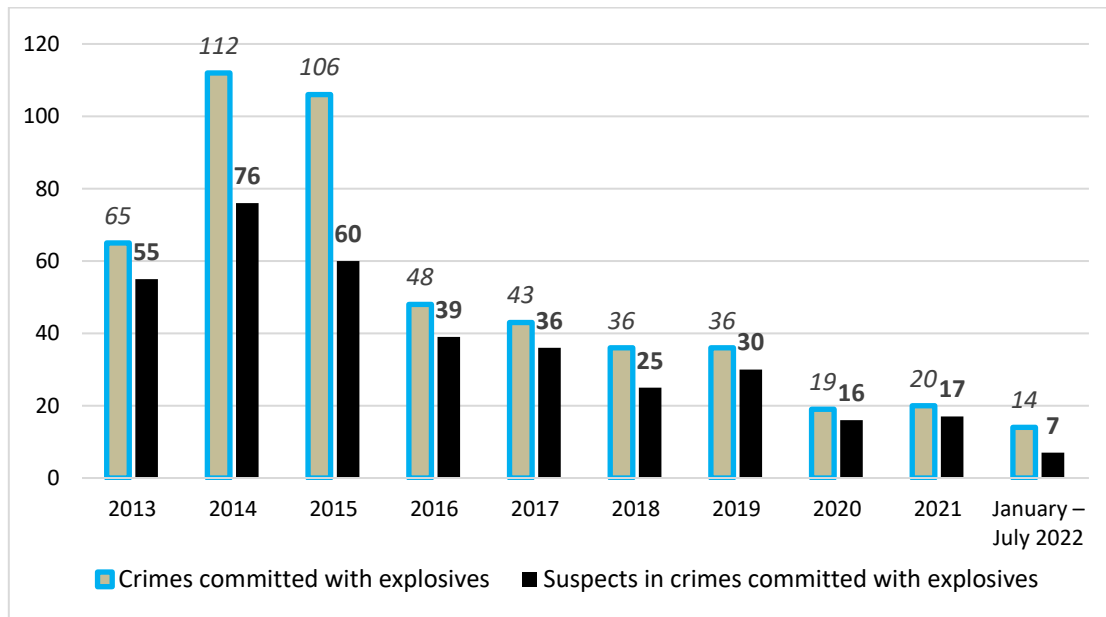

Figure 14. Intentional homicides committed with firearms (2013 – 2022)

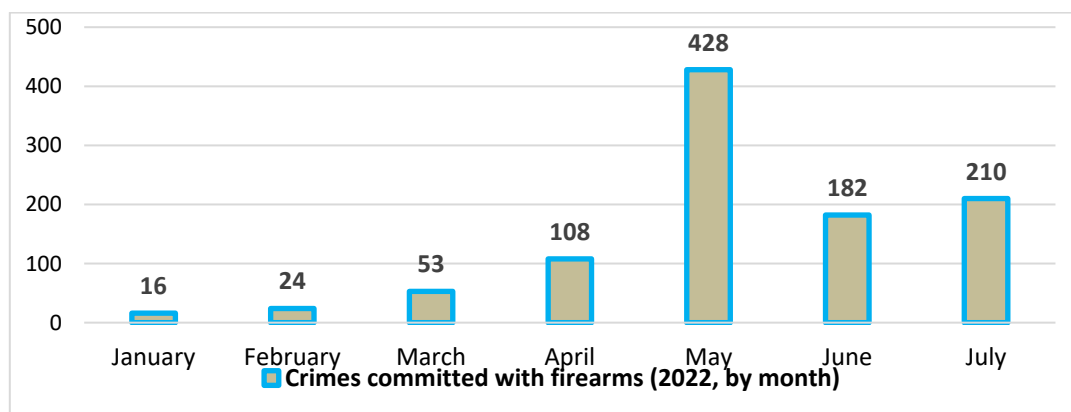
The same could be said about intentional serious bodily harm committed with firearms. Yes, the data shows that seven months of 2022 have brought bigger number of such crimes. On other hand, data of 2014 and 2015 shows the same numbers even in the absence of the 2022 Russian military invasion. Moreover, in the general structure of crime statistics these number are not sufficient for making conclusions (*Figure 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20*).

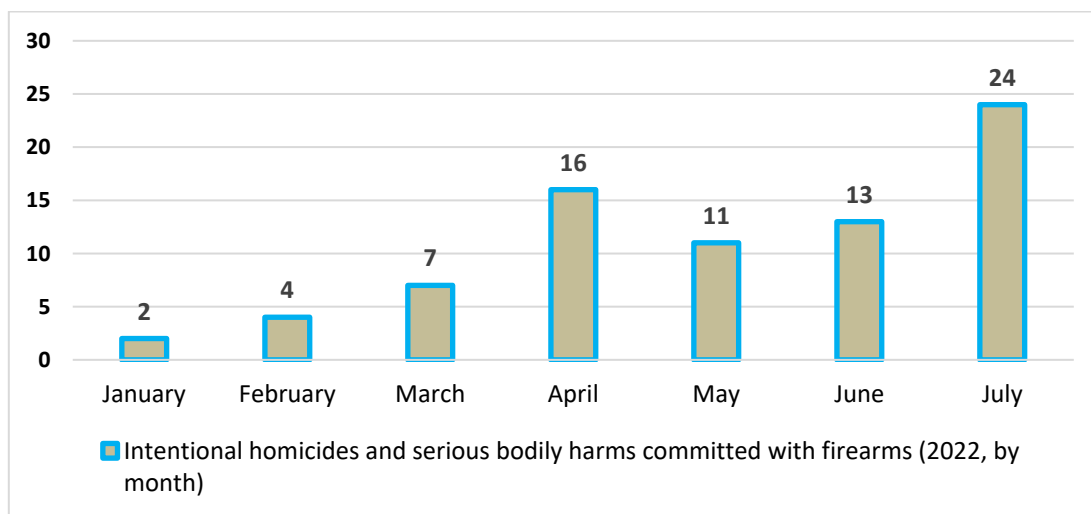
Figure 15. Aggravated robberies committed with firearms (2013 – 2022)

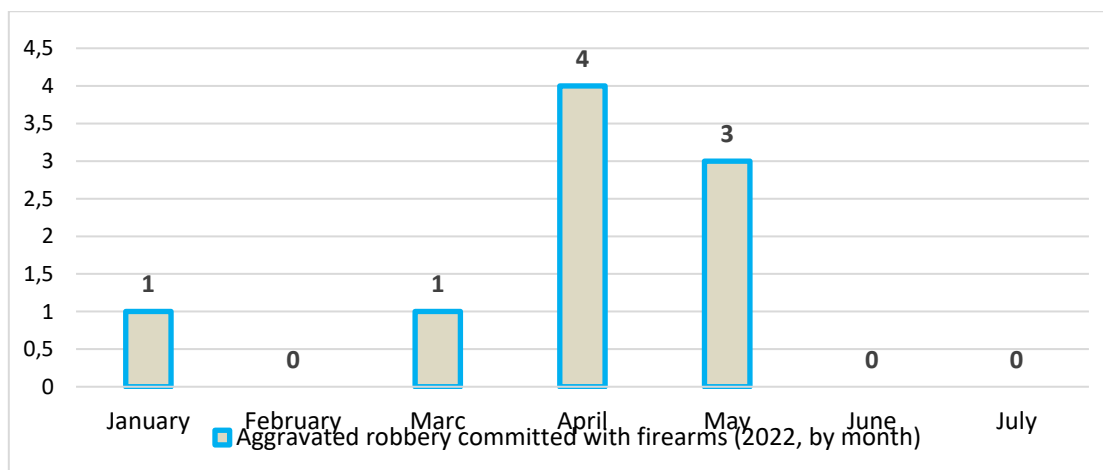
Figure 16. Crimes committed with explosives (2013 – 2022)

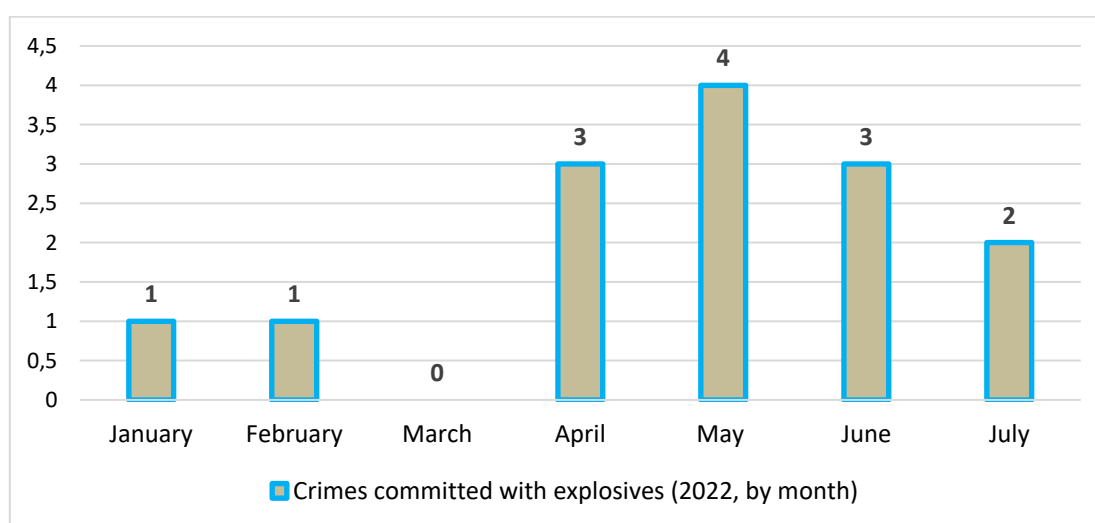
Figure 17. Crimes committed with firearms in 2022 (by month)

Figure 18. Intentional homicides and serious bodily harms committed with firearms (2022, by month)

Figure 19. Aggravated robberies committed with firearms (2022, by month)

Figure 20. Crimes committed with explosives in 2022 (by month)

The Prison System and Probation

The Ukrainian prison system appears not to be ready to the 2022 Russian invasion; prison administrations affected by the war have not been ready to face military aggression.

Thus, the evacuation of prisoners led to violations, torture, inhuman treatment and violation of private and family life due to tensions between staff and prisoners.

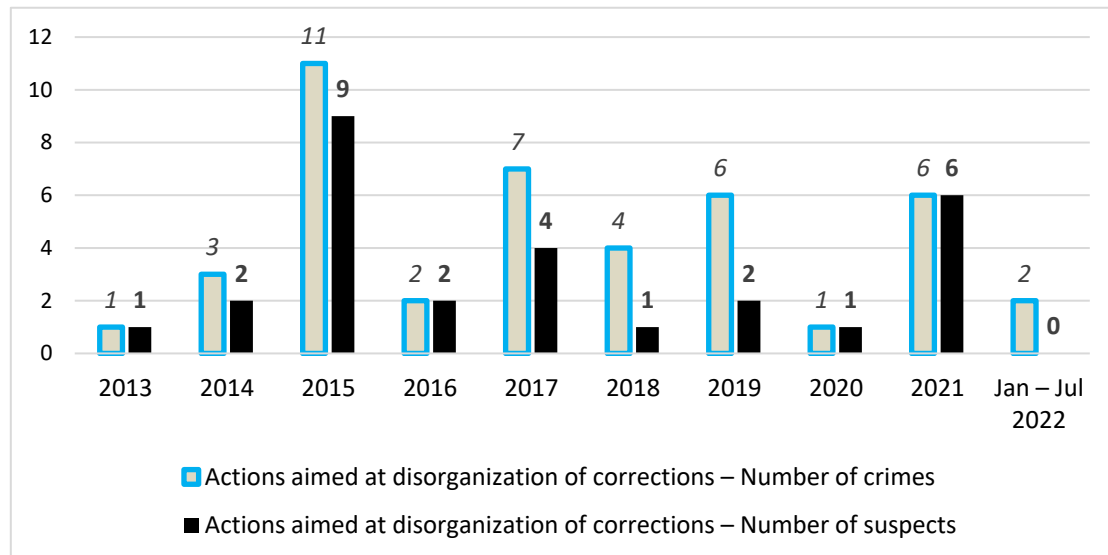
For example, in the middle of March 2022, up to 400 convicts from the Orihivska Correctional Colony № 88 (Zaporizhzhia region) were evacuated to the central Ukraine – to Kropyvnytska Correctional Colony № 6 where one of the serious incidents took place. From the words of convicts, they have been beaten by prison officers for no reasons. On opinion of prison administration, evacuated convicts had in possession a big number of forbidden things like self-made knives, sell-phones, charging devices, syringes and drug. Trying to conduct a search and to remove forbidden things from prisoners, prison officers met a resistance that led to use of physical force and restraints against prisoners.

In addition, when Russian forces captured any Ukrainian prison, they usually demanded Ukrainian prison forces to collaborate. In case of disobedience, the officers faced threats of torture or even death. However, if they collaborated, they were accused of treason from Ukrainian authorities. In the middle of 2018, there was a case where Ukrainian partisans exploded a car with a former Ukrainian prison officer who agreed to collaborate with the occupants.

Another trap consisted of the unknown legal status of Ukrainian prison officers. They had been suspended of all powers but – paradoxically – in the meantime were asked to continue executing their duties. No legal status meant no legal guarantees.

Nevertheless, the Ukrainian prison system did not face the increased number of prison riots and other forms of illegal actions aimed at disorganization of corrections in 2022: one crime of mentioned type was registered in February 2022 and one crime was registered in July 2022 where no suspects were found in both cases (*Figure 21*).

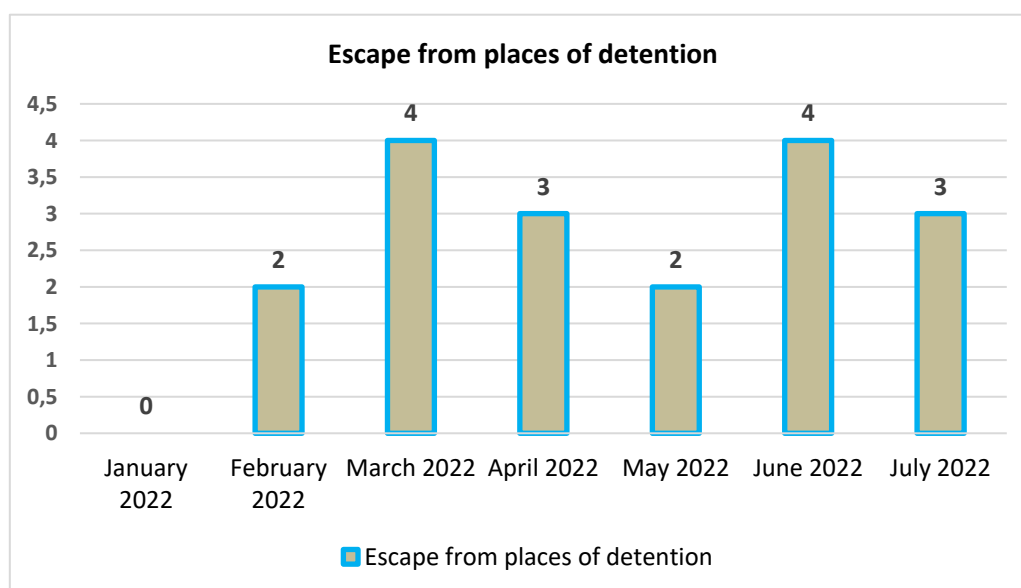
A comparative analysis of numbers of this type of crime committed in previous years can prove that enough restrictive measures implemented by prison administration during the wartime led to decrease of any similar illegal actions (*Figure 21*).

Figure 21. Actions aimed at disorganization of corrections (2013 – 2022)

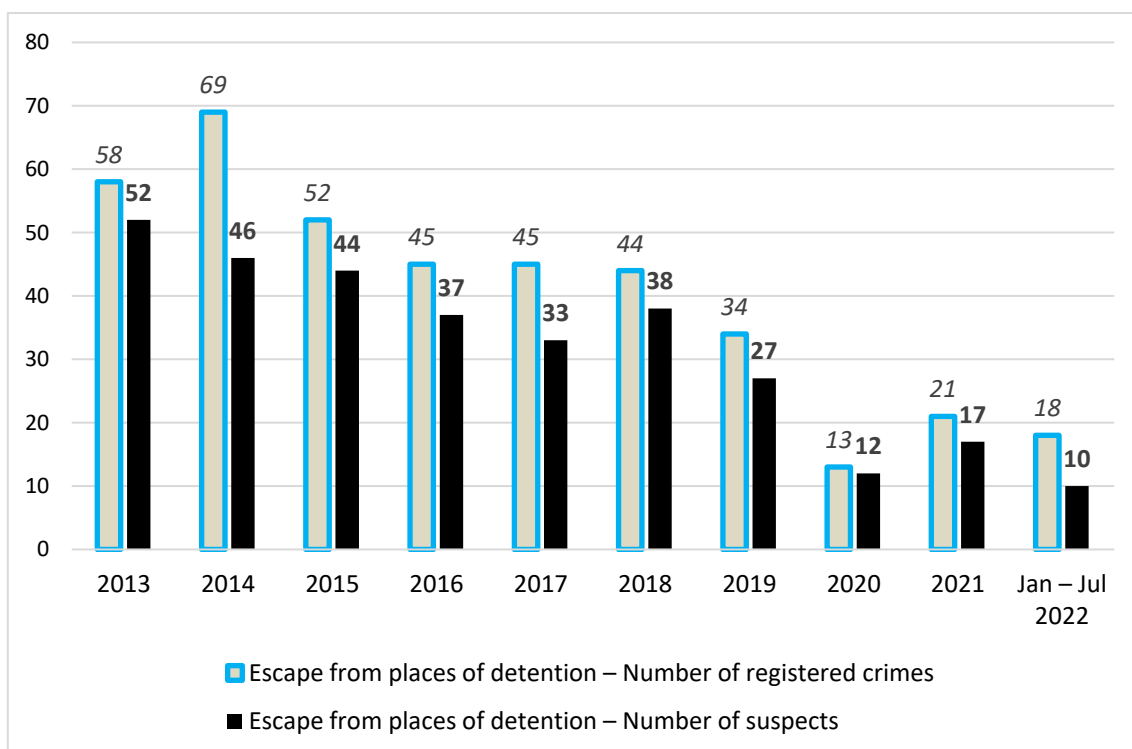
It sounds surprisingly but one of the acts of disobedience with the prison rules that took place in Polytska Correctional Colony № 76 was conducted in the beginning of July 2022 not by prisoners but by prison officers. Moreover, much more surprisingly is the fact that in the end of July 2022 the same prison was affected by a riot conducted by more than sixty inmates who burnt the majority of premises of the prison.

Obviously, the chaos of the first days of Russian invasion affected the prison system to a large extent what caused the bigger number of escapes of prisoners from different types of prison establishments (*Figure 22*).

Figure 22. Escape from places of detention in 2022 (by month)

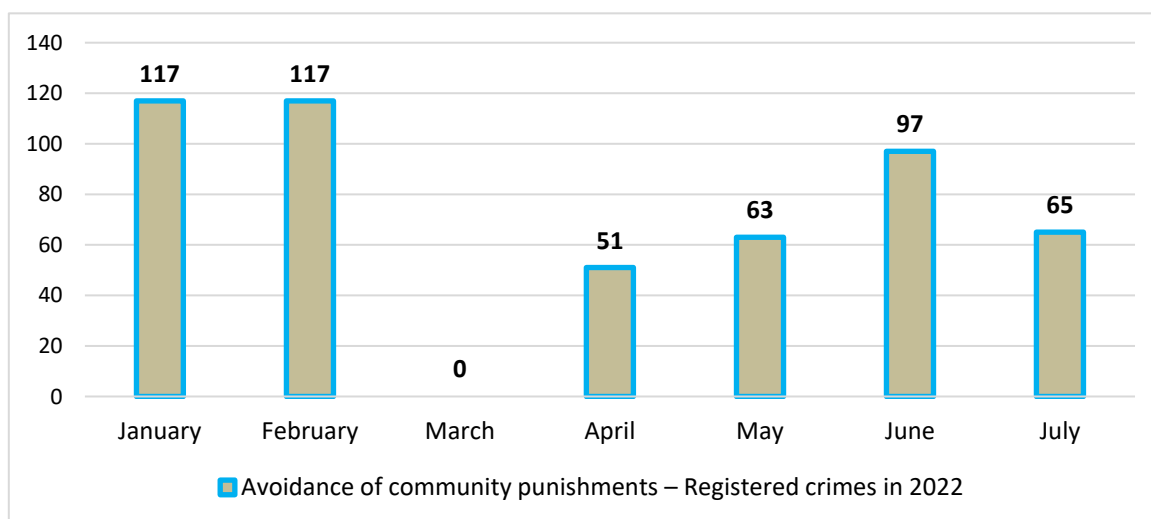
The number of escaped prisoners for the first seventh months of 2022 is bigger than in previous years but not yet so sufficient as compared with 2013 – 2018 (Figure 23).

Figure 23. Escape from places of detention (2013 – 2022)

Probation service

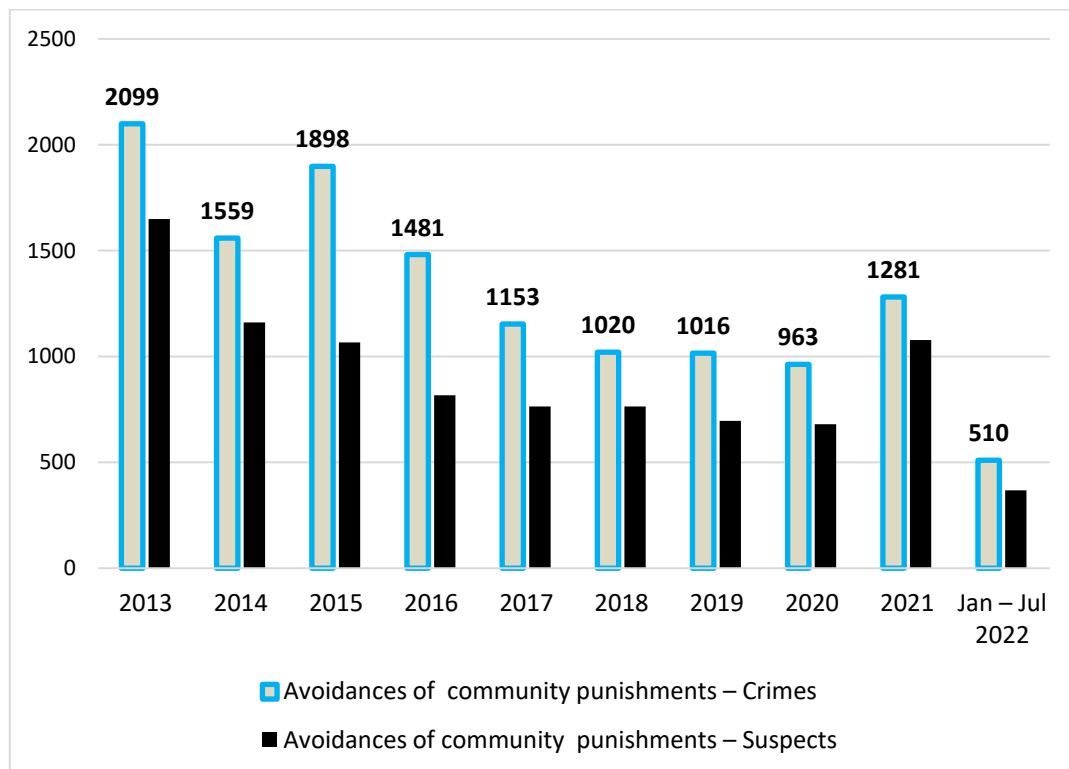
The figure below presents the number of avoidances of community punishments registered every month (January – July) in 2022: (Figure 24).

Figure 24. Avoidance of community punishments in 2022 (by month)

The figure below presents the number of avoidances of community punishments registered every month in 2021 and 2022 (Figure 25).

Figure 25. Avoidance of community punishments in 2013 – 2022

Mission of the Prison Service

One of the grounded achievements of the pre-war Ukrainian prison system was significant change of its focus – from punishment to rehabilitation.

The Ukrainian prison system has been developing the rehabilitative orientation since 1991 with prominent results based on the more than serious decrease of prison population and corresponding incarceration rate.

Unfortunately, the War has changed the focus from rehabilitation to control.

On one hand, all ties between national and international NGOs, governmental actors and volunteers in the sphere of offender rehabilitation had been weakened or broken. On the other one, evacuation of big masses of prisoners from prisons located on the front line to new prisons obviously led to new checks, searches, control measures and, consequently, to new priorities of prison administration focused on control rather on rehabilitation.

Suspects and offenders as a last reserve

During the first weeks of the War, it was obvious that the Government could not control the situation for 100% and was looking for all possible resources to save the situation in the country where patriotic feelings were allowed to be presented on the streets. After unlimited giving weapons to all people on the streets on their demand, the Government went further and decided to give weapons to offenders – both pre-trial suspects and sentenced offenders.

For the first six weeks of the War the President of Ukraine pardoned 363 sentenced offenders who declared wish to fight against Russians. Nevertheless, in the light of the situation, which was becoming more stable and optimistic, such an initiative seems to be shortened and finally closed.

In the middle of March 2022, the Parliament adopted the amendments to the CCP (Article 616) which allowed temporary release of suspects from pre-trial investigation or trial in custody, except for those who are suspected of committing crimes against the foundations of national security of Ukraine, as well as some other crimes (intentional homicide, illegal deprivation of liberty or kidnapping of a person, enforced disappearance, taking hostages, sex crimes, robbery, extortion, participation a criminal organization, establishing or spreading criminal influence, gangsterism and some other crimes against public safety). A temporary release to a suspect or a defendant can be granted by the investigating judge after consideration of the request of the prosecutor.

Finally, the suspect or the accused, in respect of whom the preventive measure in the form of custody has been canceled, must immediately, no later than 24 hours, appear at the appropriate territorial center of recruitment.

At the moment, there is no information in open sources concerning the examples of release of suspects, defendants and sentenced offenders from prisons which can be explained with the absence of preconditions for such actions: empty space is filled with volunteers from free society and professional soldiers.

Human Trafficking: “New Markets, New Perspectives”

According to general stereotypes (which are not far from the reality), Ukraine has traditional been used as a transit country for the aims of human trafficking. In its recent judgment of 16 February 2021 in *«V.C.L. and A.N. v. the United Kingdom»* (applications nos. 77587/12 and 74603/12), the European Court of Human Rights pointed at the similarities in the route to the United Kingdom taken by the victims of human trafficking where Ukraine is defined as a transit country to Poland, the Czech Republic, Germany, and France.

What is stressed in declarations and notes of many political leaders from the EU, Ukraine, and other Europeans states that Russian invasion to Ukraine has given the future of many Ukrainian women and children in hands of criminal elements as a consequence of the chaos in Ukraine that took place in the first period of the War. Indeed, the author’s personal sources prove that some humanistic initiatives of the NGO’s and individuals on bringing of refugees to new homes in the states of Western Europe were halted because new “opportunities” of sheltering were proposed by persons who can be arguably suspected in human trafficking and forced labour.

On the other hand, in academic sources, the authors rightly assert that shaped in mass-media imagination about ‘innocent victim’ of human trafficking in fact does not meet the reality. Moreover, Russian invasions to Ukraine has moved the concept of ‘innocent victim’ of human trafficking far from the reality.

It is generally accepted that human trafficking is mostly an organized crime activity which demands cooperation among different persons in different states. With the beginning of the 2022 Russian invasion, dealing alongside with controlling of the wave of refugees, the Ukrainian government restricted movement of males to neighbor states where males were mostly involved in this crime activity (Figure 26, Figure 27).

On the other hand, a new slave market was opened on the East of Ukraine and in all occupied territories under the control of the Russian authorities. There is mass evidence of capturing of civilians and military men with further informal demands of big sum of money for each person (up to 30 thousand US dollars) with corresponding formal letters from Russian officials that “*N. resisted to the Special Military Operation conducted by the Military Forces of the Russian Federation in Ukraine. Therefore, N. will be deprived of freedom on unpredictable period until the Special Military Operation ends*”.

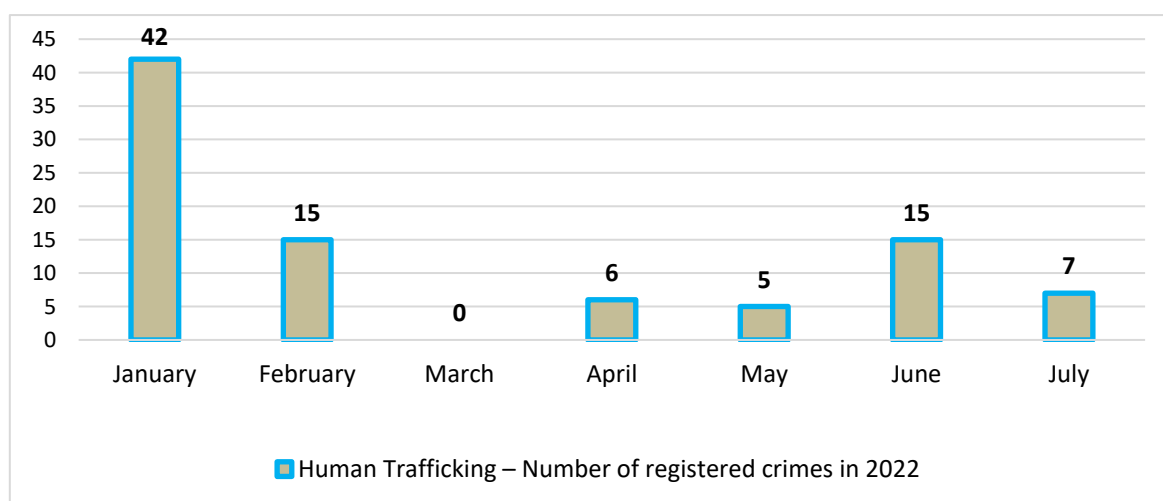
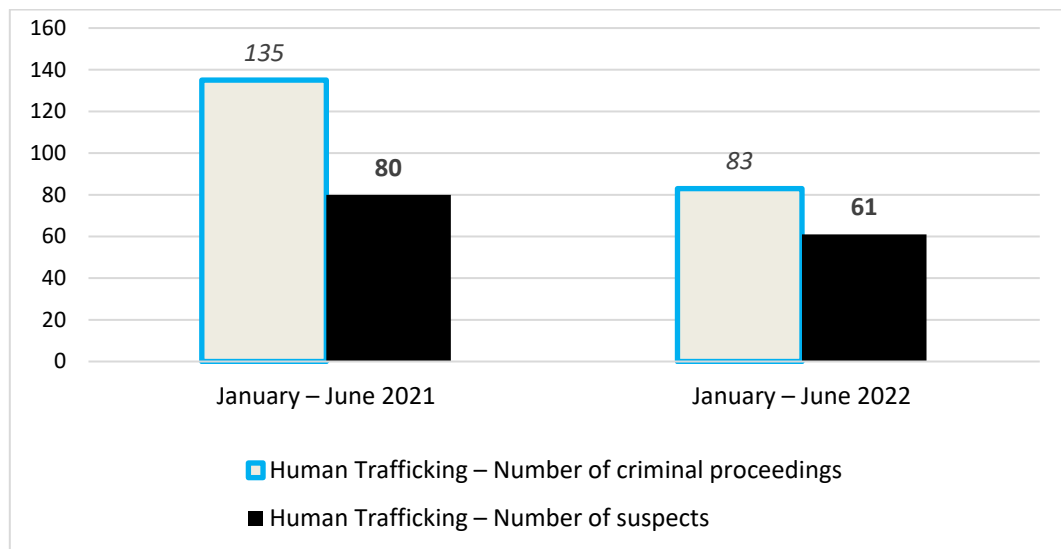

Figure 26. Human trafficking in 2022 (by month)

Figure 27. Human trafficking in 2021 – 2022

Conclusions

Having summarized up presented above ideas, we have come to the following conclusions that reflect the state of things within the wartime Ukrainian criminal justice system.

The criminal justice system (and justice system in general) has floated (or is floating) out from the deepest crisis caused by external war-concerned factors what has become possible due to its virtual character (use of the electronic services for participants of court proceedings and their representatives as well as distance character of court sessions).

Research of crime rates in war-time Ukraine shapes a difficult task for many reasons. Movement of big masses of population abroad and within the country, disorganization of the police forces on the first stages of Russian invasion, intentional sabotage or reluctance in registering crimes by the police officers and other factors distort the real picture or crime trends of the first seven months of 2022.

Nevertheless, it could be presumed with a high level of accuracy that Russian invasion led to a partial decrease in criminality due to simplified (from the point of view of long-term crime prevention) additional control measures introduced by authorities (closing public places, curfews, abolition of transport connection for long periods, the police and military block-posts, prohibition of sale of alcohol etc.).

Any further analysis of general crime rates in wartime (and post-war, as we hope) Ukraine should bear that Ukraine is a country filled with weapons and explosives in which much more people know how to use these weapons and explosives. Therefore, violent property crime and organized crime could pose a risk for stability of social relations in Ukraine as well as in any postwar country.

Human trafficking will also pose a more serious problem for Ukraine and its border states. It is expected that economic factors will lead to impoverishment of population which could more easily become victims of human trafficking.

As far as issues of the prison and probation system are concerned, the 2022 Russian invasion has underlined to which extent the rehabilitative component of the prison policy is sensitive and could be easily removed (shortened) due to conditions of the war-time routine in favor of punitive philosophy covered with slogans of control and national safety.

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.4.5

Ilna Mishchenko, PhD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5373-5057>

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

PUBLIC AND PRIVATE DICHOTOMY OF CUSTOMS LAW: THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Ілона Міщенко, к.ю.н.

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНА ДИХОТОМІЯ МИТНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

The article deals with the theoretical and practical aspect of customs law dichotomy. Despite the fact that Ukrainian customs law is considered a public law branch, private law methods and approaches are successfully used. Based on the analysis of current customs law the main prerequisites and peculiarities of their implementation in customs regulation are investigated. For these purposes, the following principles of customs are analysed: 1) simplification of legal international trade; 2) recognition of the equality and legality of the interests of all economic entities, regardless of the form of ownership; 3) encouraging honesty; 4) responsibility of all participants in relations regulated by the Customs Code of Ukraine. Their focus on the liberalization of customs, a deviation from the total imperative methods of influence on relations in this sphere, has been proven. In the context of the extending role of the private legal grounds of customs, the issue of compromise in cases of customs rules violation is raised. The essence and peculiarities as well as the scope of the customs compromise are found out. It is supposed that legal institution of the authorised economic operator is based on compromise norms guaranteeing certain advantages to the involved parties upon fulfillment of specific conditions. It is also proved that along with the traditional imperative method of legal regulation, customs law applies the dispositive one. It was found that the most common manifestation of the dispositive method in customs law is the method of general permissions. The backgrounds for the activity of such new categories of the participants of legal customs relations as customs auction, customs reduction (Dutch auction), authorised economic operator and others are analysed in the context of bringing private elements in the public sphere.

Keywords: dichotomy, customs law, customs, customs regulation, private law, public law.

Вступ. Право України, як власне і міжнародне, представляє собою доволі складну систему взаємопов'язаних упорядкованих елементів, яка формується, розвивається та трансформується під впливом різноманітних соціально-економічних, політичних та інших процесів у конкретній державі та у світі в цілому. Українсько-російська війна, яка видавалася малоімовірною у ХХІ сторіччі, адже світовий порядок нібито був захищений системою міжнародно-правових норм та зобов'язань цивілізованих країн світу (або принаймні тих, хто такими видався), пролила світло на хибність переконань у сталості та непохитності такого світового порядку та його правового підґрунтя. Очевидно, що і міжнародне право, і національні системи права багатьох країн будуть піддані суттєвим перетворенням відповідно до нових реалій часу. Але поки ми живемо у транзитивний період, коли стара система вже не працює або працює з перебоями, а нової ще не вигадали, спробуємо розібратися у тонкощах та хитросплетіннях українського права на прикладі специфічної та від того ще більш цікавої галузі – митного права, місце якого по сьогоднішній день остаточно не визначено науковцями.

Звичний поділ системи права на приватне та публічне, у сучасних реаліях, стає дедалі більш умовним, оскільки нині навряд чи можна відшукати у чистому вигляді галузь приватноправового чи публічно-правового характеру. Разом із тим цікавим є факт, що останнім часом спостерігається і тенденція до більш чіткого окреслення меж публічного та приватного права. Узяти хоча б появу таких термінів, як юридична особа приватного та публічного права, публічна адміністрація, публічно-правовий спір тощо. Разом із тим це не впливає на загальну картину взаємопроникнення та взаємовпливу публічного та приватного права. Адже не помітити взаємну інтеграцію приватноправових та публічно-правових галузей дуже важко. Більшою мірою до цього процесу схильні галузі публічного права, які розширюють свої предмети правового регулювання за допомогою включення відносин приватно-правового характеру і все частіше використовують нові, не властиві раніше, методи їх регулювання.

Досить влучно ці процеси охарактеризувала А.Г. Бірюкова, зазначивши, що між публічним і приватним правом немає неперехідних кордонів. Вони взаємопов'язані між собою та служать інтересам усіх. Приватне право фактично не існує без публічного, оскільки публічне покликане охороняти і захищати приватні відносини, приватне ж ґрунтується на публічному, без якого воно могло б бути знецінене. Автор також зазначає, що в процесі історичного розвитку грані між ними стираються і виникають змішані публічно-правові та приватноправові відносини¹.

Митне право і є яскравим прикладом поєднання у своєму предметі правового регулювання абсолютно різних за природою та змістом правовідносин. Тяжючи, на перший погляд, до публічного права, націленого насамперед на регулювання сфери державних та громадських інтересів в основному за допомогою таких інструментів, як приписи та заборони, митне право успішно використовує принципи та прийоми, «запозичені» у приватноправових галузях, зокрема, цивільного права.

Проблемам співвідношення приватноправових та публічноправових галузей загалом приділялася значна увага вітчизняних вчених, серед яких зазначмо В.Б. Авер'янова, Бірюкову А.Г., Калюжного Р.А., Рабіновича, П.М., Селіванова В.М., Спасибо-Фатєєву І.В. та багато інших. Питання застосування окремих приватноправових засад у митному праві порушували у своїх роботах Додін Є.В., Прокопенко В.В., Федотова І.О. та ін. Проте комплексний підхід до дихотомії приватного та публічного в рамках цієї галузі у літературі практично не висвітлювалися.

Основний текст. Проблематика, піднята в цій статті, сягає своїм корінням до періоду формування митного права як галузі. Не вдаючись у подробиці визначення його поняття, що саме собою може стати предметом наукової дискусії, наведемо цитату з роботи професора Є.В. Додіна: «Митне право за своєю структурою – явище складне, багатопланове, яке має комплексний характер, а тому й суспільні відносини у сфері митної справи можуть бути поділені на групи, що відрізняються значною специфікою та регулюються нормами різних галузей права»², причому як публічного, так і приватного. Важко не погодитись із наведеним твердженням, яке багато в чому пояснює особливості митно-правового регулювання.

Наведені тези вже вкоренилися в науковій думці й активно використовуються і в навчальній літературі. Так, автори одного з підручників зазначають, що для митного права характерні ознаки як публічної, так і приватної галузі права. На їхню думку, митне право має адміністративну природу, оскільки регулює діяльність митних органів, що реалізують державну політику у сфері митної справи, шляхом вчинення виконавчих і розпорядчих дій у публічних інтересах. Разом із тим, великого значення набувають відносини приватного змісту, врегульовані митним правом. Це, наприклад, здійснення різних видів підприємницької діяльності в зоні митного контролю (відкриття магазину безмитної торгівлі, відкриття митного складу), діяльність митних брокерів, надання митними органами платних послуг тощо. Ще одним свідченням на користь публічно-приватного змісту митного права є метод правового регулювання цієї галузі, який має імперативно-диспозитивний характер, та перетворює митне право із права державного управління на право громадянина вільно обирати спосіб та форму переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України³.

¹ Бірюкова, А. Г. (2018). Співвідношення приватного та публічного права: дуалістичний аспект. *Право і суспільство*, 4, 78. <http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/4_2018/part_1/16.pdf> (2022, липень, 10).

² Додін, Є. В. (2004). Правові основи митної справи в Україні. *Митна справа*, 5, 13.

³ Годяк, А. І., Ілюшук, О. М., Павлович-Сенета, Я. П. (2017). *Митне право України*. Львів: СПОЛОМ, 7.

Якщо проаналізувати всі митні кодекси України, які послідовно змінили один одного за роки існування самостійної Української держави, можна помітити очевидну тенденцію до розширення приватноправових засобів у регулюванні суспільних відносин в зазначеній сфері. Більш детально зупинимося на характеристиці чинного Митного кодексу (далі – МК) України, зробивши акцент на приватноправових нормах.

Серед принципів здійснення митної справи, які перелічено у статті 8 МК України, в контексті її «приватизації», особливо хотілося б виділити такі: спрощення законної торгівлі; визнання рівності та правомірності інтересів усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності; заохочення сумлінності; відповідальність всіх учасників відносин, врегульованих кодексом¹. Варто зазначити, що, навіть не заглиблюючись у характеристику кожного з них, є очевидною їхня спрямованість на лібералізацію митної справи, відхід від тотальної імперативності засобів впливу на відносини у цій сфері.

Закріплення принципу спрощення законної торгівлі є нічим іншим, як офіційним визнанням готовності України як члена Світової організації торгівлі (далі – СОТ) застосовувати на практиці положення Митної конвенції про гармонізацію та спрощення митних процедур (Київська конвенція), Рамкових стандартів безпеки та полегшення світової торгівлі, однією з основних цілей яких є скорочення бар'єрів для проходження через кордони держав законних торговельних потоків та інших міжнародних документів. Заходи, запропоновані СОТ задля досягнення цієї мети, значною мірою пов'язані з ослабленням тиску на бізнес, що у свою чергу можна досягти лише за кардинальної зміни «митно-правового середовища». На противагу цьому безальтернативність у поведінці суб'єктів господарювання, на наш погляд, суттєво підвищила б імовірність правопорушень через бажання обійти встановлені заборони чи приписи, що природно призводить до вжиття державою у відповідь заходів щодо посилення превентивних заходів, відповідальності тощо. Навряд чи це призведе до спрощення торгівлі. У той самий час наявність одночасно кількох законних варіантів поведінки дасть можливість обрати найбільш вдалий з економічного, логістичного, часового, фінансового боків і мінімізує неправомірні дії. Право вибору – одне з найбільших здобутків у митному праві України.

Принцип визнання рівності та правомірності інтересів усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, що на перший погляд здається аксіоматичним, не був закріплений в жодному попередньому МК України. Надання однакових можливостей різним суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, які різняться за формою власності, організаційно-правовою формою, розмірами статутного та оборотного капіталу тощо, відсутність будь-яких дискримінаційних умов або, навпаки, додаткових пільг та спрощень за зазначеними критеріями є проявом конституційних принципів побудови демократичної правої держави в Україні, рівності та державного захисту всіх суб'єктів власності та господарювання.

Заохочення сумлінності як принцип здійснення державної митної справи України передбачає створення державою таких умов для всіх учасників митних правовідносин, коли дотримуватися законодавства було б вигідніше, ніж його порушувати. Звучить дивно, але така практика досить поширена, зокрема, у європейських країнах і дозволяє, якщо не виключити, то суттєво мінімізувати правопорушення, небажану поведінку та інші негативні явища у даній сфері. Простими словами, МК пропонує використовувати «пряник» замість «батога». Втіленням у життя цього принципу є інститут автоматизованого економічного оператора (далі – АЕО), який почав застосовуватися на практиці з 2019 року. За інформацією від Держмитслужби більшість країн цивілізованого світу, а точніше 84 країни, реалізували Програму АЕО². Схематично зазначена програма працює так: суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які відповідають критеріям, встановленим митними службами, повинні мати право брати участь у спрощених і прискорених процедурах випуску при поданні мінімальної інформації. Ці критерії включають наявність підтвердженої історії дотримання митних вимог, продемонстроване прагнення сприяти підвищенню безпеки ланцюга поставок товарів в якості учасника програми партнерства «митниця-бізнес», а також наявність задовільної системи

¹ Митний кодекс України, 2012 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>> (2022, липень, 10).

² Офіційний веб-сайт Держмитслужби (2022). АЕО в Інфографіках. Авторизовані економічні оператори (АЕО): економія <<https://customs.gov.ua/aeo-infographics>> (2022, липень, 10).

управління власною комерційною інформацією.¹ Незважаючи на поки не надто шалену популярність цієї можливості серед потенційних здобувачів цього статусу, яка викликана скоріше за все процедурною складністю, довготривалістю процесу набуття статусу АЕО та пов'язаних з цим незручностей для кандидатів на його отримання, вважаємо цей крок вкрай позитивним на шляху до подальшого розвитку «нової митниці» в Україні, вільної від стереотипів минулого та повністю сумісною з європейськими митними адміністраціями.

Принцип відповідальності всіх учасників митних правовідносин хоч і не був закріплений у попередньому МК України, однак на практиці використовувався. Відповідальності осіб (не важливо, фізичних чи юридичних), які переміщують товари через митний кордон України, приділялася значна увага у всі часи, деталізувалися склади правопорушень (зокрема, порушень митних правил), в подробицях закріплювався процес притягнення до такої відповідальності. Що ж до відповідальності інших учасників митних правовідносин, зокрема митних органів та їх посадових осіб ситуація не така зрозуміла. Хоча формулювання самого принципу само пособі говорить про однакову невідворотність відповідальності, незалежно від суб'єкта, який допустив порушення правових норм. Чинний МК України закріплює конкретні підстави для притягнення посадових осіб митних органів до відповідальності за окремі правопорушення. Так, у статті 11 йдеться про таку підставу відповідальності митних органів як розголошення конфіденційної інформації. Статтею 22 задекларована можливість відповідальності митних органів за порушення порядку надання інформації. Стаття 26 відсилає до Закону України «Про звернення громадян», де встановлюється відповідальність за порушення цього закону. Автором вже досліджувалося питання притягнення посадових осіб митних органів до відповідальності за порушення норм інформаційного законодавства, де було доведено недієвість законодавчих положень щодо їхньої відповідальності за порушення права на інформацію суб'єктів митних правовідносин, як, власне, і відсутність гарантій реалізації такого права.² Тож можемо констатувати, що суб'єкти господарювання та митні органи з точки зору можливості притягнення їх до відповідальності знаходяться далеко не в рівних умовах, що підриває ті принципові засади, які були закладені як підґрунтя для митної справи в демократичній правовій державі. Не допоможе у цьому випадку і узагальнена стаття 30 МК України, яка встановлює таке: «Посадові особи та інші працівники митних органів, які ухвалили неправомірні рішення, вчинили неправомірні дії або допустили бездіяльність, у тому числі в особистих корисливих цілях або на користь третіх осіб, несуть кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та іншу відповідальність відповідно до закону. Шкода, заподіяна особам та його майну неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю митних органів чи його посадових осіб чи інших працівників у виконанні ними своїх службових (трудових) обов'язків, відшкодовується цими органами гаразд, визначеному законом»³. Реалізація останнього положення дуже ускладнена і має певну специфіку, оскільки митні органи є державними бюджетними установами, з яких дуже складно стягнути кошти. Разом із тим, вважаємо, що закріплення подібних положень у кодифікованому акті є обов'язковим принаймні як додаткова гарантія дотримання прав та забезпечення законних інтересів громадян та суб'єктів ЗЕД – учасників митних правовідносин.

Нескладно помітити, що три останні принципи тією чи іншою мірою спрямовані на певне зрівнювання суб'єктів митних правовідносин, нехай не в розумінні, яке властиве, наприклад, цивільному праву. Однак це все ж таки очевидний прояв приватноправових засад в публічній галузі права.

¹ Міщенко, І. В. (2021). Авторизуватися не доцільно ігнорувати: реалії та тенденції інституту авторизованого економічного оператора в Україні. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 2-6 березня 2021 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 367.

² Міщенко, І. В. (2020). Адміністративна відповідальність посадових осіб митних органів за порушення порядку надання інформації: проблемні аспекти правового регулювання. *Адміністративне право і процес*, 3(30), 17-24. DOI: <<https://doi.org/10.17721/2227-796X.2020.3.02>>.

³ *Митний кодекс України*, 2012 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>> (2022, липень, 10).

Закріплення зазначених принципів на законодавчому рівні свідчить про якісно новий підхід до регулювання відносин у сфері державної митної справи України, а також перегляд взаємовідносин митної адміністрації з бізнес спільнотою з ухилом у партнерство, яке в традиційному розумінні може існувати лише між рівноправними суб'єктами. Говорити про їхню юридичну рівність, звичайно, не на часі, проте багато положень нового МК України дають привід про це замислитися.

На підтвердження цієї тези можна навести статтю 521 МК України, яка однією своєю назвою – «Компроміс у справах порушення митних правил» – руйнує імперативні підвалини інституту відповідальності за такі правопорушення. Зазначена стаття встановлює можливість припинення провадження у справі про порушення митних правил за відсутності ознак кримінального правопорушення шляхом компромісу. Компроміс передбачає укладання мирової угоди між особою, яка вчинила правопорушення, та відповідним митним органом¹.

Мирова угода – термін, який безумовно має приватно-правові витоки та цивільно-процесуальний характер, і означає спосіб врегулювання суперечки між сторонами з урахуванням взаємних поступок. Відносини, що виникають у ході провадження у справах про порушення митних правил, мають адміністративну природу, а значить є публічними в класичному варіанті; одним із їх учасників виступає держава в особі уповноважених органів (можуть бути різними на різних етапах провадження). Митні органи ініціюють це провадження, приймають ключові процесуальні рішення, на відміну від цивільних справ, що розглядаються судом лише за зверненнями фізичних та юридичних осіб, які на будь-якому етапі судочинства можуть змінити його хід. Водночас ініціатива застосування мирової угоди в ході провадження у справах про порушення митних правил може належати лише особі, яка вчинила правопорушення, а не митному органу.

Разом із тим вчені піддають суттєвій критиці інститут компромісу в митній справі. Так, Ліпинський В.В. та Сквірський І.О. вважають, що модель припинення провадження у справі про порушення митних правил на основі компромісу побудована так, що цей інструмент митного адміністрування не відповідає його природі та призначенню, адже допускається можливість лише безумовного визнання вини та застосування єдиного можливого виду та розміру адміністративного стягнення без будь-яких взаємних поступок. Позитивними результатами компромісного примирення для підприємств та фізичних осіб є те, що вони не вважаються такими, що притягались до відповідальності за відповідне правопорушення. Отже, мотивація правопорушників до укладення мирових угод з митними органами обмежується уникненням більш суворих заходів стягнення за повторне вчинення аналогічних правопорушень, що є несумісним із принципом невідворотності відповідальності та може знецінити прогресивне посилення стягнень.² Дуженко С.А. вважає передбачений МК України компроміс формальним з боку митних органів, оскільки провадження здійснюється без «протоколювання»³.

Разом із тим вчені не обмежуються лише законодавчо закріпленою можливістю застосування компромісу в рамках провадження у справах про порушення митних правил, а вважають, що специфіка митної справи, що реалізується за допомогою застосування як диспозиції, так і санкції правових норм, допускає різні форми (правові та організаційні) досягнення компромісу між учасниками зовнішньоекономічної діяльності та митними органами⁴. Так, наприклад, вже згадуваний інститут авторизованого економічного оператора збудовано на компромісних нормах, які гарантують сторонам певні переваги при виконанні ряду умов.

Ще одним проявом у загальному розумінні приватно-правового підходу до врегулювання поведінки учасників митних правовідносин є свобода вибору ними варіантів такої поведінки. Звісно це не є універсальним правилом, а стосується певного кола правовідносин. Так, приміром, ніхто не може бути позбавлений права або обмежений у праві на ввезення в Україну та на вивіз із неї

¹ Там само.

² Ліпинський, В. В., Сквірський, І. О. (2021). Деякі напрями вдосконалення шляхів тлумачення процедурних адміністративно-деліктних правових норм митного законодавства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*, 66, 158. DOI <<https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.26>>.

³ Дуженко, С. А. (2015). Провадження у справах про порушення митних правил: дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 111.

⁴ Прокопенко, В. В. (2008). Компроміс у митній справі. *Митна справа*, 4, 16.

товарів та транспортних засобів комерційного призначення, за винятком випадків, встановлених законом. МК України надає особам, які переміщують товари через митний кордон право вибору будь-якого митного режиму (процедури). За бажанням особи один митний режим може бути замінений іншим. Особа (фізична чи юридична), яка переміщує товари та транспортні засоби комерційного призначення через митний кордон України, може здійснювати декларування та інші митні формальності самостійно або уповноваженими особами, у тому числі професійними надавачами посередницьких послуг – митними брокерами. Крім того, за бажанням декларанта чи уповноваженої ним особи митні органи приймають попередні рішення щодо застосування окремих положень митного законодавства України, зокрема з питань класифікації товарів, визначення країни походження товарів, а також видачі у певних випадках дозволів на застосування деяких митних режимів. Це дозволяє скоротити час здійснення митних формальностей, і навіть уникнути у своїй спірних ситуацій.

Такий метод регулювання поведінки осіб, які переміщують товари через митний кордон, який використовується у Митному кодексі України, називається методом загальних дозволів та є проявом цивільно-правового методу регулювання. З цього приводу доречно процитувати Марченка В.Б.: «Традиційний для адміністративного права імперативний метод істотно доповнюється елементами диспозитивного методу, розширюється сфера використання загальних дозволів».¹

Трансформація підходів до правового регулювання у митній сфері пов'язується не лише зі змінами змістовного наповнення митних правовідносин, а й з розширенням кола їх суб'єктів, які потягли з собою нові засади побудови взаємин з іншими учасниками митної справи, не характерні раніше способи реалізації своїх повноважень. Авторизований економічний оператор, митні аукціон та редукціон, гарант – відносно нові суб'єкти митного права, потенційні учасники митних правовідносин, які, нарешті, мають свою нормативну базу, завдяки чому вже внесли істотні корективи у звичну за двадцять років митно-правову модель.

Так, згідно зі статтею 314 МК України взаємовідносини між Державною митною службою України та гарантами, що забезпечують виконання фізичними та юридичними особами зобов'язань щодо сплати митних платежів, регулюються на підставі укладених угод. Стаття 243 ТК України встановлює, що реалізація товарів, від яких декларант відмовився на користь держави, або товарів, які з інших причин переходять у державну власність та перебувають у володінні митними органами, здійснюється останніми на митних аукціонах, редукціонах, за договорами комісії.

У зазначених вище випадках митні органи є стороною у договірних відносинах, природа яких суттєво відрізняється від традиційних управлінських відносин, властивих сфері митної справи. Роль договору як регулятора суспільних відносин у цій сфері поступово зростає, і це чітко демонструє аналіз останніх законодавчих реформ.

У цьому зв'язку доречно згадати і таку важливу складову діяльності будь-якого органу виконавчої влади, у тому числі й митного, як надання адміністративних послуг. Це не новий інститут у митному праві, проте він перебуває у стані постійного удосконалення, як з точки зору матеріального права, так і процедурних аспектів. Надання подібних послуг митними органами принципово відрізняється від їхньої більш звичної контрольно-розпорядчої діяльності, оскільки ініціюється зацікавленими фізичними та юридичними особами, спрямоване не на забезпечення наповнення державного бюджету, протидію правопорушенням тощо, а покликане забезпечити реалізацію прав, свобод та законних інтересів цих осіб.

Свого часу професор В.Б. Авер'янов порівняв такі адміністративні правовідносини із зобов'язальними цивільними правовідносинами. Вчений зазначав, що всі «публічно-сервісні» («обслуговуючі») відносини передбачають не односторонній вплив уповноваженого суб'єкта на підлеглий об'єкт, а їхню двосторонню взаємодію, подібно до взаємовідносин боржника і кредитора в зобов'язанні. Найбільш яскраво це проявляється саме у відносинах щодо надання так званих адміністративних (або управлінських) послуг².

Подібні тенденції у митній справі, на наш погляд, позитивно впливають на ефективність правового регулювання та загалом на якість реалізації окремих складових митної справи України,

¹ Марченко, В. Б. (2009). Адміністративно-правове регулювання у сфері справляння податків: *дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук*. Ірпінь: Університет ДФС України, 111.

² Авер'янов, В.Б. (2006). Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. *Право України*, 5, 14.

оскільки, крім досягнення суто публічних цілей, на кшталт фіскальних, правоохоронних, більш ефективно забезпечують інтереси фізичних та юридичних осіб у цій сфері, що, власне, є основою функціонування будь-якої демократичної держави.

Варто нагадати, що на договірних засадах здійснюють свою діяльність ціла низка інших суб'єктів митного права – так званих митних посередників, серед яких митні брокери, власники складів тимчасового зберігання та митних складів, магазинів безмитної торгівлі, вантажних митних комплексів та вільних митних зон комерційного та сервісного типів¹. Тому з упевненістю можна стверджувати, що договірне регулювання міцно зайняло свою нішу в рамках митного регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з переміщенням товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України.

Підсумовуючи наведене, можна зробити очевидний висновок про те, що, незважаючи на публічно-правовий характер галузі митного права, вона з успіхом використовує методи, засоби та принципи, характерні для приватно-правових галузей. Як ми могли переконатися, його прояви полягають як у використанні класичних договірних відносин суб'єктами митного права, так і у вживленні до традиційних митно-правових відносин за участю суб'єктів владних повноважень – митних органів – елементів приватного права. Такі процеси є логічною відповіддю на загальносвітову тенденцію щодо полегшення міжнародної торгівлі за допомогою спрощення митних формальностей. Кіотська конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур, до якої Україна приєдналася 2006 року, є тому підтвердженням. Приватно-правові підходи до регулювання суспільних відносин у митному праві виявляються і в наданні, де це припустимо, їх суб'єктам можливості узгодження окремих умов та порядку реалізації своїх прав та законних інтересів. Це у свою чергу підтверджує курс України на неухильне дотримання принципів та правил СОТ, інших зобов'язань у багато- та двосторонніх угодах, а так само непохитність у своєму цивілізаційному виборі.

References:

1. Biriukova, A. H. (2018). Spivvidnoshennia pryvatnoho ta publichnoho prava: dualistychnyi aspekt [The relationship between private and public law: a dualistic aspect]. *Pravo i suspilstvo* [Law and society], 4. <http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/4_2018/part_1/16.pdf> (2022, July, 10). [in Ukrainian].
2. Dodin, Ye. V. (2004). Pravovi osnovy mytnoi spravy v Ukraini [Legal bases of customs affair in Ukraine]. *Mytna sprava* [Customs business], 5. [in Ukrainian].
3. Hodiak, A. I., Iliushyk, O. M., Pavlovych-Seneta, Ya. P. (2017). *Mytne pravo Ukrainy* [Customs law of Ukraine]. Lviv: SPOLOM. [in Ukrainian].
4. *Mytnyi kodeks Ukrainy, 2012* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Customs Code of Ukraine (Verkhovna rada of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>> (2022, July, 10). [in Ukrainian].
5. Ofitsiyni veb-sait Derzhmytysluzhby [Official website of the State Customs Service] (2022). *AEO v Infografikakh. Avtoryzovani ekonomichni operatory (AEO): ekonomii* [AEO in Infographics. Authorized economic operators (AEO): economy] <<https://customs.gov.ua/aeo-infographics>> (July, 10, 2022). [in Ukrainian].
6. Mishchenko, I. V. (2021). Avtoryzuvatsia ne dotsilno iignoruvaty: realii ta tendentsii instytutu avtoryzovanoho ekonomichnoho operatora v Ukraini [It is not advisable to ignore authorization: realities and trends of the Institute of Authorized Economic Operator in Ukraine]. *Pravovi zasady orhanizatsii ta zdiisnennia publichnoi vlady: zbirnyk tez IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoï svitlii pamiati doktora yurydychnykh nauk, profesora, akademika-zasnovnyka NAPrNU, pershoho Holovy Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Leonida Petrovycha Yuzkova* [Legal bases of the organization and exercise of public power: a collection of theses of the 4th International Scientific and Practical Conference, dedicated to the bright memory of Doctor of Legal Sciences, Professor, Academician-Founder of the National Academy of Sciences of Ukraine, the first Chairman of the Constitutional Court of Ukraine Leonid Petrovych Yuzkov]. (Khmelnyskyi, March, 2-6, 2021). Khmelnyskyi. [in Ukrainian].
7. Mishchenko, I. V. (2020). Administratyvna vidpovidalnist posadovykh osib mytnykh orhaniv za porushennia poriadku nadання informatsii: problemni aspekty pravovoho rehuliuвання [Administrative liability of officials of customs authorities for violation of the procedure for providing information: problematic aspects of legal regulation]. *Administratyvne pravo i protses* [Administrative law and process], 3 (30). DOI <<https://doi.org/10.17721/2227-796X.2020.3.02>>. [in Ukrainian].

¹ Міщенко, І. (2011) Митні посередники в Україні: проблеми сьогодення та перспективи розвитку. Митна справа, 3, 75.

8. Lipynskiy, V. V., Skvirskiy, I. O. (2021). Deiaki napriamy vdoskonalennia shliakhiv tlumachennia protsedurnykh administratyvno-deliktnykh pravovykh norm mytnoho zakonodavstva [Some areas of improvement of the ways of interpretation of procedural administrative-delict legal norms of customs legislation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya Pravo* [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. The Law series], 66. DOI: <<https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.26>>. [in Ukrainian].
9. Duzhenko, S. A. (2015). Provadzhennia u spravakh pro porushennia mytnykh pravyl [Proceedings in cases of violation of customs rules]: *dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenyu kandydata yurydychnykh nauk* [dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences]. Kharkiv: Yaroslav the Wise National Law University. [in Ukrainian].
10. Prokopenko, V. V. (2008). Kompromis u mytnii spravi [Compromise in customs affairs]. *Mytna sprava* [Customs business], 4. [in Ukrainian].
11. Marchenko, V. B. (2009). Administratyvno-pravove rehuliuвання u sferi spravliannya podatkov [Administrative and legal regulation in the field of tax collection]: *dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenyu kandydata yurydychnykh nauk* [dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences]. Irpin: SFS University of Ukraine. [in Ukrainian].
12. Averianov, V.B. (2006). Nova doktryna ukrainskoho administratyvnoho prava: kontseptualni pozytsii [New doctrine of Ukrainian administrative law: conceptual positions]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], 5. [in Ukrainian].
13. Mishchenko, I. V. (2011). Mytni poserednyky v Ukraini: problemy sohodennia ta perspektyvy rozvytku [Customs intermediaries in Ukraine: current problems and development prospects]. *Mytna sprava* [Customs business], 3. [in Ukrainian].

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.4.6

Larysa Nalyvaiko, ScD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7696-4223>

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Ukraine

Yuliia Lebedieva

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9745-2796>

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Ukraine

REPRODUCTIVE HUMAN RIGHTS: INTERNATIONAL STANDARDS, EXPERIENCE OF UKRAINE AND LITHUANIA

Лариса Наливайко, д. ю. н.

Юлія Лебедева

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ, ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЛИТВИ

The article deals with the issues of international standards, and the experience of Lithuania in ensuring reproductive human rights. The authors focus on the fact that with the rapid development of technologies, including medical ones, the issue of proper provision of the reproductive rights of the individual belonging to somatic human rights has become acute. It is noted that at present legal regulation in European countries is differentiated and contains some gaps. The article demonstrates that numerous international documents regulate issues related to human reproductive rights, and set certain standards that governments of member states should be guided by. However, as the authors note, the insufficient level of development of legislation requires the introduction of recommended changes. It has been established that, despite the lack of a uniform approach and fundamental positions on the implementation of reproductive rights in international law, countries have chosen their own way of legal regulation. At the same time, as the authors note, the study of the legal regulation of reproductive human rights in Ukraine and Lithuania will make it possible to use the foreign experience to form a high-quality state policy in the sphere of exercising a person's reproductive rights. It is emphasized that the studied area is in a state of constant development, therefore, legal relations arising in connection with the exercise by a person of their reproductive rights should be properly ensured by each state. The article focuses on the fact that the obligations assumed by countries must be provided with specific guarantees in order to avoid the declarative nature of the regulation of reproductive human rights. Thus, obligatory and advisory provisions of international acts are subject to observance and consideration. The article notes that the introduction of bills related to reproductive human rights to the Verkhovna Rada of Ukraine demonstrates public awareness of the importance of this area. Therefore, the authors consider it urgent to adopt a separate law that would regulate the use of assisted reproductive technologies in Ukraine. The article focuses on the fact that the Republic of Lithuania should pay attention to the proper functioning of the mechanism for ensuring reproductive human rights by adopting an appropriate law on reproductive rights as an independent category. The authors conclude that these innovations will allow the Republic of Lithuania to properly regulate certain types of medical technologies related to human reproduction.

Keywords: reproductive rights, reproductive health, assisted reproductive technologies, reproductive function, reproductive relations, assisted reproduction.

Постановка проблеми. Зі стрімким розвитком технологій, у тому числі медичних, гостро постало питання належного забезпечення репродуктивних прав особи, що належать до соматичних прав людини. Нині їх правове регулювання в європейських країнах є диференційованим та містить

деякі прогалини. Чисельними міжнародними документами регламентовано питання, що стосуються репродуктивних прав людини, встановлено певні стандарти, на які мають орієнтуватися уряди держав-членів. Проте, недостатній рівень розвитку законодавства потребує внесення рекомендованих змін. Тому, аналіз та порівняння стану впровадження репродуктивних прав людини в законодавство України та Литви обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція репродуктивних прав людини є дуже актуальною як у міжнародному праві, так і у вітчизняному. Окремі аспекти репродуктивних прав у своїх працях досліджували С. Алексєєв, С. Булеца, О. Власова, І. Грицай, М. Громовчук, О. Дашковська, Т. Длугопольська, Л. Красицька, О. Пунда, П. Рабінович, Г. Романовський, Я. Шевченко та інші. Проте, у зв'язку зі стрімким розвитком відносин у репродуктивній сфері, останні потребують правового аналізу та належної законодавчої регламентації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на відсутність одноманітного підходу та принципових позицій щодо реалізації репродуктивних прав у міжнародному законодавстві, країнами було обрано власний шлях їх правової регламентації. У свою чергу, дослідження правового регулювання репродуктивних прав людини в Україні та Литві дозволить використати закордонний досвід з метою формування якісної державної політики у сфері реалізації особою своїх репродуктивних прав.

Метою є дослідження міжнародних стандартів репродуктивних прав людини та висвітлення окремих аспектів досліджуваних прав за законодавством України та Литви.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпоширенішою підставою для поділу прав і свобод людини на певні групи є сфера людського життя, на яку ці права і свободи поширюються. Так, останні зазвичай поділяють на особисті, політичні, економічні, соціальні та культурні. Цей тип класифікації є традиційним, оскільки ці групи прав відображені в міжнародному та національному законодавстві. Індивідуальні права і свободи людини, до яких належать і репродуктивні права, визнаються основними та фундаментальними, з положень яких отримують розвиток інші права та свободи. Характерно, що такі права та свободи належать будь-якій особі на рівних засадах, є природними, тобто випливають із факту існування людини. Варто акцентувати увагу на тому, що поняття “репродуктивні права” та “репродуктивне здоров'я” нерозривно пов'язані, оскільки останнє визнане складовою концепції загального репродуктивного права особи.

Репродуктивні права є невід'ємними правами і свободами, що визнані внутрішньодержавним правом та міжнародними документами з прав людини. До останніх, зокрема, належать матеріали Міжнародної конференції з прав людини (Тегеран, 1968)¹; Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Генеральна Асамблея ООН, 1979)²; Конвенція про права дитини (Генеральна Асамблея ООН, 1989)³; матеріали Всесвітньої конференції з прав людини, Віденська Декларація та Програма дій (Відень, 1993)⁴; матеріали Міжнародних конференцій ООН з питань народонаселення та розвитку (Каїр, 1994)⁵; Пекінська декларація прийнята на четвертий Всесвітній конференції зі становища жінок (Пекін, 1995)⁶; Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй (Нью-Йорк, 2000); Декларація про прихильність справі боротьби з ВІЛ/СНІДом (Нью-Йорк, 2001) тощо.

Суттєві зобов'язання у сфері репродуктивних прав людини, було покладено на держав-учасниць, що 1979 року підписали Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Так, цей документ зобов'язує сторони вживати всіх можливих заходів для забезпечення

¹ *Воззвание Тегеранской конференции, 1986* (Международная конференция по правам человека). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_900#Text> (2022, травень, 25).

² *Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979* (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text> (2022, травень, 25).

³ *Конвенція про права дитини, 1989* (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text> (2022, травень, 25).

⁴ *Венская декларация и Программа действий, 1993* (Всемирная конференция по правам человека). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504#Text> (2022, травень, 24).

⁵ *International Conference on Population and Development, 1994* (The United Nations General Assembly). *The official website of the United Nations Population Fund* <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, травень, 24).

⁶ *Пекінська декларація, 1995* (Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text> (2022, травень, 24).

прав людини у галузі охорони здоров'я, тим самим створюючи зобов'язання забезпечити реалізацію репродуктивних прав. До останніх, зокрема, належать: право на доступ до інформації, що стосується здоров'я особи та благополуччя сім'ї, включаючи інформацію та консультації з планування сім'ї; право на отримання послуг, пов'язаних з плануванням сім'ї та послуг необхідних у зв'язку з вагітністю, пологами та післяпологовим періодом; право на доступ до медичного обслуговування, в тому числі на інформацію, консультації та послуги з планування сім'ї; право на належні умови праці, що не завдаватимуть шкоди репродуктивній функції, заборона звільнення жінок у зв'язку з вагітністю, надання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, забезпечення можливості поєднання роботи та сімейного життя¹.

Положення Конвенції є обов'язковими до виконання, а прогрес кожної держави-члена регулярно оцінюється Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок. Комітет надає рекомендації та пропозиції державам-учасникам щодо належного здійснення Конвенції.

Конференція в Каїрі ознаменувала зміну парадигми: у питаннях репродуктивних прав, уряди взяли на себе зобов'язання приймати рішення, що ґрунтуються на правах людини (зокрема щодо жінок), а не на демографічних критеріях. Репродуктивна функція жінки із пасивного об'єкта, за допомогою якого уряд здатен регулювати чисельність населення, перетворилася на право особи самостійно вирішувати питання свого репродуктивного здоров'я. Так, Каїрська програма дій стала першим документом, який розкриває зміст репродуктивного здоров'я та репродуктивних прав ґрунтуючись на принципах прав людини регламентованих міжнародними актами.

Так, згідно з пунктом 7.2 Програми дій Каїрської конференції, репродуктивне здоров'я розглядалося не лише як відсутність ознак репродуктивного захворювання або дисфункції, а як стан повного фізичного, психологічного та соціального благополуччя. На додаток, право на репродуктивне здоров'я включає право на безпечне інтимне життя, фертильність, право чоловіків і жінок на інформацію, доступ до безпечних і ефективних методів планування сім'ї та контролю народжуваності за своїм вибором, що не суперечать закону, а також право на доступ до якісних послуг з охорони здоров'я, що забезпечують жінці безпечну вагітність та пологи.

Репродуктивні права (у пункті 7.3 Програми дій Каїрської конференції) визначені як право особи вільно та відповідально вирішувати скільки мати дітей, коли і як часто народжувати, можливість отримання інформації про свої репродуктивні права та право на належний рівень репродуктивного здоров'я. Доцільно також зазначити, що у контексті репродуктивних прав, загальні міжнародні принципи прав людини регламентують право на захист від дискримінації, право не зазнавати примусу та насильства. Також важливо акцентувати увагу на тому, що репродуктивне здоров'я особи визначається не тільки як медичний термін (відсутність захворювань або нездужань, пов'язаних з репродуктивною функцією), а й як стан психічного та соціального благополуччя. У Каїрській програмі дій було наголошено на тому, що принципи, викладені у ній, повинні стати базисом державної політики у галузі репродуктивного здоров'я та сім'ї².

Репродуктивні права було додатково врегульовано пунктом 95 Платформи дій, затвердженої на Четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок, що відбулася в Пекіні у 1995 року. Констатовано, що репродуктивні права ґрунтуються на низці основоположних прав людини. Так, кожна особа наділена правом вільно приймати рішення щодо кількості, інтервалу та часу народження дітей; правом на отримання необхідної інформації та доступу до безпечних й ефективних методів планування сім'ї, до відповідних послуг у сфері охорони здоров'я; правом на досягнення якомога вищого рівня репродуктивного здоров'я, у тому числі прийняття рішень щодо репродуктивної поведінки без дискримінації, примусу та насильства³.

Варто зазначити, що репродуктивні права людини також регламентовані положеннями Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та насильством

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй) Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text> (2022, травень, 25).

² International Conference on Population and Development, 1994 (The United Nations General Assembly). The official website of the United Nations Population Fund <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, травень, 24).

³ Пекінська декларація, 1995 (Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text> (2022, травень, 24).

у сім'ї (Стамбульська конвенція), що вперше розмежувала примусову стерилізацію та примусовий аборт, як форму насильства щодо жінок, і зобов'язала держав-учасниць здійснювати все можливе з метою попередження порушень репродуктивних прав особи¹. Окрім зазначеного, Конвенцією про права осіб з інвалідністю регламентовано право осіб з інвалідністю користуватися репродуктивними правами людини в повному обсязі².

Незважаючи на відсутність одноманітного підходу та принципових позицій щодо реалізації репродуктивних прав у міжнародному законодавстві, країнами було обрано власний шлях їх правової регламентації.

Беручи участь у глобальному процесі забезпечення сталого розвитку разом з іншими державами-членами ООН та реалізуючи Цілі сталого розвитку до 2030 року, ухвалені на саміті ООН у Нью-Йорку у вересні 2015 року, Україна взяла на себе зобов'язання реалізувати 17 цілей та 86 національних завдань до 2030 року, зокрема: забезпечити загальний доступ до послуг репродуктивного здоров'я, включаючи планування сім'ї, інформаційні та освітні послуги, а також забезпечити інтеграцію інформації про репродуктивне здоров'я в національні стратегії та програми; забезпечити загальний доступ до послуг репродуктивного здоров'я та дотримання репродуктивних прав відповідно до Програми дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку та Пекінської платформи дій та підсумкового документа Конференцій щодо впровадження Програми та Платформи³.

На Україну також покладено зобов'язання із забезпечення дотримання матеріалів Міжнародної конференції з прав людини (Тегеран, 1968)⁴, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Генеральна Асамблея ООН, 1979)⁵, Конвенції про права дитини (Генеральна Асамблея ООН, 1989)⁶, Віденської Декларації та Програми дій прийнятій на Всесвітній конференції з прав людини (Відень, 1993)⁷, Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй (Нью-Йорк, 2000)⁸ тощо.

Утім, варто зазначити, що в українському законодавстві визначення репродуктивних прав та їхнього обсягу наразі відсутнє. Натомість, таке визначення міститься в підзаконних актах. В Уніфікованому клінічному протоколі первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги "Планування сім'ї", затверджену Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21 січня 2014 року, визначено, що "*репродуктивні права ґрунтуються на визнанні фундаментального права усіх пар і окремих осіб на здійснення самостійного і відповідального вибору щодо кількості дітей, яких вони збираються мати і часу їх народження, тривалості часових інтервалів між пологами та доступі до інформації та засобів, необхідних для реалізації такого вибору, а також на визнанні права кожного індивідуума на досягнення найвищого рівня сексуального і репродуктивного здоров'я*"⁹. Наведене визначення

¹ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, 2011 (Council of Europe). The official website of the Council of Europe <<https://rm.coe.int/168008482e>> (2022, травень, 25).

² United Nations Sustainable Development Summit, 2015 (The United Nations General Assembly). Sustainable Development Knowledge Platform <<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/summit>> (2022, травень, 25).

³ Там само.

⁴ Воззвание Тегеранской конференции, 1986 (Международная конференция по правам человека). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_900#Text> (2022, травень, 25).

⁵ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text> (2022, травень, 25).

⁶ Конвенція про права дитини, 1989 (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text> (2022, травень, 25).

⁷ International Conference on Population and Development, 1994 (The United Nations General Assembly). The official website of the United Nations Population Fund <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, травень, 24).

⁸ Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций, 2000 (Генеральная Ассамблея Организации Объединенных Наций). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text> (2022, травень, 24).

⁹ Наказ Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги з питань плануванні сім'ї, 2014 (Міністерство охорони здоров'я України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059282-14#Text>> (2022, травень, 25).

відповідає положенням джерела “м’якого права” – Програми дій Міжнародної конференції з питань народонаселення та розвитку¹.

Разом з тим, відсутнє комплексне регулювання у сфері репродуктивних правовідносин. З одного боку, застосуванню підлягають норми Конституції України², Цивільного кодексу України³, Сімейного кодексу України⁴, Основ законодавства України про охорону здоров’я⁵, Наказу Міністерства охорони здоров’я України “Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні”⁶ та деякі інші підзаконні акти. Однак, жоден із цих актів не використовує дефініції “репродуктивне право” та не регламентує порядку його реалізації.

Слід зазначити, що в 2004 року була зроблена спроба розкриття змісту репродуктивних прав людини шляхом реєстрації законопроекту № 5105. Автори наголошували на вагомості репродуктивного здоров’я в житті людини та акцентували увагу на необхідності впровадження єдиного підходу до регулювання та захисту репродуктивних прав. Так, пропонувалося розуміти “репродуктивні права” як передбачені законом можливості людини на здійснення та охорону її репродуктивного здоров’я і вільне прийняття рішень у відношенні народження чи відмови від народження дитини в шлюбі чи поза ним, а також на медико-соціальну, інформаційну і консультативну допомогу в цій сфері⁷. Проте, цей законопроект був відхилений у зв’язку з тим, що за висновками провідних наукових та експертних відомств, окремі положення мали декларативний характер, що перешкоджало б належному правовому регулюванню суспільних відносин у зазначеній сфері.

Варто наголосити, що одним з вагомих аспектів реалізації особою своїх репродуктивних прав в Україні є розвиток допоміжних репродуктивних технологій (Далі – ДРТ). Важливо, що потреба у користуванні послугами ДРТ існує серед осіб обох статей⁸. Так, за даними Міністерства охорони здоров’я України, рівень безпліддя в Україні становить майже 20%. Як наслідок, зростає потреба у лікуванні із застосуванням ДРТ. Однак, в Україні немає окремого закону, який би регулював зазначену сферу, а більшість правових засад регламентовано наказом Міністерства охорони здоров’я України.

Низка правових аспектів, пов’язаних із застосуванням ДРТ, залишаються нерегульованими, що, у свою чергу, створює багато проблем для реалізації особою своїх репродуктивних прав. Зокрема, уваги потребують такі аспекти, як: встановлення медичних протипоказань при застосуванні ДРТ; ліцензування закладів репродуктивної медицини; наявність вікового обмеження для жінки, що планує стати сурогатною матір’ю; передбачення істотних умов договорів про сурогатне материнство; порядок переміщення статевих клітин, ембріонів і тканин; встановлення необхідних вимог до осіб, що бажають скористатися ДРТ; регламентація користування іноземцями послугами сурогатного материнства на території України тощо.

Так, у грудні 2021 року Кабінетом Міністрів України було зареєстровано законопроект № 6475 “Про допоміжні репродуктивні технології”, однак експерти вказали на недоліки

¹ *International Conference on Population and Development, 1994 (The United Nations General Assembly). The official website of the United Nations Population Fund* <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, травень, 24).

² *Конституція України, 1996 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>> (2022, травень, 25).

³ *Цивільний кодекс України, 2003 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (2022, травень, 25).

⁴ *Сімейний кодекс України, 2002 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>> (2022, травень, 25).

⁵ *Закон України Основи законодавства України про охорону здоров’я, 1993 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>> (2022, травень, 25).

⁶ *Наказ Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, 2013 (Міністерство охорони здоров’я України) Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>> (2022, травень, 28).

⁷ *Проект Закону про репродуктивні права та гарантії їх здійснення, 2004 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України* <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5105&skl=5> (2022, червень, 01).

⁸ Skyba, E., Tkachenko, K. (2021). Gender challenges of modern societies. *Philosophy, economics and law review*, 1, 2, 18-25.

законопроекту пов'язані з дискримінаційними положеннями щодо антиретровірусної терапії незаміжних жінок та сурогатного материнства на підставі судимостей; корупційні ризики в наданні лікарям можливості визначати вікові обмеження для пацієнтів для застосування ДРТ; фінансування послуг державою тощо¹.

У січні 2022 року було зареєстровано два альтернативні законопроекти № 6475-1 та № 6475-2. Концептуально, останні схожі за змістом і мають спільну мету – врегулювання використання ДРТ на рівні закону. Проте положення проекту № 6475-2 дещо відрізняється від першої альтернативи – проекту № 6475-1. Доцільним є зазначення основних відмінностей, які є важливими для правового регулювання використання ДРТ в Україні.

Так, в обох законопроектах наголошується на необхідності врахування медичних протипоказань при застосуванні ДРТ. Проте законопроект № 6475-1 не надає переліку таких протипоказань. Крім того, не пропонується врегулювати жодних інших обмежень щодо використання ДРТ жінками та чоловіками². Натомість, законопроектом № 6475-2 визначено, що перелік медичних показань та медичних протипоказань до застосування ДРТ визначається центральним органом виконавчої влади для забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. Також виокремлено категорії жінок і чоловіків, які не можуть вдатися до застосування ДРТ³. Утім, викликає сумніви можливість включення до такого переліку жінок та чоловіків з безпліддям, що за станом здоров'я потребують постійного догляду третьої особи.

Вирішення питання ліцензування закладів репродуктивної медицини є надзвичайно важливим і необхідним для здійснення державного контролю за законністю їх діяльності. Утім, у проекті Закону № 6475-2 не передбачено вимоги щодо отримання такими установами окремої ліцензії⁴. Обмеження можливості отримання фінансової вигоди через посередництво допоможе запобігти перетворенню ДРТ на комерційне підприємство.

З приводу сурогатного (замінного) материнства, що є послугою, яка передбачає застосування ДРТ, законопроект № 6475-1 не закріплює чіткого вікового обмеження для жінки, що планує стати сурогатною матір'ю, встановлюючи, що вік сурогатної матері визначає лікар за результатами її огляду⁵. У свою чергу, законопроект № 6475-2 встановлює віковий діапазон в межах від 21 до 35 років⁶.

Ще одне питання, яке вирішують законопроекти, – це положення стосовно договорів про сурогатне материнство. Так, проект № 6475-1 передбачено, що договори укладаються у письмовій формі. Крім того, визначаються окремі істотні умови такого договору⁷. У свою чергу, проект № 6475-2 містить положення про те, що договір про сурогатне материнство підписується обома сторонами у письмовій формі та засвідчується нотаріально. Важливо, що запропонований вичерпний перелік істотних умов договору, є набагато ширшим⁸. Вважаємо доцільним передбачити вимогу нотаріального посвідчення договорів про надання послуг сурогатного материнства та розробити типовий договір з надання таких послуг.

Законопроект № 6475-1 надає пацієнтам, закладам охорони здоров'я, комерційним структурам, що зберігають репродуктивні клітини, тканини та ембріони, право ввозити в Україну вивозити за кордон зазначений репродуктивний матеріал з території України відповідно до заяв його власників. Порядок переміщення статевих клітин, ембріонів і тканин встановлюватиметься Кабінетом Міністрів України⁹. Натомість, законопроектом № 6475-2 передбачено, що перевезення, зберігання репродуктивних клітин, тканин та ембріонів здійснюватиметься лише за супровідними документами медичних закладів¹⁰.

¹ *Проект Закону про допоміжні репродуктивні технології, 2021* (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73524> (2022, червень, 01).

² *Проект Закону про допоміжні репродуктивні технології, 2022* (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73571> (2022, травень, 13).

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

Безумовно, важливим є встановлення необхідних вимог до осіб, що бажають скористатися ДРТ. Так, законопроект № 6475-1 передбачає, що лише подружжя матиме право використовувати ДРТ через сурогатне материнство. Також наголошується на дотриманні таких умов, як: згода чоловіка жінки, яка буде сурогатною матір'ю (якщо сурогатна мати перебуває у зареєстрованому шлюбі), письмова, підписана та завірена нотаріально; наявність у пацієнтки медичних показань, за яких виношування та/або народження дитини фізіологічно неможливе або пов'язане з ризиком для життя та здоров'я такої пацієнтки та/або дитини; наявність генетичного зв'язку майбутньої дитини із генетичними батьками (або з одним з них) та відсутність генетичного зв'язку дитини із сурогатною матір'ю (крім випадків виношування дитини, при застосуванні методики сурогатного материнства, членами сім'ї генетичних батьків); генетичні батьки беруть на себе зобов'язання забрати дитину із закладу охорони здоров'я, у якому проходили пологи, після її народження та забезпечити реєстрацію народження такої дитини відповідно до законодавства України¹. Законопроект № 6475-2 підкреслює, що сурогатним материнством можуть скористатися лише дієздатні жінками та чоловіками, які перебувають у шлюбі більше двох років і надали письму згоду на здійснення медичного втручання та застосування ДРТ за умови наявності у жінки медичних протипоказань до виношування та/або народження дитини або виношування та/або народження дитини фізіологічно неможливе або пов'язане з ризиком для життя та здоров'я такої пацієнтки та/або дитини².

Так, однією з основних вимог альтернативних законопроектів для дієздатних осіб є зареєстрований шлюб. Однак, згідно з положеннями проекту закону № 6475-2, перебування в такому шлюбі не менше двох років є обов'язковим³. Так, пропонується обмеження з метою недопущення укладання фіктивних шлюбів. Показово, що єдиною спільною вимогою для обох законопроектів є наявність у жінки медичних протипоказань до виношування та/або пологів, або виношування та/або пологи є біологічно неможливими, або становлять загрозу життю та здоров'ю такої пацієнтки та/або дитини, що є обов'язковою умовою для жінки, яка планує скористатися ДРТ.

Щодо користування іноземцями послугами сурогатного материнства на території України, то згідно з положеннями законопроекту № 6475-1, останній поширюється, зокрема, на іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні. Іноземці та особи без громадянства також мають право звертатися до медичних закладів для лікування безпліддя із застосуванням ДРТ. У свою чергу, відсутнє визначення специфіки реалізації іноземцями та особами без громадянства свого репродуктивного права⁴. Натомість, законопроект № 6475-2 передбачає, що, по-перше, скористатися послугами сурогатного материнства може подружжя, що є іноземцями, або один з них є іноземцем, а інший — особою без громадянства. По-друге, спільний особистий закон чоловіка та дружини не має містити заборон, щодо такого методу лікування безпліддя, а якщо у подружжя немає спільного особистого закону — право, що визначає правові наслідки шлюбу⁵.

Щодо реклами у сфері ДРТ, то положеннями законопроекту № 6475-2 наголошено на забороні реклами донорства репродуктивних клітин і тканин, та реклами, спрямованої на залучення жінок до надання послуг сурогатного материнства⁶. Однак не регламентовано встановлення відповідальності осіб, у випадку порушення вказаних заборон.

Репродуктивні права людини включають також і право особи на здійснення абортів. Проведення абортів в Україні регламентовано, зокрема, нормами Цивільного кодексу України. Так штучне переривання вагітності може здійснюватися за бажанням жінки при терміні вагітності до 12 тижнів, а у передбачених законом випадках до 22 тижнів⁷. Наведене положення також закріплене у Законі України "Основи законодавства України про охорону здоров'я"⁸.

¹ *Проект Закону про допоміжні репродуктивні технології, 2022* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73571> (2022, травень, 13).

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ *Цивільний кодекс України, 2003* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (2022, травень, 25).

⁸ *Закон України Основи законодавства України про охорону здоров'я, 1993* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>> (2022, травень, 25).

У Постанові КМУ “Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України” закріплено значний перелік підстав, за яких можна зробити аборт у період з 12 до 22 тижнів вагітності. До таких підстав відносяться: деякі інфекційні та паразитарні хвороби; новоутворення; хвороби ендокринної системи; розлади психіки та поведінки; хвороби нервової системи; хвороби системи кровообігу; хвороби органів дихання; хвороби органів травлення; хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини; уродженні вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії; вагітність внаслідок згвалтування; настання інвалідності під час цієї вагітності тощо¹.

Зазначимо, що незважаючи на те, що для України поняття «репродуктивні права» є відносно новим, Україна не тільки ратифікувала всі ключові міжнародні конвенції і договори в сфері захисту прав людини, в тому числі репродуктивних, а й забезпечує їх реалізацію власними правовими актами. Внесення до Верховної Ради України законопроектів, пов'язаних з репродуктивними правами людини, свідчить про те, що суспільство усвідомлює важливість даної сфери. Разом з тим, сучасний стан української правової системи свідчить про те, що вона перебуває на стадії реформування та потребує імплементації європейських правових стандартів в українські реалії². Зазначені питання є важливими з огляду реалізації особою своїх репродуктивних прав.

Окрему увагу доцільно приділити законодавству Литовської Республіки у сфері репродуктивних прав людини. Зокрема, на країну покладено зобов'язання з дотримання матеріалів Міжнародної конференції з прав людини (Тегеран, 1968)³, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Генеральна Асамблея ООН, 1979)⁴, Конвенції про права дитини (Генеральна Асамблея ООН, 1989)⁵, Віденської Декларації та Програми дій прийнятих на Всесвітній конференції з прав людини (Відень, 1993)⁶, матеріалів Міжнародної конференції ООН з питань народонаселення та розвитку (Каїр, 1994)⁷, Пекінської декларації прийнятої на четвертий Всесвітній конференції зі становища жінок (Пекін, 1995)⁸, Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй (Нью-Йорк, 2000)⁹ тощо.

У свою чергу, Конституція Литви зобов'язує державу піклуватися про здоров'я особи та гарантувати медичну допомогу та послуги у разі хвороби¹⁰. Утім, забезпечення репродуктивних прав людини регулюється лише одним нормативно-правовим актом – Законом Литовської Республіки “Про допоміжну репродукцію”, прийнятим у 2016 році. Так, Закон передбачає, що допоміжна репродукція (або ДРТ) дозволена лише за умови неможливості вилікувати безпліддя жодним шляхом або за відсутності реальних можливостей на досягнення успішного результату такого лікування. Важливо, що звернутися за отриманням такої медичної послуги може лише подружня пара¹¹.

¹ *Постанова Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України, 2006* (Кабінет Міністрів України).

Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2006-п#Text>> (2022, травень, 10).

² Beschastnyi, V., Fomenko, A., Obushenko, N., Nalyvaiko, L. (2019). Place of Court Precedent in the System of Law of the European Union And in the System of Law of Ukraine. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 22, 6, 1-6.

³ *Воззвание Тегеранской конференции, 1986* (Международная конференция по правам человека) *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_900#Text> (2022, травень, 25).

⁴ *Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979* (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). *Офіційний сайт Верховної Ради України* . <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text> (2022, травень, 25).

⁵ *Конвенція про права дитини, 1989* (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй) *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text> (2022, травень, 25).

⁶ *Венская декларация и Программа действий, 1993* (Всемирная конференция по правам человека) *Офіційний сайт Верховної Ради України* . <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504#Text> (2022, травень, 24).

⁷ *International Conference on Population and Development, 1994* (The United Nations General Assembly). *The official website of the United Nations Population Fund* <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, травень, 24).

⁸ *Пекінська декларація, 1995* (Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text> (2022, травень, 24).

⁹ *Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, 2000* (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй). *Офіційний сайт Верховної Ради України* . <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text> (2022, травень, 24).

¹⁰ *Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992* (Lietuvos Respublikos Seimas). *Oficialus LR Seimo interneto portalas* <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1890>> (2022, червень, 02).

¹¹ *Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas, 2016* (Lietuvos Respublikos Seimas). *Oficialus LR Seimo interneto portalas* <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f31c44c27bd711e6a0f68fd135e6f40c/asr>> (2022, червень, 02).

Окрім наведеного, Міністерством охорони здоров'я Литовської Республіки видано наказ “Про порядок проведення хірургічного аборту”, що передбачає можливість проведення аборту до 12 тижнів вагітності за відсутності протипоказань¹. Слід зазначити, що у Литві не впроваджено процедури здійснення легального медикаментозного аборту, хоча Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) наголошує на тому, що медикаментозний аборт безпечний, ефективний та прийнятний як альтернатива хірургічному методу. ВООЗ також включила препарати, необхідні для цього методу, до категорії основних лікарських засобів, також відомих як “essential drugs” або “істотні ліки”. Так, єдиним легальним методом переривання вагітності у Литві є хірургічний².

Варто також зазначити, що у 2016 році Міністерство освіти і науки Литовської Республіки затвердило Наказ “Про загальні положення санітарно-статевого просвітництва та сімейного виховання”³. Однак ефективність програми була низькою, у зв'язку з тим, що просвітництво було інтегроване в інші предмети, та відсутністю регламентованої системи підготовки вчителів до провадження виховання⁴.

У 2019 році, оцінюючи прогрес Литви в галузі репродуктивних прав жінок, Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок наголосив на необхідності забезпечити врахування просвітництвом з питань репродуктивного здоров'я гендерних аспектів, відповідність такого просвітництва віку, сприяння відповідальній поведінці та запобіганню вагітностям у ранньому віці та запобіганню інфекціям, що передаються статевим шляхом; забезпечити доступ до послуг у сфері репродуктивного здоров'я для всіх жінок; забезпечити наявність сучасних протизаплідних засобів, особливо у сільських місцевостях; забезпечити недорогий і, за необхідності, безкоштовний доступ до медичної допомоги жінкам, які не мають документів, у період вагітності, пологів та догляду за дитиною; врегулювати процедуру переривання вагітності не наказом Міністерства, а окремим законом; забезпечити жінок з обмеженими можливостями на власний розсуд вирішувати питання збереження вагітності, коли планувати вагітність і скільки вони хочуть мати дітей; забезпечити жінок з інвалідністю правом вільно та відповідально вирішувати питання, пов'язані з їх репродуктивним здоров'ям, без примусу, дискримінації чи насильства⁵.

Комітет ООН також наголошує на відсутності конкретних розділів Програми охорони здоров'я, які б комплексно стосувалися репродуктивного здоров'я, хоча вона включає розділи про материнське здоров'я та інфекції, що передаються статевим шляхом. Немає конкретних положень щодо послуг з репродуктивного здоров'я в первинному секторі охорони здоров'я. Ці послуги інтегровані в послуги лікаря загальної практики і надаються в лікарнях. Спеціалізовані послуги з репродуктивного здоров'я надаються лише в державному центрі з плануванні сім'ї, що розташований у столиці. Так, рівень послуг з репродуктивного здоров'я, що надаються в системі первинної медико-санітарної допомоги, є недостатнім для задоволення потреб населення.

У 2021 році Міністерством охорони здоров'я Литовської Республіки було підготовано законопроект “Про допоміжні репродуктивні технології”. Метою проекту було створення більш сприятливих умов для реалізації особою своїх репродуктивних прав, зокрема, допоміжної репродукції. Так, передбачається, що ДРТ можуть надаватися на прохання подружжя або чоловіка та жінки, що не знаходяться у шлюбі. Таким чином, пропонується відмовитись від вимоги щодо реєстрації шлюбу особами, що бажають скористатися послугами допоміжної репродукції.

¹ *Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos, 1994* (Lietuvos Respublikos Seimas). Oficialus LR Seimo interneto portalas <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.14276?jfwid=>>> (2022, червень, 03).

² *Safe abortion: technical and policy guidance for health systems, 2012* (World Health Organization). The official website of the World Health Organization <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/70914/9789241548434_eng.pdf?>> (2022, травень, 23).

³ *Dėl Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo, 2016* (Lietuvos Respublikos Seimas). Oficialus LR Seimo interneto portalas <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/285853b09aee11e68adcda1bb2f432d1?>>> (2022, червень, 03).

⁴ Juškaitė, J., Lapinskaitė, I., Drėgvaitė, P., Žemelytė, B. (2016). Reprodukcinės žmogaus teisės. *Mano Teisės* <<https://manoteises.lt/enciklopedija/reprodukcinės-zmogaus-teisės/>>> (2022, травень, 28).

⁵ *Committee on the Elimination of Discrimination against Women discusses situation of women in Cambodia, Bosnia and Herzegovina, and Lithuania with representatives of civil society, 2019* (The Office of the High Commissioner for Human Rights) The official website of the Office of the High Commissioner for Human Rights <<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/10/committee-elimination-discrimination-against-women-discusses-situation-women?>>> (2022, травень, 28).

Важливо, що законопроект містить положення згідно з яким, ДРТ у Литві не можуть бути використані для надання дитині, певних характеристик, у тому числі бажаної статі, за винятком того, щоб запобігти не тільки серйозній інвалідності, а й захворюванням, що загрожують життю (вичерпний перелік таких випадків встановлений Міністерством охорони здоров'я Литовської Республіки).

Проектом передбачено скасування вікових обмежень із застосування ДРТ з метою збереження фертильності у осіб до 14 років, якщо поточний стан здоров'я чи можливі медичні стани чи призначене лікування викликають обґрунтовані сумніви щодо продовження фертильності такої особи.

Законопроект регламентує надання послуг сурогатного материнства, за яких сурогатна матір зобов'язується виносити та народити дитину за допомогою статевих клітин іншої пари, репродуктивної тканини чи ембріона, за умови наявності у жінки медичних протипоказань до виношування та/або народження дитини або виношування та/або народження дитини фізіологічно неможливе або пов'язане з ризиком для життя та здоров'я такої пацієнтки та/або дитини.

Так, пропонується: 1) відмовитися від вимоги про те, що від дати підписання інформованої згоди пацієнта до початку процедури ДРТ має пройти не менше 7 календарних днів. Метою є заощадження часу для початку процедури допоміжної репродукції; 2) розглядати ДРТ як процес, що передбачає не тільки здійснення маніпуляцій з гаметами та/або репродуктивними тканинами та/або ембріонами, а також консультації, обстеження та лікування безпліддя; 3) передбачити, що питання допоміжної репродукції, збереження фертильності, донорства гамет, репродуктивних тканин та ембріонів мають вирішуватися з урахуванням інтересів їх донорів. Також встановлено, що рішення щодо ДРТ, збереження фертильності, донорства гамет, репродуктивних тканин та ембріонів ґрунтуються на оцінці потенційної користі та потенційної шкоди для донорів¹.

Очікуваними перевагами закону є: 1) доступ до ДРТ буде можливий незалежно від цивільного стану осіб (шлюб або партнерство), законодавчо регламентованим стане використання сурогатного материнства як методу ДРТ; 2) усі діти, незалежно від віку, зможуть отримати користь від збереження фертильності та мати своїх біологічних дітей у майбутньому; 3) інтереси донорів статевих клітин, репродуктивних тканин та ембріонів також будуть враховані в процедурах, пов'язаних із ДРТ без шкоди для їхнього здоров'я; 4) скасування зобов'язання зберігати ембріони на невизначений термін зменшить фінансовий тягар на пару, якій вони належать. Зазначається, що донорство ембріонів відповідатиме суті ДРТ – безкоштовному, добровільному, мотивованому альтруїзмом пожертвуванню, а не фінансовим міркуванням².

Утім, у своєму висновку на законопроект Державний фонд медичного страхування Міністерства охорони здоров'я акцентував увагу на тому, що запропоновані зміни призведуть до значного збільшення використання бюджетних коштів Фонду обов'язкового медичного страхування³.

Підсумовуючи, зауважимо, що хоча питання репродуктивного здоров'я залишаються пріоритетними у Литві, вони майже виключно обмежуються охороною материнства та дитинства і потребують подальшого розвитку у положеннях відповідного законодавства. Нагальним, зокрема є прийняття закону, що комплексно регламентував би права особи, що належать до сфери репродуктивних.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, зазначимо що зміст репродуктивних прав людини дуже динамічний. Досліджена сфера знаходиться у стані постійного розвитку, тому правовідносини, що виникають у зв'язку з реалізацією особою своїх репродуктивних прав мають бути належним

¹ Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymopakeitimo įstatymo projektas, 2021 (Lietuvos Respublikos Seimas). Oficialus LR Seimo interneto portalas <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/854a5233213011ecad9fbbf5f006237b?positionInSearchResults=10&searchModelUUID=7971dc01-b8b1-4450-bde7-183064000e36>> (2022, червень, 03).

² Lietuvos Respublikos Pagalbinio apvaisinimo įstatymopakeitimo įstatymo projekto. Aiškinamasis raštas, 2021 (Lietuvos Respublikos Seimas). Oficialus LR Seimo interneto portalas <<https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAP/854a5233213011ecad9fbbf5f006237b/bd82dfe22c11ec99bbc1b08701c7f8/>> (2022, червень, 03).

³ Dėl Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo, 2021 (Lietuvos Respublikos Seimas). Oficialus LR Seimo interneto portalas. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAN/5a2344d02c1c11ec99bbc1b08701c7f8?jfwid=-3u6wv7pra>> (2022, червень, 03).

чином забезпечені кожною державою. Зобов'язання, взяті на себе країнами, мають бути забезпечені конкретними гарантіями з метою уникнення декларативного характеру регламентації репродуктивних прав людини. Так, підлягають дотриманню та врахуванню обов'язкові й рекомендаційні положення міжнародних актів.

Так, незважаючи на те, що для України поняття «репродуктивні права» є відносно новим, Україна не тільки ратифікувала всі ключові міжнародні конвенції і договори в сфері захисту прав людини, в тому числі репродуктивних, а й забезпечує їх реалізацію власними правовими актами. Внесення до Верховної Ради України законопроектів пов'язаних з репродуктивними правами людини демонструє усвідомлення суспільством важливості даної сфери. Разом з тим, існують нагальні питання, котрі потребують детального вивчення та законодавчого врегулювання. Так, нагальним є прийняття окремого закону, який регулював би сферу використання ДРТ. Зокрема, уваги потребують наступні аспекти: встановлення медичних протипоказань при застосуванні ДРТ; ліцензування закладів репродуктивної медицини; наявність вікового обмеження для жінки, що планує стати сурогатною матір'ю; передбачення істотних умов договорів про сурогатне материнство; порядок переміщення статевих клітин, ембріонів і тканин; встановлення необхідних вимог до осіб, що бажають скористатися ДРТ; регламентація користування іноземцями послугами сурогатного материнства на території України тощо.

Щодо зареєстрованих альтернативних законопроектів № 6475-1 та № 6475-2, які спрямовані на врегулювання використання ДРТ, то викликає сумніви положення законопроекту № 6475-2, щодо можливості включення до такого переліку жінок та чоловіків з безпліддям, що за станом здоров'я потребують постійного догляду третьої особи. Важливо, що проектом Закону № 6475-2 не передбачено вимоги щодо отримання такими установами окремої ліцензії, а обмеження можливості отримання фінансової вигоди через посередництво допоможе запобігти перетворенню ДРТ на комерційне підприємство. Щодо регламентованого обома законопроектами положення стосовно договорів про сурогатне материнство, вважаємо доцільним передбачити вимогу нотаріального посвідчення договорів про надання послуг сурогатного материнства та розробити типовий договір з надання таких послуг. Акцентуємо увагу на тому, що вирішення питання ліцензування закладів репродуктивної медицини є надзвичайно важливим і необхідним для здійснення державного контролю за законністю їх діяльності. Утім, у проекті закону № 6475-2 не передбачено вимоги щодо отримання такими установами окремої ліцензії. Вважаємо, що обмеження можливості отримання фінансової вигоди через посередництво допоможе запобігти перетворенню ДРТ на комерційне підприємство. Щодо реклами у сфері ДРТ, зазначимо, що хоча положеннями законопроекту № 6475-2 наголошено на забороні реклами донорства репродуктивних клітин і тканин, та реклами, спрямованої на залучення жінок до надання послуг сурогатного материнства, утім відсутня регламентація відповідальності осіб, у випадку порушення вказаних заборон.

Окрім наведеного, законопроекти містять суттєві відмінності в регламентації питань вікового обмеження для жінки, що планує стати сурогатною матір'ю; право пацієнтів, закладів охорони здоров'я, комерційним структурам, що зберігають репродуктивні клітини, тканини та ембріони, ввозити в Україну вивозити за кордон зазначений репродуктивний матеріал з території України; необхідні вимог до осіб, що бажають скористатися ДРТ; користування іноземцями послугами сурогатного материнства на території України тощо.

Переконані, що зазначені положення є важливими з огляду реалізації особою своїх репродуктивних прав, тому неприпустимим є відсутність в Україні власної законодавчої концепції репродуктивних прав, що враховувала загальні інтереси особи, створювала механізми конституційного захисту та забезпечення репродуктивних прав людини.

З метою виконання взятих на себе Литовською Республікою зобов'язань, вважаємо, що ця країна має приділити увагу належному функціонуванню механізму забезпечення репродуктивних прав людини, шляхом прийняття відповідних законодавчих актів.

У Литві нагальним є врахування просвітництвом з питань репродуктивного здоров'я гендерних аспектів, відповідність такого просвітництва віку, сприяння відповідальній поведінці та запобіганню вагітностям у ранньому віці та запобіганню інфекціям, що передаються статевим шляхом; забезпечення доступу до послуг у сфері репродуктивного здоров'я для всіх жінок; забезпечення наявності сучасних протизаплідних засобів, особливо у сільських місцевостях; забезпечення недорогого і, за необхідності, безкоштовного доступу до медичної допомоги жінкам,

які не мають документів, у період вагітності, пологів та догляду за дитиною; врегулювання процедури переривання вагітності не наказом Міністерства, а окремим законом; забезпечення жінок з обмеженими можливостями на власний розсуд вирішувати питання збереження вагітності, коли планувати вагітність і скільки вони хочуть мати дітей; забезпечення жінок з інвалідністю правом вільно та відповідально вирішувати питання, пов'язані з їх репродуктивним здоров'ям, без примусу, дискримінації чи насильства тощо.

Щодо підготованого Міністерством охорони здоров'я Литовської Республіки законопроект "Про допоміжні репродуктивні технології", зазначимо, що хоча питання репродуктивного здоров'я залишаються пріоритетними, вони майже виключно обмежуються охороною материнства та дитинства і потребують подальшого розвитку у положеннях відповідного законодавства.

Так, вважаємо за необхідне, прийняття відповідного закону, присвяченого репродуктивним правам як самостійній категорії. Наведені новації дозволять Литовській Республіці належним чином регламентувати окремі види медичних технологій, пов'язаних із репродукцією людини.

References:

1. *Vozzvanie Tegeranskoj konferencii, 1968* (Mezhdunarodnaja konferencija po pravam cheloveka) [Proclamation of the Tehran Conference, 1968 (International Conference on Human Rights)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_900#Text> (2022, May, 25). [in Russian].
2. *Konventsija Orhanizatsiyi Ob yednanykh Natsiy pro likvidatsiyu vsikh form dyskryminatsiyi shchodo zhinok, 1979* (Heneralna Asambleya Orhanizatsiyi Obyednanykh Natsiy) [United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 1979 (United Nations General Assembly)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text> (2022, May, 25). [in Ukrainian].
3. *Konventsija pro prava dytyny, 1989* (Heneralna Asambleya Orhanizatsiyi Obyednanykh Natsiy) [Convention on the Rights of the Child, 1989 (United Nations General Assembly)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text> (2022, May, 25). [in Ukrainian].
4. *Venskaja deklaracija i Programma dejstvij, 1993* (Vsemirnaja konferencija po pravam cheloveka) [Vienna Declaration and Program of Action, 1993 (World Conference on Human Rights)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504#Text> (2022, May, 24). [in Russian].
5. *International Conference on Population and Development, 1994* (The United Nations General Assembly). *The official website of the United Nations Population Fund* <<https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>> (2022, May, 24). [in English].
6. *Pekinska deklaratsiya, 1995* (Chetverta Vsesvitnya konferentsiya zi stanovyshcha zhinok) [Beijing Declaration, 1995 (Fourth World Conference on Women)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text> (2022, May, 24). [in Ukrainian].
7. *Deklaracija tysjacheletija Organizacii Ob#edinennyh Nacij, 2000* (Generalnaja Assambleja Organizacii Obedinennyh Nacij) [United Nations Millennium Declaration, 2000 (United Nations General Assembly)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text> (2022, May, 24). [in Russian].
8. *Deklaracija o priverzhennosti delu borby s VICH/SPIDom, 2001* (Generalnaja Assambleja Organizacii Obedinennyh Nacij) [Declaration of Commitment on HIV/AIDS 2001 (United Nations General Assembly)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_846#Text> (2022, May, 24). [in Russian].
9. *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, 2011* (Council of Europe). *Official website of the Council of Europe* <<https://rm.coe.int/168008482e>> (2022, May, 25). [in English].
10. *United Nations Sustainable Development Summit, 2015* (The United Nations General Assembly). *Sustainable Development Knowledge Platform* <<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/summit>> (2022, May, 25). [in English].
11. *Nakaz Pro zatverdzhennya ta vprovadzhennya medyko-tehnologichnykh dokumentiv zi standartyzatsiyi medychnoyi dopomohy z pytan planuvanni simyi, 2014* (Ministerstvo okhorony zdorovya Ukrayiny) [Order on approval and implementation of medical and technological documents for standardization of medical care for family planning, 2014 (Ministry of Health of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059282-14#Text>> (2022, May, 25). [in Ukrainian].

12. *Konstytutsiya Ukrayiny, 1996* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Constitution of Ukraine 1996 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>> (2022, May, 25). [in Ukrainian].
13. *Tsyvilnyy kodeks, 2003* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Civil Code, 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (2022, May, 28). [in Ukrainian].
14. *Simeynny kodeks Ukrayiny, 2002* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Family Code of Ukraine, 2002 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>> (2022, May, 28). [in Ukrainian].
15. *Zakon Ukrayiny Osnovy zakonodavstva Ukrayiny pro okhoronu zdorov'ya, 1993* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Law of Ukraine Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care, 1993 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>> (2022, May, 28). [in Ukrainian].
16. *Nakaz Pro zatverdzhennya Poryadku zastosuvannya dopomizhnykh reproduktyvnykh tekhnolohiy v Ukrayini, 2013* (Ministerstvo okhorony zdorov'ya Ukrayiny) [Order on approval of the Procedure for the use of assisted reproductive technologies in Ukraine 2013 (Ministry of Health of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>> (2022, May, 28). [in Ukrainian].
17. *Proekt Zakonu reproduktyvni prava ta harantiyi yikh zdiysnennya, 2004* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Draft Law on Reproductive Rights and Guarantees of Their Implementation, 2004 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5105&skl=5> (2022, June, 01). [in Ukrainian].
18. Skyba, E., Tkachenko, K. (2021). Gender challenges of modern societies. *Philosophy, economics and law review*, 1, 2, 18-25. [in English].
19. *Proekt Zakonu pro dopomizhni reproduktyvni tekhnolohiyi, 2021* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Draft Law on Assisted Reproductive Technologies 2021 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73524> (2022, May, 13). [in Ukrainian].
20. *Proekt Zakonu pro dopomizhni reproduktyvni tekhnolohiyi, 2022* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Draft Law on Assisted Reproductive Technologies, 2022 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73571> (2022, May, 13). [in Ukrainian].
21. *Proekt Zakonu pro dopomizhni reproduktyvni tekhnolohiyi, 2022* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Draft Law on Assisted Reproductive Technologies, 2022 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73585> (2022, May, 10). [in Ukrainian].
22. *Postanova Pro realizatsiyu statii 281 Tsyvilnoho kodeksu Ukrayiny, 2006* (Kabinet Ministriv Ukrayiny) [Resolution on the implementation of Article 281 of the Civil Code of Ukraine, 2006 (Cabinet of Ministers of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2006-n#Text>> (2022, May, 10). [in Ukrainian].
23. Beschastnyi, V., Fomenko, A., Obushenko, N., Nalyvaiko, L. (2019). Place of Court Precedent in the System of Law of the European Union And in the System of Law of Ukraine. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 22, 1-6. [in English].
24. *Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992* (Lietuvos Respublikos Seimas) [Constitution of the Republic of Lithuania, 1992 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania]. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1890>> (2022, June, 02). [in Lithuanian].
25. *Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas, 2016* (Lietuvos Respublikos Seimas) [Law of the Republic of Lithuania on Assisted Reproduction, 2016 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania] <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f31c44c27bd711e6a0f68fd135e6f40c/asr>> (2022, June, 02). [in Lithuanian].
26. *Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos, 1994* (Lietuvos Respublikos Seimas) [Regarding the Procedure for Performing Abortion Surgery, 1994 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania] <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.14276?jfwid=>> (2022, June, 03). [in Lithuanian].
27. *Safe abortion: technical and policy guidance for health systems, 2012* (World Health Organization), 2012. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/70914/9789241548434_eng.pdf> (2022, May, 23). [in English].
28. *Dėl Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo, 2016* (Lietuvos Respublikos Seimas) [Regarding the approval of the General Program for Health and Sexuality Education and Preparation for the Family, 2016 (Seimas of the Republic of Lithuania)].

- Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania] <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/285853b09aee11e68adcda1bb2f432d1>> (2022, June, 03). [in Lithuanian].
29. Juškaitė, J., Lapinskaitė, I., Drėgvaitė, P., Žemelytė, B. (2016). Reprodukcinės žmogaus teisės [Reproductive human rights] <<https://manoteises.lt/enciklopedija/reprodukcines-zmogaus-teises/>> (2022, May, 28). [in Lithuanian].
30. *Committee on the Elimination of Discrimination against Women discusses situation of women in Cambodia, Bosnia and Herzegovina, and Lithuania with representatives of civil society, 2019* (The Office of the High Commissioner for Human Rights) <<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/10/committee-elimination-discrimination-against-women-discusses-situation-women>> (2022, May, 28). [in English].
31. *Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymopakeitimo įstatymo projektas, 2021* (Lietuvos Respublikos Seimas) [Law of the Republic of Lithuania on Assisted Reproduction No. Draft Law Amending, 2021 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania]. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/854a5233213011ecad9fbbf5f006237b?positionInSearchResults=10&searchModelUUID=7971dc01-b8b1-4450-bde7-183064000e36>> (2022, June, 03). [in Lithuanian].
32. *Lietuvos Respublikos Pagalbinio apvaisinimo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto. Aiškinamasis raštas, 2021* (Lietuvos Respublikos Seimas). [Law of the Republic of Lithuania on Assisted Reproduction no. Bill amending XII-2608. Explanatory note, 2021 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania] <<https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAP/854a5233213011ecad9fbbf5f006237b/bd82dfe22c1c11ec99bbc1b08701c7f8/>> (2022, June, 03). [in Lithuanian].
33. *Dėl Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo, 2021* (Lietuvos Respublikos Seimas). [Regarding the approval of the General Program for Health and Sexuality Education and Preparation for the Family, 2021 (Seimas of the Republic of Lithuania)]. *Oficialus LR Seimo interneto portalas* [Official website of the Seimas of the Republic of Lithuania] <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAN/5a2344d02c1c11ec99bbc1b08701c7f8?jfwid=-3u6wv7pra>> (2022, June, 03). [in Lithuanian].

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.4.7

Oleh Todoshchak, PhD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5831-5297>

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

Diana Kozachuk, PhD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0988-9259>

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

CERTAIN ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE JURISDICTION IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION

Олег Тодощак, к. ю. н.

Діана Козачук, к. ю. н.

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

The paper studies peculiarities of the implementation of the principles of administrative justice in the conditions of digital transformation. It has been established that the implementation of Ukraine's political course for integration into the European Union contributes to the spread of processes of transformation and modernization of certain aspects of legal life, which are particularly vividly reflected in the principles of the administration of justice.

The principles of administrative proceedings are a connecting link between the guiding laws of the development and functioning of public-law relations and their regulation, which is expressed in the process of administration of justice. The principles of administrative proceedings should be considered as imperative requirements that determine the fundamental orientation of the organization of the judicial process and the administration of justice in cases arising in the field of public-legal relations.

The principles of administrative justice are being transformed in accordance with the modern challenges of society. In particular, the content and method of expression of the principles of justice in administrative cases are subject to change, that is especially clearly manifested under the influence of the digital transformation process, saturating the physical world with electronic and digital devices, means, systems and the establishment of electronic communication exchange between them and creating a cyber-physical space. It has been established that in the context of administrative proceedings, digital transformation should be considered as the implementation of the processes of informatization, computerization and digitalization in the sphere of justice in order to ensure proper interaction between the person and the state while achieving the main goal of the judicial branch of government.

The influence of digitalization on the principles of transparency and openness of administrative proceedings, competitiveness, and official clarification of the circumstances of the case, are outlined.

Keywords: justice, administrative proceedings, principle, digitalization, enforcement.

Вступ. Реалізація закріпленого Конституцією України політичного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу сприяє поширенню процесів трансформації та модернізації окремих аспектів правового життя суспільства в різних сферах суспільних відносин. Особливо яскраво процеси цифрової трансформації відобразились на відправних засадах реалізації процесу

правозастосування, зокрема здійснення правосуддя. Враховуючи те, що адміністративне судочинство є особливою формою правосуддя щодо адміністративних справ, необхідним є дослідження особливостей оновлення принципів адміністративного судочинства в умовах становлення України як цифрової держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засади адміністративного судочинства були предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як: В.Б. Авер'янова, С.Т. Гончарука, В.І. Шишкіна, В.К. Матвійчука, І.О. Хара, Г.П. Тимченка, А.О. Селіванова, І.Б. Коліушко, О.П. Рябченко, Р.О. Куйбіди, О.В. Кузьменко та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, окремі аспекти принципів адміністративного судочинства потребують наукового переосмислення відповідно до викликів сучасності.

Метою статті є аналіз впливу цифрової трансформації сфери правосуддя на реалізацію принципів адміністративного судочинства України.

В ході проведеного дослідження застосовувалися як загально-наукові, так і спеціальні методи пізнання, що дозволили досягти належного рівня наукової аргументації висновків щодо впливу цифрової трансформації на реалізацію принципів адміністративного судочинства.

Виклад основного матеріалу. Адміністративне судочинство як особлива форма здійснення правосуддя являє собою специфічну діяльність адміністративних судів, що спрямована, відповідно ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства, на справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень¹. Як і будь-яка діяльність, адміністративне судочинство реалізується на основі певних вихідних положень, додержання яких сприяє узгодженості дій усіх його учасників та забезпечує реалізацію основної мети даного виду судочинства. Такими вихідними положеннями є принципи адміністративного судочинства.

З позиції загальнотеоретичної юриспруденції, ще за часів античності принципи розцінювалися як найважливіша частина розвитку правової науки (*principium est potissima pars cuiusque rei*)². О.Ф. Скакун, характеризуючи принципи, говорить про іманентний історичний характер, адже вони є плодом багатовікового розвитку людства, результатом осмислення закономірностей розвитку суспільства в цілому, втіленням демократичної та гуманістичної традицій³. В цьому контексті принципи, зокрема адміністративного судочинства, доцільно розцінювати в якості сполучної ланки між керівними закономірностями розвитку та функціонування публічно-правових відносин та їх регулюванням, що має вираження у процесі здійснення правосуддя.

У науковій літературі актуальним залишається питання співвідношення категорій засади та принципи адміністративного судочинства. Згідно одного підходу, принципи та засади є рівнозначними між собою та мають вживатися як синоніми⁴; прихильники наступного підходу обґрунтовують тезу, що засади та принципи не є тотожними правовими категоріями. Зокрема, Бакаянова Н.М. розмежовує засади та принципи наступним чином: принципи є основоположними, вихідними ідеями, на яких ґрунтується організація та здійснення певного виду правової діяльності, натомість засади за своєю суттю максимально наближені до принципів, але є більш розкритими та деталізованими⁵. На законодавчому рівні тлумачення термінів засади та принципи адміністративного судочинства не закріплено, проте враховуючи позицію законодавця стосовно розмежування згаданих категорій⁶, доходимо висновку про їх еквівалентний характер.

¹ Кодекс адміністративного судочинства України, 2005 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>> (2022, липень, 11).

² Гусарєва, С. Д. Тихомирова, О. Д. (ред.) (2017). *Теорія держави та права*. Київ: НАВС, Освіта України, 120.

³ Скакун, О. Ф. (2001). *Теорія держави і права*. Харків: Консум, 258-261.

⁴ Полянський, А. О. (2017). Засади (принципи) кримінального провадження: сутність, значення, система і важливість унормування. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*, 26, 116.; Прийма, С. В. (2014). Поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*, 28, 49.

⁵ Бакаянова, Н. М. (2016). Основи, засади та принципи адвокатури: співвідношення понять. *Наукові праці НУ «ОЮА»*, 25 <<http://npnuola.onua.edu.ua/index.php/1234/article/view/480/458>> (2022, липень, 11).

⁶ Цивільний процесуальний кодекс України, 2004 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>> (2022, липень, 11); Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>> (2022, липень, 11).

Правовою доктриною вироблено чимало тлумачень засад адміністративного судочинства. Так, Я.В. Горобцова під принципами здійснення правосуддя в адміністративних справах розуміє найбільш абстрактні правила щодо справедливого розгляду та вирішення судами адміністративних справ¹. Принципами адміністративного судочинства, на думку М.В. Коваліва та І.Б. Стахури, є основні засади, що становлять якісні особливості та специфічні властивості даного виду судочинства, в яких у концентрованому вигляді виявлена воля народу наділити право такими якостями, які найбільш повно мали б можливість реалізувати його ідеї і погляди у визначенні основ організаційної побудови адміністративного судочинства, а також відображають перспективи його розвитку та забезпечують захист прав, свобод і інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень². С.Т. Гончарук та Л.П. Белкін визначають адміністративно-процесуальні принципи як основні, керівні ідеї, базові положення, на яких ґрунтується адміністративно-процесуальна діяльність уповноважених на те суб'єктів щодо розгляду і вирішення індивідуально-конкретних адміністративних справ у сфері публічного управління³. Беручи до уваги різноманітні доктринальні погляди науковців стосовно визначення принципів адміністративного судочинства, пропонуємо тлумачити категорію «засади адміністративного судочинства» як імперативні вимоги, що визначають основоположну спрямованість організації судового процесу та здійснення правосуддя у справах, що виникають у сфері публічно-правових відносин.

Первісно базові принципи здійснення судочинства, що згодом були конкретизовані відповідно до особливостей окремих видів судочинства та набули вираження у профільних кодифікованих нормативно-правових актах, було закладено Конституцією України (ст. 129). На теперішній час принципи відправлення правосуддя в адміністративних справах представлені в ст. 2 ч. 3 КАС, до яких віднесено: 1) верховенство права, 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, 3) гласність і відкритість судового процесу, його повне фіксування технічними засобами, 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі, 5) обов'язковість судового рішення, 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи, 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом, 8) розумність строків розгляду справи судом, 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами, 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення⁴.

Згаданий перелік засад адміністративного судочинства прийнято вважати оновленим. Зокрема, порівнюючи першу та останню редакції Кодексу адміністративного судочинства, доходимо висновку про трансформацію та розширення переліку принципів здійснення правосуддя (з семи до десяти), що обумовлено набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким звернено увагу на специфіку адміністративного судочинства⁵. Крім того, відповідно до сучасних викликів суспільства, зміні підлягає також зміст та спосіб вираження самих засад здійснення правосуддя в адміністративних справах, що особливо яскраво проявляється під впливом процесу цифрової трансформації.

На законодавчому рівні зміст терміну «цифрова трансформація» відсутній, натомість Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки визначено,

¹ Горобцова, Я. В. (2014). Щодо принципів адміністративного судочинства. *Науковий вісник МГУ. Серія: Юриспруденція*, 12, .2, 136.

² Ковалів, М. В., Стахура, І. Б. (2014). Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 182-183.

³ Гончарук, С. Т., Белкін, Л. П. (2014). Трансформація принципів адміністративного процесу в адміністративному судочинстві. *Юридичний вісник*, 1 (30), 62.

⁴ Кодекс адміністративного судочинства України, 2005 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>> (2022, липень, 11).

⁵ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів, 2017 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>> (2022, липень, 11).

що під цифровізацією є насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливує інтегральну взаємодію віртуального та фізичного та створює кіберфізичний простір¹. У контексті адміністративного судочинства цифрову трансформацію доцільно розглядати як втілення процесів інформатизації, комп'ютеризації та діджиталізації в сферу творення правосуддя з метою забезпечення належної взаємодії між людиною та державою під час досягнення основної мети діяльності судової гілки влади. Розглянемо деякі аспекти реалізації принципів адміністративного судочинства в умовах цифрової трансформації.

Принцип верховенства права, що є одним із основоположних принципів адміністративного судочинства, містить своє закріплення у ст. 8 Конституції України, натомість його зміст представлений у ст. 3, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, безпека і недоторканність визнаються найвищою соціальною цінністю. Складові принципу верховенства права перелічені у Доповіді Венеціанської комісії «За демократію через право» та налічують шість підпринципів², проте для цілей цієї статті необхідним є звернення уваги на таку його складову як доступ до правосуддя.

Відповідно до ст. 10 Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом³. Основним Законом України визначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55)⁴. З метою забезпечення реалізації принципу на доступ до правосуддя в епоху цифрової трансформації, законодавцем введено окремі нововведення, що є результатом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Зокрема, прикладом є створення Кабінету електронних сервісів, що дозволяє подати позовну заяву до суду в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Як встановлено ч. 11 ст. 44 Кодексу адміністративного судочинства України, якщо позов, апеляційна, касаційна скарга подані до суду в електронній формі, позивач, особа, яка подала скаргу мають подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази виключно в електронній формі, крім випадків, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі⁵.

Останнім часом важливості набуває механізм транслявання судових засідань, що є результатом співпраці громадянського суспільства з судовою системою та важливим рушієм підвищення рівня забезпечення права на справедливий суд. Перша трансляція судового засідання он-лайн відбулась 6 липня 2015 року у Святошинському районному суді м. Києва у справі № 759/3498/15-к про «Вбивства людей 20.02.2014 р. під час Євромайдану», причиною чого стала неможливість присутності на судових слуханнях всіх бажаючих (більше 220 осіб). Наразі особливості проведення онлайн-транслявання судових засідань передбачені листом Державної судової адміністрації України №15-1924/16 від 14 березня 2016 року, а підставами є: 1) клопотання особи (осіб), 2) справа повинна мати значний суспільний інтерес⁶. За умови виконання згаданих пунктів, суди за допомогою відеокамер, встановлених у залах судових засідань, здійснюють трансляцію судових засідань суспільно важливих справ до мережі YouTube (канал «Судова влада України»)⁷ та порталу «Судова влада України».

¹ Розпорядження про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації, 2018 (Кабінет Міністрів України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80/ed20180117#n20>> (2022, липень, 11).

² Доповідь Венеціанської комісії «За демократію через право» (Венеція, 25-26 березня 2011 року). *Право України*, 10, 177.

³ Загальна декларація прав людини, 1948 (ООН). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text> (2022, липень, 11).

⁴ Там само.

⁵ Кодекс адміністративного судочинства України, 2005 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20171215#n9553>> (2022, липень, 11).

⁶ Державна судова адміністрація України (2016). *Лист №15-1924/16* <<http://hrvector.org/podiyi/18-04-23-klopotannya>> (2022, липень, 11).

⁷ YouTube (2022). Канал «Судова влада України» <<https://www.youtube.com/channel/UCFDRcAmACu5ljF-YUMGctnA>> (2022, липень, 11).

Принцип відкритості судового процесу надає особам, які не причетні до адміністративної справи, право бути присутніми на засіданнях адміністративного суду. Відкритість судового процесу, відповідно до ч. 1 ст. 195 Кодексу адміністративного судочинства, не виключає можливості учасників процесу брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судові засідання визнана судом обов'язковою. Крім того, з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. При цьому, ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку несе учасник справи, який подав відповідну заяву (ч. 4)¹. Реалізація принципів доступу до правосуддя та відкритості судового процесу, зокрема подання позову, апеляційної або касаційної скарги в електронній формі чи участь у судовому процесі в режимі відеоконференції забезпечується за умови впровадження здобутків діджиталізації та належного функціонування програм Zoom, Skype, Discord, Google Hangouts, TrueConf, MyOwnConference, GoToMeeting тощо.

Принцип обов'язковості судового рішення впливає і обумовлюється загальною гласністю судочинства, що полягає у публікації судового рішення та можливості кожного отримувати інформацію про справи, що розглядаються судами. Законом України «Про доступ до судових рішень» визначено порядок доступу до судових рішень з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства (ст. 1)². Згідно ст. 2 вказаного Закону, право на доступ до судових рішень забезпечується шляхом оприлюдненням судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України в порядку, крім опублікування їх у друкованих виданнях або поширення в електронній формі. Особам, які беруть (брали) участь у справі, забезпечується доступ до судових рішень у їхній справі в порядку, встановленому процесуальним законом, натомість особи, які не беруть (не брали) участі у справі, мають право ознайомитися із судовим рішенням у повному обсязі, якщо воно безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків, у порядку, передбаченому Законом. Однак такі особи повинні довести наявність обґрунтованого інтересу до результатів розгляду конкретної адміністративної справи, що має проявлятися, зокрема у намірі їх оскарження.

Принцип доступу до судового рішення (рішення, судового наказу, постанови, вироку, ухвали, ухвалених судами загальної юрисдикції) реалізується шляхом використання Єдиного державного реєстру судових рішень, а також альтернативних реєстрів, якими є YouControl, OpenDataBot (Бабуся реєстр) тощо. Останнім часом популярності набирає безкоштовний аналог Єдиного державного реєстру судових рішень – EasyGov³, що направлений на швидкий та зручний пошук судових рішень. Розглядаючи принцип доступу до судового рішення у широкому значенні, доцільно вести мову про Український реєстр судових рішень ЄСПЛ під назвою Hudoc. Він є базою даних, що налічує майже всі рішення Європейського суду, а їх пошук здійснюється за контекстом, номером, мовою тощо⁴.

Досить суттєвий вплив здійснює цифровізація на реалізацію принципів процесуальної рівності учасників адміністративного судочинства, змагальності та офіційного з'ясування обставин справи. Процесуальна рівність надає сторонам рівноцінні можливості використання своїх процесуальних прав незалежно від будь-яких зовнішніх обставин. Так, в контексті впливу цифровізації на даний принцип варто відзначити надання сторонам розширеного спектру можливостей реалізації своїх процесуальних прав, зокрема, через використання цифрових технологій. Водночас, слід зауважити, що сторона – носій владних повноважень отримує більш «жорстку прив'язку» саме до електронного

¹ Закон України про доступ до судових рішень, 2005 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>> (2022, липень, 11).

² Там само.

³ EasyGov – Інструмент для аналізу єдиного реєстру судових рішень (2022). *Головна сторінка* <<https://easygov.com.ua/>> (2022, липень, 11).

⁴ HUDOC – European Court of Human Rights (2022). *Homepage*
<[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})>
(2022, липень, 11).

формату своєї процесуальної діяльності. Це має вираз у використанні офіційних засобів електронного зв'язку, обов'язку мати і використовувати електронний цифровий підпис. В той час, як приватна особа – сторона спору може вільно обирати форму своєї участі у судовому процесі.

Змагальність як основоположна засада адміністративного судочинства отримала у зв'язку із цифровізацією правосуддя додаткового імпульсу розвитку у контексті удосконалення і розширення доказової діяльності. В КАС України закріплено визначення і особливості використання в судовому процесі електронних доказів, вирішено питання про їх допустимість і достовірність. Відтак, реалізація принципу змагальності відповідає сучасним можливостям використання у публічно-правових відносин цифрових технологій.

Щодо принципу офіційного з'ясування обставин справи, можна констатувати, що потенціал його трансформації поки що не реалізовано в повному обсязі. Цей принцип є квінтесенцією специфіки адміністративного судочинства, оскільки надає адміністративному суду додаткових можливостей для зайняття практичної позиції при розгляді і вирішення публічно-правового спору через призму захисту прав, свобод і інтересів приватної особи. Традиційно, дія цього принципу розглядається у трьох правомочностях суду: вийти за межі позовних вимог, витребувати з владної ініціативи докази, обмежити диспозитивне розпорядження процесуальною долею справи учасником процесу. Відтак, саме у обов'язку адміністративного суду щодо вжиття визначених законом заходів, необхідних для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи можна побачити «точки зростання» для посилення використання інформаційно-телекомунікаційних мереж і технологій. Нажаль, на сьогоднішній день, в законодавстві України відсутні правові приписи що гарантують взаємодію суду із законодавчою і виконавчою гілками влади та місцевим самоврядуванням щодо отримання необхідної для розгляду і вирішення справи інформації. Безперечно, вимога належного реагування на запит суду діє, але в даному випадку мова йде про більш гнучкі механізми взаємодії, спрямовані на доступ суду до баз даних зазначених органів, отримання консультацій і пояснень від них.

Окремо слід зупинитись на принципі забезпечення права на апеляційний перегляд (касаційне оскарження) судового рішення. Апеляційна скарга подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції, який і здійснює апеляційний перегляд справи (ст. 297 КАС України) з виконанням вимог ст. 296 КАС України щодо форми і змісту скарги. Згідно з ч. 1 ст. 296 КАС України, апеляційна скарга подається у письмовій формі, а, відповідно до ч.ч. 2, 4, 5 ст. 18 КАС України, скарги та інші визначені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, яка забезпечує обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу. Із застосуванням ЄСІТС суд направляє судові рішення та інші процесуальні документи учасникам судового процесу на їх офіційні електронні адреси, вчиняє інші процесуальні дії в електронній формі. Водночас, до дня початку функціонування ЄСІТС, згідно зазначено у пп. 1, 3 п. 15 розділу VII «Перехідні положення» КАС України, подання, реєстрація, надсилання процесуальних та інших документів, доказів, формування, зберігання та надсилання матеріалів справи здійснюються в паперовій формі; розгляд справи у суді здійснюється за матеріалами справи у паперовій формі. Відповідно до пп. 5 п. 15 того ж розділу, апеляційні та касаційні скарги подаються учасниками справи до або через відповідні суди¹.

У контексті встановлення відповідності апеляційної скарги вимогам щодо її форми, змісту та способу подання, окремими дослідниками звернено увагу на прояв надмірного формалізму стосовно даного питання. Зокрема, Скрипченком В.О. зазначено, що даний аспект був неодноразово констатований ВС, зокрема у постанові Касаційного адміністративного суду від 10.10.2019 р. у справі № 340/538/19, постанові Касаційного цивільного суду від 23.01.2019 р. у справі № 496/585/18, постанові Касаційного адміністративного суду від 06.09.2019 р. у справі № 2340/4648/18. Конкретизуючи позиції ВС, доцільно виокремити наступні положення щодо згаданого питання: 1) відсутність ЄСІТС не перешкоджає поданню скарги до апеляційного суду в паперовій формі, разом з тим, відсутність факту початку повноцінного функціонування ЄСІТС не може бути перешкодою

¹ Кодекс адміністративного судочинства України, 2005 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>> (2022, липень, 11).

для роботи її підсистеми «Електронний суд» та відповідно, права особи на подання процесуальних документів через цю підсистему в електронній формі, відповідно, апеляційна скарга може бути подана як у паперовій, так і в електронній формі з обов'язковим скріпленням власним електронним підписом учасника справи через Електронний кабінет; 2) апеляційна скарга може бути подана як безпосереднього до апеляційного суду, так і через місцевий суд¹.

Висновок. Принципи адміністративного судочинства не є сталою правовою категорією, вони трансформуються відповідно до сучасних викликів суспільства, що особливо яскраво проявляється під впливом процесу цифрової трансформації. У контексті адміністративного судочинства цифрову трансформацію доцільно розглядати як втілення процесів інформатизації, комп'ютеризації та діджиталізації в сферу творення правосуддя з метою забезпечення належної взаємодії між людиною та державою під час досягнення основної мети діяльності судової гілки влади.

Вплив цифровізації на реалізацію принципів адміністративного судочинства полягає у: створенні додаткових інструментів; формуванні нових повноважень як суду, так і учасників адміністративного судочинства; формування нових секторів процесуальної діяльності. Широкомасштабна зміна смислового наповнення принципів адміністративного судочинства під впливом цифровізації для сучасного рівня впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в Україні не розглядається як короткострокова перспектива.

References:

1. Bakaianova, N. M. (2016). Osnovy, zasady ta pryntsyipy advokatury: spivvidnoshennia poniat [Basics, foundations and principles of advocacy: correlation of concepts]. *Naukovi pratsi NU «OUA»* [Scientific works of OU "OLA"], 18, 20-25. [in Ukrainian].
2. Honcharuk, S. T., Bielkin, L. P. (2014). Transformatsiia pryntsyypiv administratyvnoho protsesu v administratyvnomu sudochynstvi [Transformation of the principles of the administrative process in administrative proceedings]. *Yurydychnyi visnyk* [Legal Bulletin], 1 (30), 62-67. [in Ukrainian].
3. Horobtsova, Ya. V. (2014). Shchodo pryntsyypiv administratyvnoho sudochynstva [Regarding the principles of administrative proceedings]. *Naukovyi visnyk MHU* [Scientific Bulletin of MGU], 12, 2, 136-140. [in Ukrainian].
4. *Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy, 1991* (Verkhovna Rada Ukrainy). [Economic Procedural Code of Ukraine 1991 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynij sait Verkhovnoji Rady Ukrainy* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>> (2022, July, 20). [in Ukrainian].
5. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine] (2011). Dopovid Venetsianskoi komisii «Za demokratiuu cherez pravo» [Report of the Venice Commission "For democracy through law"], 10, 168-184. [in Ukrainian].
6. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny 1948* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Universal Declaration of Human Rights. (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynij sait Verkhovnoji Rady Ukrainy* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text> (2022, July, 20). [in Ukrainian].
7. Kovaliv, M. V., Stakhura, I. B. (2014). Pryntsyipy administratyvnoho sudochynstva: poniattia, zmist, systema. [Principles of administrative proceedings: concept, content, system] *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav* [Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs], 4, 174-184. [in Ukrainian].
8. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy, 2005* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Administrative Judicial Code of Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynij sait Verkhovnoji Rady Ukrainy* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>> (2022, July, 20). [in Ukrainian].
9. *Konstitutsiya Ukrainy, 1996* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Constitution of Ukraine, 1996 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynij sait Verkhovnoji Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>>. (2022, July, 20). [in Ukrainian].
10. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy, 2012* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Criminal Procedure Code of Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynij sait Verkhovnokh Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>> (2022, July, 20). [in Ukrainian].
11. *Lyst Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy, 2016* [Letter of the State Judicial Administration of Ukraine]. <<http://hrvector.org/podiyi/18-04-23-klopotannya>> (2022, July, 20). [in Ukrainian].

¹ Скрипченко, В. О. (2020). Принципи адміністративного судочинства: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 140.

12. Polianskyi, A. O. (2017). Zasady (pryntsyipy) kryminalnoho provadzhennia: sutnist, znachennia, systema i vazhlyvist unormuvannia [Basics (principles) of criminal proceedings: essence, meaning, system and importance of normalization]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody «PRAVO»* [Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Pravo frying pans], 26, 111-117. [in Ukrainian].
13. Pryima, S. V. (2014). Poniattia pryntsyipy v aspekti spivvidnoshennia z sumizhnymy katehoriiami [Concept of the principle in the aspect of relationship with adjacent categories]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia* [State construction and local self-government], 28, 46-55. [in Ukrainian].
14. *Zakon Ukrainy pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv, 2017* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Law of Ukraine on amendments to the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts]. (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>> (2022, July, 20). [in Ukrainian].
15. *Zakon Ukrainy pro dostup do sudovykh rishen, 2021* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Law of Ukraine on access to court decisions, (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>> (2022, July, 20). [in Ukrainian].
16. *Postanova pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii, 2018* (Kabinet Ministriv Ukrainy) [On the approval of the Concept of the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 and the approval of the plan of measures for its implementation (Cabinet of Ministers of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80/ed20180117#n20>> (2022, July, 20). [in Ukrainian].
17. Skakun, O. F. (2001). *Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk* [Theory of the state and law: a textbook]. Kharkiv: Konsum. [in Ukrainian].
18. Skrypchenko, V. O. (2020). *Pryntsyipy administratyvnoho sudochynstva* [Principles of administrative justice]: *dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata yurydychnykh nauk* [thesis for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences]. Ternopil: Ternopil National University of Economics. [in Ukrainian].
19. YouTube (2022). *Kanal Sudova vlada Ukrainy* [Channel Judiciary of Ukraine] <<https://www.youtube.com/channel/UCFDRcAmACu5lJF-YUMGctnA>> (2022, July, 20). [in Ukrainian].
20. Husariev, S. D., Tykhomirov, O. D. (ed.) (2017). *Teoriia derzhavy ta prava* [Theory of the state and law]. Kyiv opp: NAVS, Osvita Ukrainy. [in Ukrainian].
21. *Tsyvilnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy, 2004* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Civil Procedure Code of Ukraine, 2004 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9041>> (2022, July, 20). [in Ukrainian].
22. EasyGov – Instrument dlia analizu yedynoho reiestru sudovykh rishen [EasyGov – A tool for analyzing the unified register of court decisions] (2022). *Holovna storinka* [Homepage] <<https://easygov.com.ua>> (2022, July, 20). [in Ukrainian].
23. HUDOC – European Court of Human Rights (2022). *Homepage* <<https://hudoc.echr.coe.int/>> (2022, July, 20).
24. Arakelian, M., Ivanchenko, O., Todoshchak, O. (2020). Alternative dispute resolution procedures using information technologies: legal regulation in the European Union and the USA. *Amazonia Investiga*, 9 (26), 60-67. <<https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1107>> (2022, July, 20).

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.4.8

Pavlo Vovk, PhD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8187-1849>

Head of the District Administrative Court of Kyiv, Ukraine

PROCEDURAL FORM OF DISPUTE SETTLEMENT WITH THE PARTICIPATION OF A JUDGE IN ADMINISTRATIVE JUDICIARY

Павло Вовк, к. ю. н.

голова Окружного адміністративного суду міста Києва, Україна

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

The article is devoted to defining the features of the procedural form of the dispute settlement procedure with the participation of a judge in administrative proceedings. The relationship between the dispute settlement procedure and the judicial process was established, and their common and distinctive features were clarified. The possibility of considering this procedure as an integral part of the administrative justice system is substantiated, provided the spectrum of tasks of administrative courts is expanded and the concept of understanding the functions of the judicial system exclusively in the administration of justice is justified. Distinctive features of dispute settlement with the participation of a judge and mediation are systematized. It is proposed to consider dispute settlement with the participation of a judge as a separate court procedure with a special procedural form.

The degree of formalization of the dispute settlement procedure with the participation of a judge in administrative proceedings is analyzed. Attention is focused on the expediency of recognizing such a procedure as formalized, taking into account the normative consolidation of its main principles, the presence of certain principles based on the goal of compromise settlement of public-law disputes, assigned to the competence of administrative courts and forming the general atmosphere of the procedural form of the relevant proceedings, as well as the presence of official procedural acts reflecting and fixing the results of its mandatory stages.

The difference between the stages of the dispute settlement procedure with the participation of a judge and the stages of classical mediation and its varieties is established. The need for regulatory fixation of the stages of opening proceedings, preparation and consideration of a dispute, termination of proceedings is substantiated.

It is concluded that the dispute settlement procedure with the participation of a judge is a separate judicial procedure that should be developed as an element of a complicated system of administrative proceedings. It has a special procedural form, which is characterized by special principles and a truncated structure, covering three stages: discovery, proceedings, preparation and consideration of the dispute, termination of proceedings.

Keywords: administrative proceedings, procedural form, court proceedings, dispute settlement with the participation of a judge, reconciliation.

Вступ. Динамічність сучасного світу формує нову парадигму правової реальності, у якій мінливість і гнучкість інструментарію стає критичною умовою досягнення мети правового регулювання суспільних відносин. Цей тренд є очевидним і беззаперечним, але він є наслідком і більш глибоких перетворень, пов'язаних із зміною системи цінностей, у якій права людини визнаються основною «точкою опори». Посилення антропо-соціального виміру права та поступова втрата позицій його позитивістського сприйняття неминуче призводять до необхідності

переосмислення мети державно-владного впливу на суспільних відносин, урізноманітнення правового інструментарію, в тому числі і у найбільш консервативних правових сферах, таких як судочинство. Сучасний світ вимагає альтернатив в усьому, навіть у правосудді. Таким чином, тенденція до диференціації процесуальної форми судочинства та створення альтернативних способів врегулювання конфліктів буде лише набирати обертів.

В адміністративному судочинстві зазначена тенденція отримала прояв не лише у деталізації процесуальної форми, зумовленою специфікою певних категорій адміністративних справ, але і запровадженням нових процедур, які не мають безпосереднього зв'язку із правосуддям, хоча опосередковано і забезпечують захист прав і свобод учасників публічно-правових спорів або створюють умови для їх реалізації. Яскравим прикладом такого урізноманітнення процесуальної форми адміністративного судочинства є процедура врегулювання спору за участю судді.

Врегулювання спору за участю судді як нове провадження в адміністративному судочинстві іще не набула суттєвого поширення в практиці адміністративних судів, сторони спору також демонструють обережність у використанні цього інструменту, хоча він і має суттєві переваги та значний потенціал для реалізації задекларованого переходу публічних правовідносин до партнерського типу. В теоретичному контексті це провадження також має чимало прогалин, невирішених проблем, що є характерним для початкового етапу інституціоналізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми. Поява процедури врегулювання спору за участю судді в адміністративному судочинстві стала результатом визнання необхідності впровадження альтернативних способів врегулювання правових спорів, в тому числі і публічно-правового характеру. Наукове опрацювання специфіки даної процедури нещодавно започатковано фахівцями у галузі цивільного права і процесу: одна із перших монографічних праць з'явилася лише у 2012 р. (Спектор О.М. «Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів»). В подальшому на проблематику альтернативних способів врегулювання спорів звернули увагу фахівці загальної теорії права (Ясиновський І.Г. «Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз», Грень Т.М. «Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження», Любченко Я.П. «Альтернативні способи вирішення правових спорів: теоретико-правовий аспект», Мазаракі А.П. «Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні»). Перспективи альтернативних способів врегулювання публічно-правових спорів вивчалися, переважно, у межах адміністративного права і процесу, результатом чого стали такі комплексні дослідження, як: «Досудове врегулювання адміністративно-правових спорів» (Білуга С.С.), «Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід» (Шинкар Т.І.), «Впровадження медіації в адміністративний процес України» (Корінний С.О.). Кожна із зазначених праць стала вагомим внеском у формування теоретичного підґрунтя компромісного врегулювання правових спорів, але жодна із запропонованих концепцій не була в цілому імплементована у правовий простір України. Законодавча модель компромісного врегулювання публічно-правових спорів на сьогоднішній день набула реальних обрисів у процедурах врегулювання спорів за участю судді та медіації. І якщо врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі вже активно опрацьовується (Прушак В.Є. «Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України»), то в адміністративному процесі маємо лише невелику кількість наукових статей (І. Бутирська, О. Духовна, С. Ківалов, Є. Левицький, О. Можайкіна, Л. Романадзе), що не дають цілісного уявлення про специфіку процесуальної форми даного судового провадження.

Відтак, **метою** даної статті є з'ясування специфіки існуючої нормативної моделі врегулювання спору за участю судді як відокремленого судового провадження у адміністративному судочинстві та визначення подальших перспектив удосконалення його процесуальної форми. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити питання про належність процедури врегулювання спору за участю судді до адміністративного судочинства, ступінь її формалізації та особливості процесуальної форми.

Презентація результатів дослідження. Від самого початку впровадження процедури врегулювання спорів за участю судді та її закріплення в процесуальних кодексах, найбільш гостро дискутувалося питання щодо доцільності її існування саме як інструмента реалізації судової влади та жорсткої прив'язки до судового розгляду справи. Це питання також слід розглядати як ключ до з'ясування правової природи досліджуваної процедури.

Як зазначає О.М. Спектор, процедури врегулювання спорів з'явилися як відповідь на запит суспільства щодо створення альтернативи судочинству¹ – консервативного, громіздкого, тривалого і затратного способу вирішення конфліктів. Крім того, майже всі альтернативні способи врегулювання спорів ґрунтуються на спільній меті – пошуці компромісу, який би задовольнив обидві сторони конфлікту і не порушував би при цьому вимоги законодавства. Визнає пов'язаність усіх сучасних альтернативних методів вирішення спорів і Н.А. Мазаракі, яка об'єднує їх у систему з огляду на наявність таких спільних основоположних ідей і мети, як відновлення публічного правопорядку, юридичної рівноваги, встановленої у законодавстві, збалансування прав та законних інтересів учасників правовідносин². Мета, безперечно, суттєво відрізняє альтернативні способи врегулювання спорів від діяльності суду з відправлення правосуддя, яке здійснюється з метою захисту прав, свобод і законних інтересів учасників відповідних правовідносин. Проте, сучасне судочинство змінюється, стає більш динамічним, пропонує учасникам різноманітні режими участі в процесі, судові процедури спрощуються і займають набагато менше часу з урахуванням можливостей сучасних технологій. І саме призначення судової гілки влади поступово трансформується: від класичного і відстороненого мірила справедливості у пошуку істини, суди поступово набувають функцій арбітра, що сприяє врегулюванню конфлікту самими сторонами. Так, в адміністративному судочинстві ст. 194 КАС України проголошує, що під час розгляду справи по суті суд сприяє примиренню сторін³. Таким чином, зміни, що відбуваються із судочинством на сучасному етапі його розвитку розмивають межу між ним та альтернативними способами врегулювання спорів. Це, у свою чергу, ускладнює з'ясування правової природи процедури врегулювання спору за участю судді і визначення її оптимальної процесуальної форми.

Проблематичність визначення сутності процедури врегулювання спору за участю судді викликана і специфікою української моделі залучення суддів до компромісного усунення конфлікту. Слід наголосити, що серед альтернативних способів врегулювання спорів найбільшого поширення в світі набула медіація – добровільний, незалежний, професійний, конфіденційний спосіб компромісного врегулювання конфлікту, який здійснюється за допомогою посередника і жодним чином не пов'язаний із судочинством. Медіацію можна вважати базовим способом альтернативного врегулювання спорів за участю посередника, а всі інші – її похідні різновиди. В Україні цей інструмент врегулювання спорів було легалізовано лише у грудні 2021 р. із прийняттям Закону України «Про медіацію»⁴. Натомість, ідея впровадження альтернативних способів врегулювання спорів була втілена в інституті врегулювання спору за участю судді набагато раніше, у 2018 р. Саме залучення судді до врегулювання спорів на компромісних засадах відоме світовій практиці, але у країнах, що його практикують, наведена процедура повністю відокремлена від судового процесу. В такому разі, досудове (присудове) врегулювання спору за участю судді, дійсно можна вважати специфічним різновидом медіації. Більше того в деяких країнах цей спосіб позначається як судова медіація⁵.

В Україні впровадження медіації розпочато саме на базі судів, що цілком виправдано, адже судді вже мають досвід ухвалення мирових угод і як ніхто інший обізнані у специфіці спорів, що віднесені до їхньої юрисдикції. Законодавчому закріпленню досліджуваної процедури передувало його експериментальне опрацювання, яке було неможливе у справах, щодо яких не розпочате судове провадження. Такий стан планувався як перехідний, оскільки ґрунтувався на досвіді Канади, де судова медіація існує як незалежний інститут. Суддя, отримавши матеріали справи самостійно вирішує: відкривати судове провадження, чи проводити медіаційне врегулювання спору⁶. Але нажалі, така експериментальна вимушеність була перенесена у законодавство.

¹ Спектор, О. М. (2012). Альтернативні способи врегулювання цивільно-правових спорів: *дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 42.

² Мазаракі, Н. А. (2018). *Медіація в Україні: теорія та практика*. Київ, 30.

³ *Кодекс адміністративного судочинства України, 2005* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>> (2022, липень, 12).

⁴ *Закон України про медіацію, 2021* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>> (2022, липень, 12).

⁵ Білуга, С. С. (2015). Досудове врегулювання адміністративно-правових спорів: *автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук*. Одеса: НУ Одеська юридична академія, 14.

⁶ Там само.

У підсумку ми отримали процедуру, яка здійснюється у жорсткій прив'язці до здійснення правосуддя у відкритій справі, але як її автономне відвітлення.

Зважаючи на те, що більшість праць, присвячених проблемі АВС видано до законодавчого закріплення відповідних процедур, в літературі значного поширення набув підхід, який визнає наявність ознак медіації у процедурі врегулювання спору за участю судді. Так, Т.І. Шинкар обґрунтовує доцільність запровадження медіації в адміністративному судочинстві та допустимість виконання суддею ролі медіатора¹. С.О. Корінний наголошує, що медіація є самостійною стадією адміністративного судочинства, яка впроваджена до адміністративного процесу та спрямована на врегулювання спору й досягнення примирення за умови дотримання загальних засад і принципів, що притаманні примирним процедурам, які є тим вектором, що визначає ефективність цього інституту та впливає на його подальший розвиток².

Прихильники іншої точки зору фактично ототожнюють процедуру врегулювання спору за участю судді із судочинством, хоча і наголошують на її самостійності. Так, В.Є. Прущак розглядає врегулювання спору за участю судді як інститут цивільного процесуального права, що являє собою сукупність цивільних процесуальних норм, які регулюють цивільні процесуальні відносини з метою вирішення завдань цивільного судочинства, закріплених ч. 1 ст. 2 ЦПК України, шляхом здійснення примирних процедур за участю судді³. І.М. Зеленська та І.Н. Зарубіна стверджують, що врегулювання спору за участю судді – це майбутнє судочинства України⁴.

Одним із перших позицію щодо визнання за процедурою врегулювання спору за участю судді статусу відокремленої судової процедури висловив С.В. Ківалов, який робить цей висновок на підставі того, що відносини, які виникають під час її застосування не можна визнавати частиною основних процесуальних відносин, що виникли при відкритті справи в адміністративному суді⁵. Продовжує розвивати зазначену позицію Л.Д. Романадзе, яка відзначає, що інститут врегулювання спору за участю судді слід розглядати як нову в українській практиці гібридну примирювальну процедуру, що не є медіацією⁶. Тим більше ця позиція посилюється із наданням легального визначення поняття медіації у профільному Законі⁷.

1. Узагальнюючи наведені позиції, критичні зауваження та власні міркування з приводу правової природи врегулювання спору за участю судді, слід дійти висновку щодо аргументованості визнання належності процедури врегулювання спору за участю судді до адміністративного судочинства, але виключно у тому разі, якщо ми визнаємо зміну функціонального наповнення самого адміністративного судочинства. Його вже не можна сприймати виключно як процесуальну форму реалізації правосуддя в адміністративних справах. Адміністративне судочинство розширює свої межі і охоплює також сукупність інших відокремлених судових процедур, однією з яких є врегулювання спору за участю судді, пов'язане із здійсненням правосуддя в адміністративних справах. За такого сприйняття правової природи врегулювання спору за участю судді і адміністративного судочинства усуваються колізії між наведеними поняттями, а також узгоджується термінологічна визначеність таких категорій, як правосуддя і медіація.

Визнання належності врегулювання спорів за участю судді до адміністративного судочинства вимагає вирішення наступного важливого питання щодо формалізації зазначеного судового

¹ Шинкар, Т. І. (2017). Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід: *дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук*. Львів: Національний університет Львівська політехніка, 36 <<https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1711/arefshynkar1.pdf>> (2022, липень, 12).

² Корінний, С. О. (2019). Впровадження медіації в адміністративний процес України: *дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук*. Ужгород: ДВНЗ Ужгородський Національний Університет, 49.

³ Прущак, В. Є. (2020). Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: *дисертація на здобуття наукового ступеню доктора філософії*. Одеса: НУ Одеська юридична академія, 54.

⁴ Зеленська, І. М., Зарубіна, І. Н. (2020). Окремі питання врегулювання спорів за участю судді в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*, 9, 220.

⁵ Ківалов, С. В. (2018). Врегулювання публічно-правового спору за участю судді: нова форма правосуддя чи прояв медіації в суді? *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.)*, 2, 5-8.

⁶ Романадзе, Л. Д. (2017). Сдерживающие недостатки: какие пробелы в проектах новых ХПК, ГПК и КАС будут мешать примирению сторон судьей или медиатором. *Закон и Бизнес*, 85.

⁷ Закон України про медіацію, 2021 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>> (2022, липень, 12).

провадження. Для адміністративного судочинства формалізованість є однією з основних ознак, що відбиває саму сутність цього явища. Цілком логічно, що і для врегулювання спору за участю судді як частини адміністративного судочинства, вона матиме таке ж вагоме значення. Але, формалізованість цієї процедури суперечить сенсу її впровадження як АВС. В цьому контексті варто наголосити, що при характеристиці процедури врегулювання спору за участю судді дослідники, частіше за все говорять про таку її ознаку, як структурованість. Водночас, аналіз Гл. 4 КАС України дозволяє зробити висновок, що досліджувана процедура також певною мірою формалізована: закріплено вимоги щодо підстав і способів її проведення, порядку призначення і припинення тощо. Так, законодавство закріплює навіть обов'язкові елементи самої процедури врегулювання спору: на початку проведення першої спільної наради з врегулювання спору суддя має роз'яснити сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору за участю судді, права та обов'язки сторін (ч. 3 ст. 186 КАС України); при проведенні спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору (ч. 4 ст. 186 КАС України).

Говорячи про класичний судовий розгляд і вирішення спорів навпаки, можна зробити висновок, про поступове зниження ступеня формалізації процесу, у зв'язку із розширенням сфери розсуду суд, впровадження «розумного підходу» щодо суворості дотримання процесуальної форми. Отже, можна побачити певне наближення процедур з відправлення правосуддя і примирювальних процедур; відсутність суттєвих правових наслідків недотримання конкретних приписів щодо порядку дослідження доказів тощо.

Тим не менш, формалізація судочинства залишається домінуючою беззаперечною ознакою даної процедури, в той час, як альтернативні процедури врегулювання спору, в тому числі і процедура врегулювання за участю судді, характеризуються гнучкістю порядку їх провадження, хоча очевидним є намір законодавця закріпити основні правила їх застосування. Відтак, пропонуємо конкретизувати ознаку формалізації і говорити про структурну формалізацію, тобто формування жорсткої стадійної конструкції класичного судочинства на відміну від загальної формалізації врегулювання спору за участю судді.

Наявність процесуальної форми процедури врегулювання спору за участю судді можна визнати об'єктивно існуючим фактом. Це підтверджується, по-перше, чітким нормативним закріпленням зазначених вище вимог до цієї процедури, по-друге, наявністю власних принципів, які визначають її зміст і спрямованість та є базою для існування формалізації ключових положень, по-третє, стандартизація процедури яка впливає із алгоритмічності переважної більшості людської професійної діяльності; по-четверте, наявність хоча й обмеженого, але обов'язкового переліку офіційних процесуальних документів, у яких фіксуються найважливіші результати процедури.

Згідно ч. 1 ст. 186 КАС України, врегулювання спору за участю судді проводиться у формі спільних або закритих нарад. При цьому, загальна логіка структури цієї процедури від вибору форми взаємодії судді з учасниками не змінюється. У найбільш загальному вигляді, ця логіка впливає у наявність трьох обов'язкових стадій: відкриття процедури, підготовка і розгляд спору, припинення процедури. Така структура споріднює процедуру врегулювання спору із судовим провадженням. У порівнянні ж із медіацією можна побачити значні відхилення. Так, для структури медіації характерним є відокремлення і зміна позиції підготовчої стадії. Її обов'язковість, першочерговість та самостійність визнається майже усіма фахівцями¹. Для врегулювання спору за участю судді в адміністративному судочинстві такий підхід не може бути застосований через те, що в медіації підготовчі дії спрямовані на з'ясування медіабельності конкретного спору, в той час, як в досліджуваній процедурі це встановлюється при вирішенні відповідного клопотання сторін адміністративного процесу тобто ще в судовому провадженні. Суддя цілком може зорієнтуватися в перспективності звернення до процедури врегулювання, оскільки згідно вимог КАС України, врегулювання спору здійснює той самий суддя, що і судове провадження. Крім того, він ознайомлений із майже усіма аспектами спору, оскільки питання про можливість врегулювання спору вирішується на стадії підготовчого провадження.

¹ Див., напр.: Несинова, С. В. (2009). Інститут медіації як сучасний правовий інститут ефективного позасудового врегулювання господарських спорів. *Порівняльно-аналітичне право*, 5, 151-154; Ричбелл, Д. (2009). П'ять шагов на пути к миру. *Медиацция и право*, 1, 30-37.

Підготовка до врегулювання спору за участю судді передбачає здійснення таких дій: формування складу учасників процедури врегулювання, обрання форми проведення нарад, роз'яснення прав і обов'язків сторін, загальних правил проведення процедури. Підготовка стадія має також «внутрішню індивідуалізовану роботу судді». Ці дії не виражені назовні, але допомагають судді «перестроїтися» на інший тип діяльності. Так, суддя готується до проведення процедури врегулювання, з'ясовуючи межі можливого компромісу в конкретному спорі, формуючи попередній алгоритм проведення переговорів, формулюючи питання, які мають бути визначені сторонами для досягнення компромісу, аналізуючи доказову базу (наявну в матеріалах справи і потенційно корисну для врегулювання спору), підбираючи судову практику в аналогічних спорах, формулюючи попередню пропозицію сторонам щодо способу врегулювання спору.

Розгляд спору відбувається через проведення нарад (переговорів) як спільних, так і відкритих.

Виходячи із змістовного наповнення етапів підготовки і розгляду спору в межах єдиної стадії уявляється недоцільним їх розділення або перенесення підготовчих дій на стадію відкриття процедури. Такий висновок, можна зробити із того, що кожне із зазначених питань може потребувати свого повторного розгляду. Так, може виникнути необхідність додаткових роз'яснень сторонам їх можливостей, зміни форми нарад, залучення додаткових учасників (представників) тощо. Суддя в ході проведення нарад може змінювати свій попередній план дій, підлаштовуючи його під зміни позицій сторін спору, переглянути своє бачення шляхів вирішення спору та сформулювати нову пропозицію. Саме така «мобільність» дій всередині єдиної стадії, можливість їх неодноразового повторення в межах загального строку і забезпечує «неформальність», гнучкість процедури врегулювання спору за участю судді.

Таким чином, не можемо погодитися із думкою Є. Прущак, яка пропонує виокремлювати: а) підготовчий (вступний) етап, який передбачає організаційні процедури до початку проведення врегулювання спору за участю судді; б) переговорний етап, спрямований на безпосереднє врегулювання цивільно-правового спору між його учасниками¹.

Повертаючись до питання розгляду спору, слід дослідити питання щодо структурованості переговорного процесу. Переговорний процес детально вивчається фахівцями суміжних галузей знань: конфліктології, менеджменту, психології тощо. Їх напрацювання безперечно, є корисними для судді, що забезпечує організацію і проведення процедури врегулювання спору, оскільки допоможуть йому структурувати переговори і оптимізувати їх учасі, запобігти поглибленню протиріч між сторонами спору, визначити найбільш ефективну модель переговорного процесу. Структурованість переговорного процесу є важливою передумовою його ефективності, але формалізувати порядок проведення нарад навряд чи доцільно.

Припинення процедури врегулювання спору за участю судді є обов'язковою стадією, яка передбачає цілком формалізований результат – ухвалу, яка не підлягає оскарженню. Дана стадія передбачає вчинення процедурних дій, спрямованих на оформлення результату проведеної процедури складання заяв і їх оцінка суддею: про примирення; про залишення позовної заяви без розгляду або визнання позову відповідачем у разі переконання стороною безпідставності і безперспективності своїх притягань. Також дана стадія передбачає процедурні дії судді, спрямовані на завершення процедури врегулювання і вирішення питання про перспективи поновлення судового розгляду справи у випадках, коли він вбачає недобросовісність у діях сторін спору, відсутність законних можливостей компромісу в конкретному спорі, відсутність волі сторін до досягнення взаємоприйнятного рішення або чітко сформоване бажання хоча б однієї із сторін припинити процедуру врегулювання спору. Крім того, підставою для завершення процедури врегулювання спору є закінчення строку, встановленого для неї КАС України.

Саме наявність жорсткого обмеження строку процедури врегулювання спору за участю судді є свідченням відокремленості стадії припинення провадження. Об'єктивна можливість продовження процедури врегулювання спору, конструктивна налаштованість і судді, і сторін спору не може перешкодити припиненню провадження у зв'язку із закінченням строку, який навіть не може бути продовжений (ч. 2 ст. 187 КАС України). Ця особливість суттєво відрізняє досліджувану процедуру і від судового процесу, і від класичної медіації.

¹ Прущак, В. Є. (2020). Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дисертація на здобуття наукового ступеню доктора філософії. Одеса: НУ Одеська юридична академія, 125.

Висновки. Процедура врегулювання спору за участю судді є відокремленою судовою процедурою, яку слід розкласти як елемент ускладненої системи адміністративного судочинства. Вона має спеціальну процесуальну форму, яка характеризується спеціальними принципами і усиченою структурою, що охоплює три стадії: відкриття, провадження, підготовка і розгляд спору, припинення провадження. Структурна формалізація процедури врегулювання спору за участю судді в адміністративному судочинстві України ж незавершеною, оскільки не набула належної нормативної фіксації, яка є необхідною для підвищення її ефективності і результативності, зрозумілості для сторін спору та уніфікації судової практики.

References:

1. Biluha, S. S. (2015). Dosudove vrehulyuvannya administratyvno-pravovykh sporiv [Pre-trial settlement of administrative and legal disputes]: *avtoreferat dysertatsiyi na здобуття наукового ступеню кандыdata yurydychnykh nauk* [abstract of the dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences]. Odesa: NU Odesa Law Academy. [in Ukrainian].
2. *Zakon Ukrayiny pro mediatsiyu, 2021* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Law of Ukraine on Mediation, 2021 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>> (2022, July, 12). [in Ukrainian].
3. Zelenska, I. M., Zarubina, I. N. (2020). Okremi pytannya vrehulyuvannya sporiv za uchastyu suddi v administratyvnomu sudochynstvi Ukrayiny [Separate issues of dispute settlement with the participation of a judge in the administrative proceedings of Ukraine]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal* [Legal scientific electronic journal], 9, 220. [in Ukrainian].
4. Kivalov, S. V. (2018). Vrehulyuvannya publichno-pravovoho sporu za uchastyu suddi: nova forma pravosuddya chy proyav mediatsiyi v sudi? [Settlement of a public legal dispute with the participation of a judge: a new form of justice or a manifestation of mediation in court?] *Pravovi ta instytutsiyni mekhanizmy zabezpechennya rozvytku Ukrayiny v umovakh yevropeys'koyi intehtatsiyi: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Odesa, 18 travnya 2018 r.)* [Legal and institutional mechanisms for ensuring the development of Ukraine in the conditions of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (Odesa, May 18, 2018)], 2, 5-8. [in Ukrainian].
5. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny, 2005* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Administrative Judicial Code of Ukraine, 2005 (Supreme Council of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>> (2022, July, 12). [in Ukrainian].
6. Korinny, S. O. (2019). provadzhennya mediatsiyi v administratyvnyy protses Ukrayiny [Implementation of mediation in the administrative process of Ukraine]: *dysertatsiya na здобуття наукового ступеню кандыdata yurydychnykh nauk* [thesis for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences]. Uzhgorod: DVNZ Uzhgorod National University. [in Ukrainian].
7. Mazaraki, N. A. (2018). *Mediatsiya v Ukrayini: teoriya ta praktyka* [Mediation in Ukraine: theory and practice]. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Nesynova, S. V. (2009). Instytut mediatsiyi yak suchasnyy pravovyy instytut efektyvnoho pozasudovoho vrehulyuvannya hospodarskykh sporiv [The Institute of Mediation as a modern legal institution for effective out-of-court settlement of economic disputes]. *Porivnyalno-analitychne pravo* [Comparative and analytical law], 5, 151-154. [in Ukrainian].
9. Pruschak, V. E. (2020). Vrehulyuvannya sporu za uchastyu suddi u tsyvil'nomu sudochynstvi Ukrayiny [Settlement of a dispute with the participation of a judge in the civil proceedings of Ukraine]: *dysertatsiya na здобуття наукового ступеню доктора философи* [dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy]. Odesa: NU Odesa Law Academy. [in Ukrainian].
10. Richbell, D. (2009). Pyat shagov na puti k miru [Five steps towards peace]. *Mediatsiya i pravo* [Mediation and Law], 1, 30-37. [in Ukrainian].
11. Romanadze, L. D. (2017). Sderzhivayushchiye nedostatki: kakiye probely v proyektakh novykh KHPK, GPK i KAS budut meshat' primireniyu storon sud'yey ili mediatorom [Constraints: what gaps in the drafts of the new COD, CPC and CAS will prevent the judge or mediator from reconciling the parties]. *Zakon i Biznes* [Law and Business]. [in Russian].
12. Spector, O. M. (2012). Alternatyvni sposoby vrehulyuvannya tsyvil'no-pravovykh sporiv [Alternative methods of settlement of civil legal disputes]: *dysertatsiya na здобуття наукового ступеню кандыdata yurydychnykh nauk* [thesis for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences]. Kyiv: Kyiv National University named after Taras Shevchenko. [in Ukrainian].
13. Shinkar, T. I. (2017). Zastosuvannya mediatsiyi v administratyvnomu sudochynstvi: vitchyznyanyy ta zarubizhnyy dosvid [Application of mediation in administrative proceedings: domestic and foreign experience]: *dysertatsiya na здобуття наукового ступеню кандыdata yurydychnykh nauk* [thesis for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences]. Lviv: Lviv Polytechnic National University <<https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1711/arefshynkar1.pdf>> (2022, July, 12). [in Ukrainian].

Zveme vás k účasti v časopise!

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Časopis vychází šestkrát ročně.

Články pro zveřejnění v **prvním (únor)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. ledna a musí být publikovány do dne 28. února.

Články pro zveřejnění v **druhém (duben)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. března a musí být publikovány do dne 30. dubna.

Články pro zveřejnění v **třetím (červen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. května a musí být publikovány do dne 30. června.

Články pro zveřejnění v **čtvrtém (srpen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 1. srpna a musí být publikovány do dne 31. srpna.

Články pro zveřejnění v **pátém (říjen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. září a musí být publikovány do dne 31. října.

Články pro zveřejnění v **šestém (prosinec)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. listopada a musí být publikovány do dne 31. prosince.

Požadávky k rukopisům:

Objem - 10 - 30 stranek.

Jazyk článků – česky, ukrajinský, angličtina, francouzština, němčina.

U článků podávaných v libovolném jazyce, nezbytně v angličtině musí být uvedeno :

Anotace objemem 1800-1900 znaků, název článku a úplná informace o autorovi: jméno a příjmení, titul, akademický titul, pracovní funkce, postavení, zaměstnání.

Poznámky pod čarou – na každé stránce.

Odkazy na zdroje na konci článku - volitelný.

Bibliografické popisy zdrojů a odkazy by měly být poskytovány na základě norem APA (American Psychological Association).

Ilustrace k článkům (grafické a výkresy) musí být uvedený ve formátu

TIFF nebo JPEG (každá postava v samostatném souboru/dokumentu).

Všimněte si, prosíme, při zpracování ilustrací že v časopisu není použit barevný tisk.

Rukopisy které nesplňují tyto technické požadavky redakční kolégie neregistruje a nebude probírat s účelem tisku a zveřejnění.

Adresa pro korespondenci:

E-mail: admedit@eppd13.cz

eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Web: <http://eppd13.cz>

Adresa:

BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

PŘÍKLADY ÚPRAVY BIBLIOGRAFICKÉHO POPISU ZDROJŮ A LITERATURY DLE POŽADAVKŮ APA-STYLE

Všeobecná pravidla:

Bibliografický popis zdrojů a literatury v odkazech na každé stránce a v transliterovaném seznamu literatury (references) musí být zpracován na základě norem APA-Style, v souladu s požadavky APA (American Psychological Association). Níže jsou uvedeny příklady zpracování nejběžnějších bibliografických zdrojů. Více informace dostanete na stránce <http://www.apastyle.org>.

Při úpravě bibliografických popisů zdrojů a literatury dejte si pozor na způsob psaní: rovně a kurzivou (*Italic*) a také na postupnost umístění prvků odkazu.

Paginální odkazy na zdroje a literaturu se uvádí v původním jazyce (v jazyce originálů), totiž nepřekládají se a netransliterují se. Citace jsou také uváděny v původním jazyce článku.

Seznam literatury (references) na konci článku se uvádí latinkou. Pokud se musí uvést odkaz na články v písmu cyrilici (včetně článků v ukrajinštině nebo v ruštině) otištěné dříve v časopisech a sbírkách, doporučujeme tuto variantu struktury bibliografických odkazů v sekci References:

- Jméno a příjmení autora/-ů (transliterace);
- Transliterovaný název článku a jeho překlad v angličtině, který má být umístěn v hranatých závorkách: [];
- Název zdroje (transliterace) a překlad jeho názvy v jazyce anglickém: [];
- Výchozí údaje s anglickým zápisem.

V seznamu literatury (references) místo vydání pro zdroje v jazyce anglickém a ukrajinském se uvádí v angličtině, a název nakladatelství se transliteruje.

Pro automatickou transliteraci názvů zdrojů v písmu cyrilici dá se použít další stránky:

- pro zdroje v ruštině: <http://www.translit.ru>,
- pro zdroje v ukrajinštině: <http://www.slovyk.ua/services/translit.php>.

Odkaz na web-zdroje se má sestavit dalším způsobem: jméno autora web-stránky, název stránky, název web-stránky (píše se kurzivou (*Italic*)), adresu web-stránky oddělenou znaky < >: <URL> a pokud je možné datum poslední návštěvy/ náhledu web-stránky v zaoblených závorkách: () . Název měsíce nahlédnutí do web-stránky se uvádí v jazyce článku.

Pro vaše pohodlí jsou následující příklady uvádění zdrojů a literatury rozděleny podle typu zdroje, a každý se uvádí ve dvou variantách po sobě: první je příklad odkazu na každé stránce, druhý je příklad odkazu na stejný zdroj, jenže jak se má uvádět v seznamu literatury (references).

Monografie:

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co, 99-100.

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co. [in English].

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan, 5.

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan. [in English].

Тарасов, В. (1997). *Советская дипломатия в период Корейской войны (1950-1953)*. Москва: Научная книга, 134-150.

Tarasov, V. (1997). *Sovetskaya diplomatiya v period Koreyskoy voyny (1950-1953)* [Soviet diplomacy during the Korean War (1950-1953)]. Moskva: Nauchnaya kniga. [in Russian].

Калюжнова, Н.Я. Лидина, К.Л. Якобсона, А.Я. (2003). *Регион на перекрестке Востока и Запада: глобализация и конкурентоспособность*. Москва: ТЕИС, 14-21.

Kaljuzhnova, N.Ja., Lidina, K.L., Jakobsona, A.Ja. (2003). *Region na perekreстке Vostoka i Zapada: globalizacija i konkurentosposobnost* [The region at the crossroads of the East and West: globalization and competitiveness]. Moscow: TEIS. [in Russian].

Článek v časopise:

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714.

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714. [in English].

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmateriálního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75.

doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55>

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmaterialního shtepeni na substatnih urovnih. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55> [in Czech].

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67.

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67. [in English].

Задорожній, О., Медведєва, М. (2006). Імплементация міжнародних стандартів захисту прав людини в сфері боротьби з інфекційними хворобами в національному праві України. *Український часопис міжнародного права*, 1, 64-76.

Zadorozhnii, O., Medvedieva, M. (2006). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv zakhystu prav liudyny v sferi borotby z infektsiinymy khvorobamy v natsionalnomu pravi Ukrainy [Implementation of international human rights standards to combat infection disease in domestic law Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* [Ukrainian Journal of International Law], no. 1, 64-76. [in Ukrainian].

Teze a myšlenky konference:

Григор'єва, Х.А. (2016). Правові аспекти приватного інвестування у створення сільськогосподарських кооперативів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса)*, 1, 557-559.

Grigorieva, H.A. (2016). Pravovi aspekti privatnogo investuvannya u stvorennia silskogospodarskikh kooperativiv. [Legal aspects of private investment in the creation of agricultural cooperatives]. *Pravovi ta institucijni mekhanizmi zabezpechennia rozvitku derzhavi ta prava v umovah evrointegracii: materiali Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii (20 travnya 2016 r., m. Odesa)*. [Legal and institutional mechanisms the development of state and law in the conditions of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (May 20, 2016, Odesa)], 1. 557-559. [in Ukrainian].

Давиденко, М.Л., Сірик, О.М. (2013) Сучасні проблемні питання тлумачення статті 152 Кримінального кодексу України. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)*, 2, 284-285.

Davidenko, M.L., Sirik, O.M. (2013) Suchasni problemni pitannya tлумachennya statti 152 Kriminal'nogo kodeksu Ukraini. [Current issues of interpretation of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine]. *Pravove zhit'tya suchasnoi Ukraini: materiali Mizhnarodnoi naukovoї konferencii profesorsko-vikladackogo ta aspirantskogo skladu (m. Odesa, 16-17 travnya 2013 r.)* [The Legal Life of Modern Ukraine: Materials of the International Scientific Conference of the Teaching and Postgraduate Students (Odessa, May 16-17, 2013)], 2, 284-285. [in Ukrainian].

Odkazy na web-stránky:

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> (2017, лютий, 01).

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> [in English]. (2017, February, 01).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> (2017, сентябрь, 18).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> [in English]. (2017, September, 18).

Документы, на основании которых власти РФ запрещают деятельность Меджлиса 2016. *15 минут*. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhliisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> (2017, ию).

Dokumenty, na osnovanii kotoryh vlasti RF zapreshhayut dejatel'nost' Medzhliisa 2016. [Documents on the basis of which the authorities of the Russian Federation prohibit the activities of the Mejlis]. *15 minut*. [15 minutes]. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhliisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> [in Russian]. (2017, June, 22).

Odkazy na právní předpisy a právní dokumentaci:

Zákony a nařízení:

Закон про виконавче провадження ст. 24. 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Zakon pro vykonavche provadzhennya 1999 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Law on Enforcement 1999 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 19, 194. [in Ukrainian].

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6. 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, листопад, 21).

Tsyvil'nyy kodeks 2003 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Civil Code 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> [in Ukrainian]. (2013, листопад, 21).

Директива о развитии двусторонних отношений Республики Беларусь с Китайской Народной Республикой 2015 (Президент Республики Беларусь). *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь*. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> (05 мая 2017). *Direktiva o razvitii dvustoronnih otnoshenij Respubliki Belarus' s Kitajskoj Narodnoj Respublikoj 2015* (Prezident Respubliki Belarus'). [The Directive of the bilateral relations development of the Republic of Belarus with People's Republic of China 2015 (The President of the Republic of Belarus)]. *Nacional'nyj pravovoj Internet-portal Respubliki Belarus'*. [National legal Internet-portal of the Republic of Belarus]. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> [in Russian]. (2017, May, 05).

Проект Закону про виставкову діяльність в Україні 2005 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> (01 грудня 2005).

Proekt Zakonu pro vystavkovu dijal'nist' v Ukraini 2005 (Verkhovna Rada Ukrainy). [The Draft Law on Exhibition Activity in Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> [in Ukrainian]. (2005, December, 01).

Dohody, konvence, doporučení

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (21 листопада 2016).

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> [in English]. (2016, November, 21).

Рекомендация о развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение 2004 (Международная организация труда). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (21 листопада 2013).

Rekomendacija o razvitii ljudskih resursov: obrazovanie, podgotovka kadrov i nepreryvnoe obuchenie 2004 (Mezhdunarodnaja organizacija truda) [Recommendation on human resources development: education, training and continuing education 2004 (International Labor Organization)]. *Ofitsiynyj sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> [in English]. (2013, November, 21)

Dvoustranné dohody

Угода про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування 2012 (Кабінет Міністрів України та Уряд Російської Федерації) *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Ugoda pro spivrobitnytstvo v galuzi aviatsynogo poshuku i ryatuvannya 2012 (Kabinet Ministriv Ukrainy ta Uryad Rosiys'koyi Federatsiyi) [Agreement on cooperation in the field of aviation search and rescue 2012 (Cabinet of Ministers of Ukraine and Government of the Russian Federation)]. *Oficijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 29, 130. [in Ukrainian].

Soudní dokumentace

Dokumentace Mezinárodního soudu

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> (12 вересня 2017)

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> [in English]. (2017, September 12)

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1. [in English].

Kauzy [soudní jednání] ECHR (do 31. října 1998)

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A.

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A. [in English].

Kauzy [soudní jednání] ECHR (od 1. listopadu 1998)

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II.

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II. [in English].

Soudní rozhodnutí soukromých zemí

Постановление по делу № 16-II [2013] KC РФ. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (21 июня 2016).

Postanovlenie po delu № 16-P [2013] KS RF. [Resolution in the case No. 16-P [2013] of the Constitutional Court of the Russian Federation]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> [in Russian] (2016, June 21).

Become a Contributor for the Journal**EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE**

The Journal is issued 6 times per year.

Articles for publication in the first (February) issue of the journal are accepted until January, 28 and will be published until February, 28.

Articles for publication in the second (April) issue of the journal are accepted until March, 28 and will be published until April, 30.

Articles for publication in the third (June) issue of the journal are accepted until May, 28 and will be published until June, 30.

Articles for publication in the fourth (August) issue of the journal are accepted until August, 1 and will be published until August, 31.

Articles for publication in the fifth (October) issue of the journal are accepted until September, 28 and will be published until October, 31.

Articles for publication in the sixth (December) issue of the journal are accepted until November, 28 and will be published until December, 31.

Deadlines for acceptance of articles to the relevant journal issues are approximate. The editorial board may arbitrarily change these dates because of the large number of articles in the editorial portfolio. The dates of journal's publishing are unchangeable: the end of each pair of months.

Requirements to manuscripts

Page Limit is 10 – 30 pages.

The language of articles is Czech, Ukrainian, English, Polish, French and German.

For an article in any language, the following is required in English:

an abstract (1800-1900 characters),

a title of the article and complete data of an author – full first and last name,

academic title, academic degree, position, and place of employment.

Footnotes are allowed, no endnotes.

Bibliography after the article is optional.

Bibliography should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA).

Illustrations to articles (graphics and images) should be submitted in the TIFF or JPEG format (each image in a separate file). While preparing illustrations authors should take into account that colour printing is not available in the Journal.

The editorial board do not register and do not review for publication manuscripts that do not comply with the aforementioned requirements.

Address for service:

E-mail: admedit@eppd13.cz

eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Web: <http://eppd13.cz>

Mailing Address:

BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

RULES AND EXAMPLES OF REFERENCING ACCORDING TO APA-STYLE REQUIREMENTS

General rules:

Bibliographic descriptions of sources and literature in footnotes and transliterated list of sources (references) should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA). Below are examples of how to arrange the most common bibliographic sources. For more information see: <http://www.apastyle.org>

When arranging bibliographic descriptions of sources and literature it is necessary to consider regular and cursive (*Italic*) text fonts, as well as the sequence of elements in a reference.

Footnotes should be provided in the original language of a source to which you refer, that is, they are not translated or transliterated. Quotes within the article should be provided in the language of the article.

References at the end of the article should be Latinized. When making bibliographic references to Cyrillic (including Ukrainian and Russian) articles, published in journals and almanacs, we strongly recommend the following structure of references:

- Name of author/authors (transliterated);
- original title of the article transliterated by Latin symbols and its English translation in square brackets [ ];
- original title of the source transliterated by Latin symbols and its English translation in square brackets [ ];
- publisher's imprint information in English.

In References, when indicating a city of publication both in English and Cyrillic sources, the name of the city should be given in English, while the name of the publishing house should be transliterated.

For automatic transliteration of Cyrillic sources, you can use the following resources <http://www.translit.ru> – for sources in Russian; and <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php> – for sources in Ukrainian.

When arranging references on website materials, a reference should include author's name, title of the page, name of the site (*typed in Italic font*), site address <URL>, marked by <> symbols, and, if possible, the date when this page was last browsed (in round brackets). The month is provided in the language of the article.

For your convenience, below you can see examples of arranging bibliographic descriptions of sources and literature organized by source type; each one is given in two formats sequentially: the first one is the footnote example; the second is the example of arranging the same source in References.

Monograph:

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co, 99-100.

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co. [in English]

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan, 5.

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan. [in English]

Тарасов, В. (1997). *Советская дипломатия в период Корейской войны (1950-1953)*. Москва: Научная книга, 134-150.

Tarasov, V. (1997). *Sovetskaya diplomatiya v period Koreyskoy voynyi (1950-1953)* [Soviet diplomacy during the Korean War (1950-1953)]. Moskva: Nauchnaya kniga. [in Russian]

Калюжнова, Н.Я. Лидина, К.Л. Якобсона, А.Я. (2003). *Регион на перекрестке Востока и Запада: глобализация и конкурентоспособность*. Москва: ТЕИС, 14-21.

Kaljuzhnova, N.Ja., Lidina, K.L., Jakobsona, A.Ja. (2003). *Region na perekrestke Vostoka i Zapada: globalizacija i konkurentosposobnost* [The region at the crossroads of the East and West: globalization and competitiveness]. Moscow: TEIS. [in Russian].

Journal article:

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714.

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714. [in English].

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmateriálního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55>

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmaterialního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55> [in Czech].

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67.

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67. [in English].

Задорожній, О., Медведєва, М. (2006). Імплементація міжнародних стандартів захисту прав людини в сфері боротьби з інфекційними хворобами в національному праві України. *Український часопис міжнародного права*, 1, 64-76.

Zadorozhnii, O., Medvedieva, M. (2006). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv zakhystu prav liudyny v sferi borotby z infektsiinymy khvorobamy v natsionalnomu pravi Ukrainy [Implementation of international human rights standards to combat infection disease in domestic law Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* [Ukrainian Journal of International Law], no. 1, 64-76. [in Ukrainian].

Conference paper:

Григор'єва, Х.А. (2016). Правові аспекти приватного інвестування у створення сільськогосподарських кооперативів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса)*, 1, 557-559.

Grigorieva, H.A. (2016). Pravovi aspekti privatnogo investuvannya u stvorennia silskogospodarskikh kooperativiv. [Legal aspects of private investment in the creation of agricultural cooperatives]. *Pravovi ta instituciyni mekhanizmi zabezpechennia rozvitku derzhavi ta prava v umovah evrointegracii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii (20 travnya 2016 r., m. Odesa)*. [Legal and institutional mechanisms the development of state and law in the conditions of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (May 20, 2016, Odessa)], 1. 557-559. [in Ukrainian].

Давиденко, М.Л., Сірик, О.М. (2013) Сучасні проблемні питання тлумачення статті 152 Кримінального кодексу України. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)*, 2, 284-285.

Davidenko, M.L., Sirik, O.M. (2013) Suchasni problemni pitannya tлумachennya statti 152 Kriminal'nogo kodeksu Ukraini. [Current issues of interpretation of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine]. *Pravove zhittya suchasnoi Ukraini: materialy Mizhnarodnoi naukovoї konferencii profesorsko-vikladackogo ta aspirantskogo skladu (m. Odesa, 16-17 travnya 2013 r.)* [The Legal Life of Modern Ukraine: Materials of the International Scientific Conference of the Teaching and Postgraduate Students (Odessa, May 16-17, 2013)], 2, 284-285. [in Ukrainian].

Web-link:

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> (2017, лютий, 01).

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> [in English]. (2017, February, 01).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> (2017, сентябрь, 18).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> [in English]. (2017, September, 18).

Документы, на основании которых власти РФ запрещают деятельность Меджлиса 2016. *15 минут*. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhliisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> (2017, ию).

Dokumenty, na osnovanii kotoryh vlasti RF zapreshhayut dejatel'nost' Medzhliisa 2016. [Documents on the basis of which the authorities of the Russian Federation prohibit the activities of the Mejlis]. *15 minut*. [15 minutes]. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhliisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> [in Russian]. (2017, June, 22).

References to legislative acts and legal documents

Laws and regulations

Закон про виконавче провадження ст. 24. 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Zakon pro vykonavche provadzhennya 1999 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Law on Enforcement 1999 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 19, 194. [in Ukrainian].

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6. 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, листопад, 21)

Tsyvil'nyy kodeks 2003 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Civil Code 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> [in Ukrainian]. (2013, листопад, 21).

Директива о развитии двусторонних отношений Республики Беларусь с Китайской Народной Республикой 2015 (Президент Республики Беларусь). *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь*. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> (05 мая 2017). *Direktiva o razvitii dvustoronnih otnoshenij Respubliki Belarus' s Kitajskoj Narodnoj Respublikoj 2015* (Prezident Respubliki Belarus'). [The Directive of the bilateral relations development of the Republic of Belarus with People's Republic of China 2015 (The President of the Republic of Belarus)]. *Nacional'nyj pravovoj Internet-portal Respubliki Belarus'*. [National legal Internet-portal of the Republic of Belarus]. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> [in Russian]. (2017, May, 05).

Проект Закону про виставкову діяльність в Україні 2005 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> (01 грудня 2005).

Proekt Zakonu pro vystavkovu dijal'nist' v Ukraini 2005 (Verkhovna Rada Ukrainy). [The Draft Law on Exhibition Activity in Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsijnyj sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> [in Ukrainian]. (2005, December, 01).

Agreements, conventions, recommendations

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (21 листопада 2016).

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> [in English]. (2016, November, 21).

Рекомендация о развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение 2004 (Международная организация труда). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (21 листопада 2013).

Rekomendacija o razvitii ljudskih resursov: obrazovanie, podgotovka kadrov i nepreryvnoe obuchenie 2004 (Mezhdunarodnaja organizacija truda) [Recommendation on human resources development: education, training and continuing education 2004 (International Labor Organization)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> [in English]. (2013, November, 21).

Bilateral agreements

Угода про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування 2012 (Кабінет Міністрів України та Уряд Російської Федерації) *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Ugoda pro spivrobitnytstvo v galuzi aviatsynogo poshuku i ryatuvannya 2012 (Kabinet Ministriv Ukrayiny ta Uryad Rosiys'koyi Federatsiyi) [Agreement on cooperation in the field of aviation search and rescue 2012 (Cabinet of Ministers of Ukraine and Government of the Russian Federation)]. *Ofitsiyniy visnik Ukrayiny* [Official Bulletin of Ukraine], 29, 130. [in Ukrainian].

Judicial documents

Documents of the International Court of Justice

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> (12 вересня 2017)

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> [in English]. (2017, September 12)

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1. [in English].

ECHR cases (until October 31, 1998)

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A.

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A. [in English].

ECHR cases (after November 1, 1998)

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II.

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II. [in English].

Judicial decisions of individual countries

Постановление по делу № 16-П [2013] КС РФ. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (21 июня 2016).

Postanovlenie po delu № 16-P [2013] KS RF. [Resolution in the case No. 16-P [2013] of the Constitutional Court of the Russian Federation]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> [in Russian] (2016, June 21).